

LATVIJAS UNIVERSITĀTE

Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte

Programmas "Skolotājs" apakšprogramma

"Skolotājs logopēds"

**Logoritmikas vingrinājumi leksiski gramatisko traucējumu
mazināšanā 5 – 6 gadīgiem bērniem ar valodas sistēmas
nepietiekamu attīstību**

Diplomdarbs

Autors: **Jūlija Medvedeva**

Studentu apliecības Nr.: jm15062

Darba vadītājs: Mg. paed. Ilze Vilka

RĪGA 2018

Saturs

Ievads.....	5
1. Bērnu runas un valodas attīstības teorētiskie aspekti.....	7
2. Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības jēdziens un būtība	
2.1. Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības raksturīgākas izpausmes un līmeni.....	19
2.2. Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības korekcijas iespējas izmantojot logoritmikas vingrinājumus.....	28
3. Koriģējoši attīstošā darbība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību leksiski gramatisko traucējumu mazināšanā	
3.1. Bērnu leksiski gramatisko traucējumu logopēdiskā izpēte.....	37
3.2. Logoritmikas vingrinājumu atlase un izmantošana dažādu vārdšķiru (lietvārdi, darbības vārdi, īpašības vārdi) apgūšanā ievērojot bērnu specifiskās vajadzības.....	54
3.3. Logopēdiskā korekcijas darba rezultātu apkopošana un analyze.....	62
Secinājumi.....	67
Literatūras un avotu saraksts.....	69
Pielikumi.....	74

Anotācija

Diplomdarba temats – *Logoritmikas vingrinājumi leksiski gramatisko traucējumu mazināšanā 5–6 gadīgiem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību.*

Pētījuma mērķis: Teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt logoritmikas vingrinājumu izmantošanas efektivitāti 5 – 6 gadīgiem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību leksiski gramatisko traucējumu mazināšanā.

Pētījuma uzdevumi:

1. Veikt pētījuma problēmas teorētiskās un metodiskās literatūras analīzi.
2. Raksturot 5 – 6 gadīgu bērnu attīstību veselumā.
3. Veikt sākotnējo un atkārtoto leksiski gramatiskās attīstības izvērtējumu un izanalizēt iegūtos rezultātus.
4. Pamatojoties uz veikto literatūras analīzi izvēlēties atbilstošus logoritmikas vingrinājumus, kas virzīti uz leksiski gramatiskās struktūras sekmēšanu.
5. Īstenot koriģējoši attīstošo eksperimentālo darbību un noteikt logopēdiskā darba efektivitāti izmantojot logoritmikas vingrinājumus.
6. Analizēt un skaidrot pētījuma laikā iegūtos salīdzinošos rezultātus.

Pētījuma metodoloģisko pamatu veido A. Gvozdeva (2007) , Filičovs, Čirkinas (2008) , Voronovas (2006) un Kartušinas (2008)s darbi.

Lai pārbaudītu izvirzītos uzdevumus praksē, autors veica pētījumu XXX Rīgas pirmsskolas iestādē. Apstrādājot pētījuma datus, darba autore apstiprināja hipotēzi par to, ka koriģējošajā darbā izmantoti logoritmikas vingrinājumi, kas virzīti uz vārdu izmaiņu un vārdu veidošanu iemaņu attīstību, kā arī aktīvā vārdu krājuma paplašināšanu, palīdz valodas leksiski gramatisko līdzekļu veidošanās procesam pirmsskolēniem ar VSNA III līmeni.

Diplomdarba apjoms – 73 lappuses, tostarp iekļauti 1 tabula, 2 diagrammas. Rakstot darbu, tika izmantoti 86 avoti.

Diplomdarbs sastāv no titullapas, anotācijas latviešu un angļu valodā, ievada, divām teorētiskajām nodaļām (36 lappuses), vienas praktiskās daļas (38 lappuses), secinājumiem, izmantotās literatūras saraksta un 6 pielikumiem. Pielikumos atspoguļota darba autores reālā, praktiskā darbošanās.

Annotation

The (theme) subject of the bachelor's work – The Use of Logoritmics Exercises to Reduce Vocabulary and Grammar Breaches for 5 – 6 year old Children With Insufficient Development of Language System.

The aim of the bachelor's work was to investigate, choose and use logoritmics exercises for vocabulary and grammar breaches for 5-6 year old children with insufficient development of language system. To determine the effectiveness of logoritmics exercise as an extra aid to reduce insufficient developmet of language system.

The author had nominated the following **tasks**:

1. Conduct analysis of the theoretical and methodical literature of the study problem.
2. Perform a finding and closing experiment by analyzing results.
3. Based on analysis of the sources of literature and finding experiment data, select special logoritmics exercises directed towards the formation of linguistic grammatical products.
4. Determine the effectiveness of the working of speech therapist by creating language-based grammatical features.

The main literary sources of this bachelor's work were books of authors such as A. Gvozdeva (2007) , Filichova and Chirkina (2008), Voronova (2006), Kartushina (2008).

In order to test the assignments in practice, the author carried out the study at the pre-school institution XXX of Riga.

In processing the data study, the author of the work confirmed the hypothesis that the used logoritmics exercises aimed at developing word changes and word-building skills, as well as expanding the active vocabulary, helps the process of creating language-based grammatical products for pre-schools with III level insufficient development of language system.

The amount of bachelor's work – 73pages, including 2 tables, 1 chart. There have been used 86 sources.

This bachelor's work consists of cover sheet, annotation in Latvian and English, introduction, two theoretical chapters (36 pages), one practical part (38 pages), conclusions, list of literature and 6 appendixes. The appendixes reflect the real practical functioning of the work.

Ievads

Ņemot vērā, ka nepārtraukti palielinās pirmsskolēnu skaits ar valodas runas traucējumi, valodas leksiski gramatiskās līdzekļu veidošanās problēma mūsdienu logopēdija ieņēmusi vienu no svarīgākajām vietām, bet jautājums par to attīstības metodiku un korekciju kļuvis par vienu no pieprasītākajiem. Tas liek meklēt virzienus un korekcijas darba veidus, lai labotu un novērstu leksiski gramatiskos traucējumus bērniem ar VSNA. Tas arī norāda šī pētījuma **aktualitāti**.

Pētījuma objekts: Leksiski gramatiskās uzbūves traucējumi vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību.

Pētījuma priekšmets: Koriģējoši attīstošā darbība leksiski gramatisko traucējumu mazināšanai 5 – 6 gadīgiem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību izmantojot logoritmikas vingrinājumus.

Pētījuma mērķis: Teorētiski izpētīt un praktiski pārbaudīt logoritmikas vingrinājumu izmantošanas efektivitāti 5 – 6 gadīgiem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību leksiski gramatisko traucējumu mazināšanā.

Pētījuma hipotēze: 5 – 6 gadīgu bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību leksiski gramatiski gramatisko traucējumu koriģējoši attīstošā darbība ir veiksmīga, ja:

- tiek ievērotas bērna ar VSNA runas attīstības un vecumposma attīstības individuālās likumsakarības;
- leksiski gramatisko traucējumu koriģējoši attīstošā darbībā bērniem ar VSNA tiek izmantoti atbilstoši logoritmiskie vingrinājumi.

Pētījuma uzdevumi:

1. Veikt pētījuma problēmas teorētiskās un metodiskās literatūras analīzi.
2. Raksturot 5 – 6 gadīgu bērnu attīstību veselumā.
3. Veikt sākotnējo un atkārtoto leksiski gramatiskās attīstības izvērtējumu un izanalizēt iegūtos rezultātus.
4. Pamatojoties uz veikto literatūras analīzi izvēlēties atbilstošus logoritmikas vingrinājumus, kas virzīti uz leksiski gramatiskās struktūras sekmēšanu.
5. Īstenot koriģējoši attīstošo eksperimentālo darbību un noteikt logopēdiskā darba efektivitāti izmantojot logoritmikas vingrinājumus.
6. Analizēt un skaidrot pētījuma laikā iegūtos salīdzinošos rezultātu.

Pētījuma bāze: Pētījumi tika veikti pirmsskolas izglītības iestādē «XXX», Rīgā. Pētījums tika veikts no 2017. gada septembra līdz 2018. gada maijam vecākajā logopēdiskajā grupiņā. Padziļinātā pētījumā tika iekļauti 6 bērni ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību pastāvot leksiski gramatiskiem traucējumiem.

Pētījumā izmantotās metodes:

Teorētiskās – zinātniskās literatūras teorētiskā analīze.

Empīriskās – logopēdiskā izpēte, pedagoģiskā novērošana, pedagoģiski logopēdiskā izmēģinājuma darbība, pētījuma rezultātu apstrāde un analīze.

1. Bērnu runas un valodas attīstības teorētiskie aspekti

Mēs dzīvojam pasaulē, kas strauji attīstās un mainās, un mūsdienu dzīvi ir grūti iedomāties bez valodas. Jebkuru rīcību, kurai ir vajadzīgs kontakts ar citiem cilvēkiem, mēs izsakām vārdos.

Ja apskata vārda “valoda” nozīmi vārdnīcā, var izlasīt, ka valoda ir: 1) cilvēka kā sabiedriskas būtnes būtiska pazīme; zīmju sistēma, kas ir līdzeklis cilvēciskās saskarsmes, domāšanas, domu, jūtu, gribas izteikšanai; cilvēku ietekmēšanas un kultūras apgūšanas līdzeklis; cilts, tautības, cilvēka būtiska, svarīgākā pazīme; valoda ir būtiska kultūras sastāvdaļa, atspoguļojas tajā, ir kultūras veidošanas pamats, tās apgūšanas līdzeklis; ja valodas skaņas sakārto noteiktā secībā, veidojas vārdi, kas tālāk veido vārdu savienojumus, teikumus; 2) valodas skaņu, leksikas un gramatisko līdzekļu sistēma, kas ir domu izteikšanas un sazināšanās līdzeklis (Lūse, Miltiņa, Tūbele, 2012, 348).

Valodu nav iespējams apgūt ārpus sociālās saskarsmes, proti, nekontaktējoties ar citiem cilvēkiem. B. Jakušins (Якушин, 1984, 17) rakstīja: «...valodas īpatnības attiecībā pret dzīvi, jādama, tika veicinātas ar nemitīgu informācijas plūsmas pieaugumu, kas cirkulē gan pašā pirmatnējā sabiedrībā (iekšējās plūsmas), gan starp pašiem un apkārtējo vidi (ārējās plūsmas)».

Kopš antīkajiem un pirmo filozofu laikiem cilvēks sācis aizdomāties par to, kad un kā ir radusies valoda. 2000 gadu laikā izvirzītas vairāk nekā 200 valodas izcelsmes hipotēzes. Interesanti fakti par šo tēmu apkopoti antropoloģes M. Derjaginas grāmatā. Viņa raksta, ka Āzijā un Indostānas pussalā dzīvojošās tautas uzskatīja, ka valodām ir dievišķi pirmsākumi. Dažos rakstu darbos norādīts, ka valodu radīja gudrākie Dieva pakļautībā.

Savukārt, viņa arī piezīmēja, ka Ž. Ruso un A. Smits uzskatīja, ka valoda radusies kā vienošanās, līgumu rezultāts, proti, cilvēki sanāca kopā un vienojās par vārdu nozīmi. Pastāvēja arī hipotēze par nejauši izgudrotu valodu (Дерягина, 2003).

Valodas izcelsmes teorijas prezentēja A. Reformatskis savā darbā “Ievads valodniecībā”. Viņš rakstīja, ka J. Torndaiks domājis par to, ka skaņu saikne ar vārda nozīmi ir nejauša. To indivīds varēja noteikt nejauši, un pēc tam, to vairākkārt atkārtojot, piefiksēt un nodot citiem kolektīva pārstāvjiem. Tāpat A. Reformatskis norāda, ka pēc V. Bunaka domām, valoda radusies, nevis pamatojoties uz skaņu bāzes, kas raksturīgas augstākajiem pērtiķiem, bet gan pamatojoties uz dzīves trokšņiem, kas mums valda visapkārt ikdienā: tā ir urkšķēšana, ņaudēšana, riešana un tamlīdzīgi. Tā bija dzīves trokšņu hipotēze. Šīs skaņas var dzirdēt, vācot ēdienu, kad tuvojas nakts, un tiekoties ar citiem dzīvniekiem. Skaņu tēli kļuva par galveno kodolu saziņā un sagatavoja tam, ka parādās valoda.

Vācu filozofs Leibnics uzskatīja, ka vārdi izveidojušies, pateicoties stihiski, instinktīvi atdarinot tos iespaidus, kurus senos cilvēkus iespaidoja apkārtējās vides priekšmeti un dzīvnieki, piemēram, dzeguze -"ku-ku". Vēl A. Reformatskis norādā, ka saskaņā ar L. Nuares hipotēzi senais cilvēks vispirms atdarināja skaņas, ko radīja darba operācijas, piemēram, "tuk-tuk" (Реформатский, 2004).

Č. Darvins grāmatā "Izcelšanās noslēpumi" (Дарвин, 2016) norādīja uz iespējamo valodas izcelsmi caur skaņu atdarināšanu. Atdarināšanai ir svarīga nozīme skaņu imitācijā, mācot valodu cilvēkam, taču skaņas var apgūt tikai tad, ja ir attīstīta dzirde un runas orgāni. Savukārt V. Krajnins un Z. Krajnina akcentē, ka G. Hjūzs un daudzi viņa kolēģi uzskatīja, ka pirms "balss" valodas parādīšanās pastāvēja arī žestu valoda. Žestu valoda atbilda cilvēces prasībām, visticamāk, ne mazāk kā miljons gadu. Tomēr, laikam ritot, cilvēku vajadzības komunikācijas jomā kļuva arvien plašākas. Kā galveno izejas punktu pieņemts uzskatīt kopējās darbības formu. Izmantojot tikai žestu valodu, cilvēks saskārās ar zināmiem ierobežojumiem, piemēram, lai nodotu informāciju ar žestu palīdzību, rokām bija jābūt brīvām, bet tās nereti bija aizņemtas darbos. Žestus nevarēja saskatīt no attāluma vai tumsā. Tādējādi evolucionējot cilvēce nonāca pie secinājuma, ka nepieciešams cits saziņas līdzeklis. Mūsu senči pirmo vārdu apgūšanai patērēja milzīgu laika resursu. G. Hjūzs aprēķinājis, ka, ja neandertālieši zināja aptuveni tūkstoti vārdu, tad pirmo vārdu apgūšanai vajadzēja 10 000 gadus (Крайнин, Крайнина, 1987).

Zinātnieki atklāja, ka aptuveni 12 mēnešu vecumā bērns sāk aktīvi izmantot norādes žestus: viņš rāda uz priekšmetu un izdod skaņu signālus, lalināšanu. Viņš apzīmē priekšmetu ar skaņu un žestu, pēc tam žestu var noņemt, bet skaņu atstāt. Norādes žesta nozīmi vispirms noformulēja amerikāņu antropologs Henrijs Osborns, pēc tam to atbalstīja psihologs Ļevs Vigotskis (Выготский, 2006).

Visu uz Zemes dzīvojošo rasu un tautību jaundzimušo pirmā kliedziņa laikā balsene pavirzās uz leju un atgādina jaundzimušo šimpanžu un citu cilvēkveidīgo pērtiķu mazuļu kliedziņus. Taču te arī līdzība beidzas. Veltīgi zinātnieki mēģināja iemācīt pērtiķiem cilvēka skaņu valodu. Izņemot divus vārdus – "папа" un "чашка", jaunais orangutans nevarēja un nevarētu izrunāt neko, jo viņam ir cita balsene, kas atrodas augstākā līmenī un nav līdz galam attīstīts runas aparāts.

Cilvēki daudz vairāk spēj vadīt savu elpošanu, piemēram, var mainīt plašā diapazonā ieelpu un izelpu garumu runāšanas laikā. Cilvēkam ir neskaitāmi aparāti artikulētu skaņu radīšanai un uztverei. Galvenā no tām ir balsene, kas atrodas zemāk nekā mūsdienu cilvēkveidīgajiem pērtiķiem. Balsenes zemais izvietojums paver iespējas precīzi izrunāt cilvēku valodas skaņas. Par to savā grāmatā "Valoda kā instinkts" raksta Stīvens Pinkers (Пинкер, 2004).

Cilvēku mazuļiem, tāpat kā šimpanzēm, balsene atrodas augstu (tas palīdz vienlaikus zīst un

elpot). Ap trīs gadu vecumu balsene nolaižas – un tas aptuveni sakrīt ar laiku, kad pilnībā tiek apgūta valodas skaņu puse. Turklāt balsenes zemais novietojums padara mūsu “balss traktu” daudz garāku un ļauj izrunāt daudzveidīgas balss skaņas. Taču balsenes zemais izvietojums nav vienīgā anatomiskā ierīce, kas nepieciešama, lai būtu iespēja runāt. Liela nozīme valodas skanējumam ir precīza valodas muskuļu vadīšana. Pārsvarā šo muskuļu kustību nodrošina zemmes nervs, kura kanāls atrodas pakauša kaulā starp jūga izaugumu un pauguru. Jo biežāks šis kanāls, jo, tiek uzskatīts, vairāk neironu iedarbināti mēles vadīšanā.

Tikpat svarīgi runas skanējumam ir izmantot smalko elpošanas kontroli. Runājot, atšķirībā no neartikulēta klieziena gaiss uz balss saitēm nav jāpadod uzreiz, bet nelielās porcijās – ar zilbēm. Tas ļauj veidot garus izteikumus vienā izelpā, mijot ar īsām ieelpām, kad ir nepieciešamas nozīmīgas jēdzieniskās vai sintaktiskās pauzes (Ушакова, 2004).

Te rodas evolūcijas uzdevums aprīkot visas šīs zilbes ar nepieciešamu atšķirību daudzumu, lai piešķirtu izteikumam lielāku informatīvo piepildījumu.

Galvenā loma valodas funkcionēšanas nodrošināšanā pieder divām kreisās puslodes daļām (labrociem): Broka zona un Vernikes zona (Спрингер, Дейч, 1983).

Vernikes zona ir atbildīga par svešas runas uztveri, tās semantisko (jēgas) analīzi, kā arī par mūsu pašu runas “satura” organizāciju. Nevis par konkrētu vārdu piemeklēšanu, bet drīzāk par ideju noformulēšanu, mūsu izteikumu galveno nodomu noformulēšanu. Par to interesanti teica M. Povaļajeva (Поваляева, 2017): “Vernikes zona domā “frāžu” mērogā. Broka zona nodrošina runas motoro organizāciju. Deniņu daļa nodod Broka zonai precīzus vārdus, kas ir piemēroti iecerētajai jēgai – jau tā fonētiskajā struktūrā. Broka zona, žonglējot ar vārdiem, veido teikumus, organizē gramatiku un sintaksi – lai pārsūtītu jau gatavo tekstu uz tai tuvāko artikulējošo motoro zonu. Un mēs runājam”. Tas viss ļauj vispārējos vilcienos iedomāties skanošās runas veidošanās ainu evolūcijas laikā.

Jaundzimušais bērniņš savas dzīves pirmo mēnešu un dzīves laikā it kā iziet to milzīgo evolūcijas ceļu, pa kuru gājusi cilvēce no neandertāliešiem līdz mūsdienām. Tādējādi fizioloģiskais pamats ir vienots domāšanai un valodai; tam ir centri, daļas, ko nespēj kontrolēt apziņa, kas nepakļaujas subjekta gribas iedarbībai; dažu runas orgānu materiālā daba un to funkcionēšana pagaidām nepakļaujas izpētei, tā tiek iepazīta tikai hipotēžu līmenī; tomēr domas un runas orgānu sistēmai ir augsta noturība un tai ir vajadzīgs nodrošināt barojošās vielas (sistēma ir diezgan jūtīga pret nepietiekamu uzturu, kā arī pret stimulatoriem un narkotiskajiem līdzekļiem). Ārējiem orgāniem – acīm, ausīm, runas un tamlīdzīgiem – ir vajadzīgs treniņš, profilakse un jāpanāk to darbība līdz iemaņu līmenim; iekšējos procesus – atminēšanos, vārdu izvēli, kodu pāreju un tamlīdzīgi – tāpat var pilnveidot. Par to rakstīja savos darbos M. Ljovovs (Львов, 2000). N. Homskijs norāda, ka pastāv empīriskie pierādījumi tam, ka bērni kopš

dzimšanas ir spējīgi atšķirt cilvēka runu no dzīvnieku runas un dažāda veidu tehnogēnajām skaņām. Svarīgi pierādījumi iedzimtajiem nosacījumiem saistībā ar runas attīstību ir tas, ka valodas attīstības stadijas un to secības visiem bērniem ir vienādas. Un nav svarīgi, kur viņi ir dzimuši un kādos kultūras nosacījumos attīstījušies. Homskijs apgalvo, ka cilvēka organismā un smadzenēs kopš dzimšanas ir dažas specifiskas dotības valodas un to pamatatribūtu apguvei (Хомский, 1999). Šīs dotības cilvēkam sāk izpausties un galīgi izveidoties aptuveni gada vecumā un paver iespējas veicināt valodas attīstību no viena līdz trīs gadiem. Šeit vispirms ir runa par pašas valodas apguvi, tās attīstība kā domāšanas veids ilgst visu mūžu. Taču ar iedzimtām spējām attiecībā uz valodu vien ir par maz, vēl ir vajadzīgs mehānisms tam, kā šīs iedzimtās spējas tiks pavērtas un aktualizētas. Daba ir izmantojusi specifisku mehānismu – atdarināšanu. Atdarināšanas instinkts attiecas ne tikai uz kustībām, bet arī uz skaņām, kas tiek atdarinātas. Jau no pirmajām dzīves nedēļām bērns sāk atdarināt skaņas, kas skan visapkārt (vispirms, protams, ko rada mamma). Atdarināšana vispirms palīdz ātri apgūt atsevišķas cilvēka runas skaņas, pēc tam zilbes, vārdus, izteikumus, gramatiskās uzbūves noteikumus. Pēc dažiem dzīves pirmajiem gadiem atdarināšanas instinkts ievērojami notrulinās, taču pilnībā nepazūd, bet transformējas sociālās mijiedarbības īpatnībās (Маклаков, 2001).

Patī runa nav iedzimta spēja, bet tā veidojas ontogēnēzes (attīstības) procesā līdztekus ar bērna prāta un fizisko attīstību un kalpo par viņa vispārējās attīstības rādītāju. Ir jāizsver precīzi katrs bērna attīstības posms, katrs „kvalitatīvais izrāviens”, lai laikus pamanītu kaut kādas novirzes šajā procesā. Zināšanām pa attīstības likumsakarībām jābūt arī tādēļ, lai varētu pareizi diagnosticēt runas traucējumus, lai varētu pareizi uzbūvēt visu korekcijas un audzināšanas darbu, pārvarot runas patoloģiju.

Cilvēku runa tiek īstenota, izmantojot īpašas runas skaņas. Lai izmantotu tās saziņā, ir jāattīsta fonemātiskā dzirde un runas artikulācija. Ar to domu piekrīt V. Kovšikovs un V. Gluhovs (.Ковшиков, Глухов, 2007). *Tādējādi valoda ir specifiska cilvēka īpatnība, kas atšķir to no citiem dzīvnieku valsts pārstāvjiem. Tā ir sarežģīta skaņu, leksikas un gramatikas līdzekļu sistēma, kas attīstās un ļauj precīzi paust savas domas un formulēt ieceres.*

Pēc I.Pavlova apgalvojuma, vārds – tas ir „signālu signāls” (Павлов, 2011). Vārds tas ir konkrēts kairinātājs un ļauj cilvēkam novirzīties no konkrētiem priekšmetiem un parādībām, domāt abstrakti.

Lūk, kā rakstīja A. Lurija savā grāmatā „Valoda un apziņa” par cilvēka valodas atšķirību no dzīvnieku valodas (Лурья, 1979, 43) : “...cilvēks atšķiras no dzīvniekiem, ka tam ir valoda kā kodu sistēma, kas apzīmē priekšmetus un to attiecības, ar kuru palīdzību priekšmeti tiek ievadīti zināmās sistēmās vai kategorijās. Šī kodu forma veicina abstrahētas domāšanas veidošanos, pie „kategoriskas” apziņas veidošanas” .

Kā jau iepriekš tika minēts, apgūstot valodu, notiek visu psihisko procesu attīstība: uzmanības, atmiņas, domāšanas, iztēles.

Pirmā signālsistēma (nosacīto reflektoro saikņu sistēma) sāk veidoties bērniem uzreiz pēc piedzimšanas, bet runas funkcijas attīstība ir cieši saistīta ar psihi attīstību, – vēlāk. Cilvēka runas darbību nosaka daudzu sistēmu funkcionēšana, tostarp runas aparāta. “Lai cilvēka runa būtu saprotama, runas orgānu kustībām jābūt precīzi diferencētām un automatiētām. Šādu kustību ipildi nodrošina divas savstarpēji saistītas runas aparāta daļas: centrālā (regulējošā) un perifērā (izpilddaļa)” – raksta I. Miltiņa (I. Miltiņa, 2005, 26). Runas aparāta centrālā daļa atrodas galvas smadzenēs. Tā ietver sevī sensoro sistēmu garozu galus (dzirdes, redzes, kustību), garozas runas centrus un zemgarozas daļas, kas mēra runas ritmu, tempu, izteiksmīgumu, kā arī kodola pamata un galvaskausa smadzeņu nervus (intervē elpošanas, balss un artikulācijas muskuļus). Runas aparāta perifēro daļu pārstāv trīs daļu darbības: elpošana, balss un artikulācijas. Veidojoties runas funkcijai, cilvēkam ir jāatšķir impresīvas (proti, tās izpratnes) un ekspresīvas (proti, spējas runāt) runas attīstība. Turklāt spēja saprast runu bērnam parādās jau savas dzīves otrajā pusgadā, bet spējas runāt – tikai otrajā dzīves gadā. Citiem vārdiem, vēl pirms bērnus uzsāk runāt, viņš jau saprot vārdu nozīmi.

Izpētot bērnu psihiskās attīstības posmus, T. Ušakova raksta par runas attīstības posmiem, ko izcēlis Šterns. Viņš pirmo reizi ir veicis sistemātisku runas veidošanās novērošanu. Izceļot vairākus periodus šajā procesā, viņš uzsvēra, ka vissvarīgākais no tiem ir tas, kas ir saistīts ar to, ka bērni atklāj vārda nozīmi, ka katram priekšmetam ir savs nosaukums (pie tāda atklājuma bērns nonāk aptuveni pusotra gada vecumā). Šis laika posms, par kuru sāka runāt Šterns, kļuva pēc tam par izšķirošo punktu runas izpētei praktiski visiem zinātniekiem, kas nodarbojas ar šo problēmu (Ушакова, 2004).

Savā „runas ontogēneses” psiholingvistiskajā koncepcijā A. Ļeontjevs balstās uz izcilu XIX-XX gadsimta valodnieku un psihologu – V. Gumboldts, R. Jākobsons, V. Vinogradova, A. Gvozdeva un citu – metodiskajām pieejām (Леонтьев, 1997). Runas darbības veidošanās process A. Ļeontjeva „runas ontogēneses” koncepcijā tiek iedalīts šādos secīgos periodos jeb „stadijās”:

1. stadija – sagatavošanās (kopš dzimšanas brīža līdz gadam);
2. stadija – mazbērns (no 3 līdz 7 gadiem);
3. stadija – pirmsskolas (no 3 līdz 7 gadiem);
4. stadija – skolas (no 7 līdz 17 gadiem).

Diplomdarba ietvaros tiek piedāvāts nedaudz sīkāk apskatīt šo posmu raksturojumu:
1. stadija – sagatavošanās (kopš bērna piedzimšanas brīža līdz viena gada vecumam). Kopš dzimšanas brīža bērnam parādās balss reakcija: kliedziens un raudāšana. Tiesa, šīs skaņas vēl ir

ļoti tālu no cilvēka runas skaņām. Tomēr gan kļiedziens, gan raudas veicina runas aparāta trīs daļu smalko un daudzveidīgo kustību attīstību: elpošanas, balss, artikulācijas. Divas nedēļas pēc bērna piedzimšanas var jau pamanīt, ka bērns sāk reaģēt uz runātāja balsi: pārstāj raudāt, ieklausās, kad viņu uzrunā. Aptuveni viena mēneša vecumā viņu var nomierināt ar melodisku dziesmiņu (šūpuļdziesma). Pēc tam viņš sāk griezēt galviņu uz runātāja pusi vai arī ar acīm sekot tai. Pavisam drīz mazulis sāk reaģēt uz intonāciju: uz mīļu – atdzīvojas, uz asu – raud (Леонтьев,1982). Ap 2 mēnešu vecumu bērniem parādās gugināšanas skaņas un aptuveni dzīves 3.mēneša sākumā – lalināšana, kas ir skaņu savienojums, nenoteikti artikulēts. No 5 mēnešu vecuma bērns dzird skaņas, redz no apkārtējiem artikulējošu lūpu kustību un mēģina atdarināt. Vairākkārt atdarinot kaut kādu konkrētu kustību, tiek nostiprinātas kustības iemaņas. No 6 mēnešu vecuma bērns atdarināšanas veidā sāk izpaust atsevišķas zilbes (ма-ма, ба-ба, те-та u.c.). Turpmākajā atdarināšanas gaitā bērns pakāpeniski pārņem visus skanošās runas elementus: ne tikai fonēmas, bet arī toni, tempu, ritmu, melodiskumu, intonāciju. Otrajā pusgadā mazulis uztver konkrētus skaņu savienojumus un saista tos ar priekšmetiem vai darbībām (tik-tak, bum). Taču šajā laikā viņš vēl reaģē uz visu iedarbības kompleksu: situāciju, intonāciju un vārdu. Tas viss palīdz veidot pagaidu saiknes (vārdu atcerēšanās un reakcija uz tiem). 7 – 9 mēnešu vecumā bērns sāk atkārtot pēc pieaugušajiem, aizvien daudzveidīgākus skaņu savienojumus. No 10 – 11 mēnešu vecuma parādās reakcija uz pašiem vārdiem (jau neatkarīgi no situācijas un runātāja intonācijas). Šajā laikā īpaši svarīgu nozīmi iegūst nosacījumi, kuros veidojas bērna valoda (pareiza apkārtējo cilvēku valoda, pieaugušo atdarināšana u.c.). Pirmā dzīves gada izskaņā parādās pirmie vārdi (Солнцева, Акулова, Сомкова, Гурович, 2009).

2.stadija – mazbērna (no viena gada līdz 3 gadiem). Parādoties bērnam pirmajiem vārdiņiem, noslēdzas sagatavošanās posms un sākas aktīvās runas veidošanās posms. Šo bērna dzīves periodu. Ž. Piažē uztvēra kā personības un sabiedrības pretnostatījumu. Līdz ar to viņš pierādīja, ka socializācija sākotnēji nav raksturīga bērnam. Tā parādās, izgrūžot dabisko un aizvietojojot to ar sociālo. Šo procesu Ž. Piažē nosauca par *socializāciju*. (Пиаже Ж., 1997). Šajā laikā bērnam rodas īpaša vērība pret apkārtējo artikulāciju. Viņš ļoti daudz un labprātīgi atkārtot pēc runātāja un pats izrunā vārdus. Turklāt mazulis jauc skaņas, pārliet tās vietām, izkropļo, izlaiž. Bērna pirmajiem vārdiem ir vispārēja jēdzieniska nozīme. Savukārt S. Rubiņšteins skaidro, ka ar vieniem un tiem pašiem vārdiem vai skaņu savienojumiem, bērns var apzīmēt gan priekšmetu, gan lūgumu, gan jūtas (С. Л. Рубинштейн, 2009).

Piemēram, vārds „каша” dažādos brīžos var apzīmēt „вот каша”; “дай кашу”; „горячая каша”. Vai arī vārds „папа” var nozīmēt „папа пришёл; „папы нет”; „папа, подойди” utt. Saprast mazuli var tikai situācijā, kurā vai kuras notiek dēļ arī tā saskarsme ar pieaugušajiem.

Tādēļ tāda runa tiek dēvēta par situācijas. Situācijas runu bērns papildina ar žestiem, mīmiku.

J. Koļesņikova norāda, ka aptuveni no pusotra gada vārds iegūst vispārinātu raksturu. Rodas iespēja saprast pieaugušo vārdisko skaidrojumu, apgūt zināšanas, uzkrāt jaunus vārdus. 2. un 3. dzīves gadā notiek bērnam sāk ievērojami uzkrāties vārdu krājums. Jānorāda, ka dažādi pētnieki (gan vietējie, gan ārzemju) min dažādus skaitliskos datus par bērnu vārdu krājumu pieaugumu. Minēsim izplatītākos datus par strauju bērnu mazbērna vecumā vārdu krājuma attīstību:

- 1 gads un 6 mēneši – 10-15 vārdi;
 - 2 gadu izskaņā – 300 vārdi (6 mēnešu laikā aptuveni 300 vārdu!);
 - ap 3 gadu vecumu – aptuveni 1000 vārdu (proti, gada laikā aptuveni 700 vārdu!)
- Vārdu nozīme kļūst arvien konkrētāka. Sasniedzot 3 gadu vecumu, bērnam sāk veidoties runas gramatiskā uzbūve (Колесникова, 2016).

Sākumā bērns izpauž savas vēlmes, lūgumus ar vienu vārdu. Pēc tam – ar primitīvām frāzēm bez saskaņošanas (*Мама, нить мамуле Тата* — Мама, дай Тате попить молока). Pēc tam pakāpeniski rodas vārdu saskaņotības un pakārtotības elementi teikumā. Ap divu gadu vecumu bērni praktiski ir apguvuši lietvārdu vienskaitļa un daudzskaitļa formu lietošanas iemaņas, darbības vārdu laikus un personas, izmanto dažas locījumu galotnes. Šajā laikā pieaugušo valodas saprašana ievērojami pārsniedz izrunas iespējas.

3.stadija – pirmsskolas (no 3 līdz 7 gadiem). Pirmsskolas posmā vairumam bērnu vēl ir novērojama nepareiza skaņu izruna. Laika posmā no 3 līdz 7 gadiem arvien vairāk attīstās dzirdes kontroles iemaņas attiecībā uz savu izrunu (Глухов, 2005), prasmi labot to atsevišķos iespējamajos gadījumos. Citiem vārdiem, veidojas fonemātiskā uztvere.

Savlaicīga un pilnvērtīga valodas apguve ir pirmais svarīgākais nosacījums tam, ka bērnam sāk veidoties (parādīties) pilnvērtīga psihe un notiek turpmāka tās pareiza attīstība. Savlaicīga – tas nozīmē aizsākusies no pirmajām bērna piedzimšanas dienām; pilnvērtīga – tas nozīmē pēc apjoma pietiekams valodas materiāls un veicinošs faktors, kas mudina bērnu apgūt valodu tā iespēju robežās katrā vecuma pakāpienā (Стерликова, 2014).

Uzmanība bērna valodas attīstības pirmajos vecuma pakāpienos ir īpaši svarīga tādēļ, ka tajā brīdī intensīvi attīstās smadzenes, veidojas tās funkcijas. Saskaņā ar fiziologu pētījumiem centrālās nervu sistēmas funkcijas viegli pakļaujas treniņam tieši laika posmā, kad tās dabiski veidojas. Nevingrinoties šīs funkcijas tiek kavētas un var pat apstāties uz visiem laikiem (Петрухин, 2012).

Saskaņā ar M. Koļcovas datiem runas, valodas attīstības „kritiskākais” periods ir bērna dzīves pirmie trīs gadi: ap šo laiku pārsvarā beidzas smadzeņu runas apgabalu anatomiskā nobriešana, bērns apgūst dzimtās valodas galvenās gramatiskās formas, uzkrāj lielu vārdu krājumu. Ja bērna pirmajos trīs dzīves gados netika pievērsta pietiekami liela uzmanība tā valodai, tad vēlāk būs

vajadzīgi nopietni pūliņi, lai atgūtu nokavēto (Savlaicīga un pilnvērtīga valodas apguve ir pirmais svarīgākais nosacījums tam, ka bērnam sāk veidoties (parādīties) pilnvērtīga psihe un notiek turpmāka tās pareiza attīstība. Savlaicīga – tas nozīmē aizsākusies no pirmajām bērna piedzimšanas dienām; pilnvērtīga – tas nozīmē pēc apjoma pietiekams valodas materiāls un veicinošs faktors, kas mudina bērnu apgūt valodu tā iespēju robežās katrā vecuma pakāpienā (Кольцова, 1973).

Nedaudz vairāk apskatīsim pirmsskolas periodu runas un valodas apguves kontekstā. Runas ontogēnēzes pirmsskolas posms tiek raksturots kā visintensīvākais bērnu runas attīstībā. Tiek novērots kvalitatīvs izrāviens, paplašinot vārdu krājumu. Bērns sāk aktīvi izmantot visas runas daļas, pakāpeniski veidojas vārdu veidošanās iemaņas.

Valodas attīstības normas 5-6 gadus veciem bērniem liecina par prasmi veidot saistītas runas konstrukcijas. Bērns šajā vecumā ir spējīgs atstāstīt tekstu, ievērojot nepieciešamo loģisko un pagaidu secību. Tieši šajā periodā sāk veidoties tā saucamā iekšējā valoda, kas palīdz pirmsskolas vecuma bērnam plānot gaidāmo darbību (Леонтьев, 1997). Turklāt tagad bērns spēj izcelt pirmo un pēdējo skaņu vārdos, sperot pirmo soli pretim skaņu analīzei. Bērns nonāk pie saprašanas, kā vārdi tiek dalīti zilbēs. Ir jānorāda, ka viena un tā paša vecuma bērniem, taču ar dažādiem komunikatīvās darbības attīstības līmeņiem, runas daļas aktīvajā vārdu krājuma rezervē nav pārstāvētas vienādi. Turklāt, kā liecina pētījumi, individuālās atšķirības, kas saistītas ar sazināšanas formu ar bērnu, nosedz bērnu verbālo funkciju vecuma īpatnības. Tas nav noslēpums, ka bērni nav vienādi, un attīstības temps, tostarp arī runas, katram (pat normā) būs individuāls un dažāds (Коломинский, 1988).

Valodas apgušanas process 5 – 6 gadu vecumā notiek tiek dinamiski, ka bērni ar labu runas attīstības līmeni brīvi sazinās ne tikai izmantojot gramatiski pareizi būvētus vienkāršus teikumus, bet arī dažus sarežģīta veida teikumus; runas izteikumi tiek veidoti ar saikļu izmantošanu (lai, tāpēc, ja, tas, kurš utt.). Runas un dzirdes uztveres attīstošā iemaņa palīdz kontrolēt pašam savu izrunu un dzirdēt kļūdas apkārtējo runās. Šajā laikā bērniem veidojas “valodas izjūta” (intuitīva valodas normu izjūta), kas nodrošina pareizu lietojumu visu gramatikas kategoriju un vārdu formu pastāvīgos izteikumos.

Tomēr, kā norāda Т. Филичева, “...Ja šajā vecumā bērns pieļauj stabilas gramatikas kļūdas, (играю батиком — играю с братиком; мамой были магазине — с мамой были в магазине; мяч упал и тоя — мяч упал со стола и т. д.), jauc saīsinājumus un pārliet zilbes un skaņas, aizvieto zilbes, izlaiž tās, tad tas ir svarīgs un pārlicinošs simptoms, kas liecina par izteiktu līdz galam neattīstītu runas funkciju. Tādiem bērniem ir vajadzīga sistemātiska palīdzība logopēdiskajās nodarbībās, pirms viņu došanās uz skolu.” (Филичева, 2017, 36).

Pārejot uz skolas vecumu, parādīties jauniem darbības veidiem, jaunām attiecībām ar

pieaugušajiem, notiek runas funkciju un formu diferenciacija. Bērnā rodas runas-saziņas forma stāsta monologa veidā par to, kas ar viņu notika ārpus tiešā kontakta ar pieaugušo. Rodas nepieciešamība pēc valodas, kas ir saprotama no paša runas konteksta – saistīta konteksta runa. Pāreju uz šādu runas formu vispirms nosaka izvērstu izteikumu gramatisko formu apgūšana. Te ir jānorāda, ka saistītas runas apgūšana iespējama tikai tad, ja ir sasniegts konkrēts līmenis ar izveidotu vārdu krājumu un gramatiski pareizu runu. Tādēļ uz uzdevumu, kas saistīts ar bērna saistītas runas izveidi, ir jābūt virzītam ar runas darbam, kas saistīts ar leksikas un gramatikas valodu iemaņu attīstību. (Филичева, Чиркина, 1993). A. Gvozdevs puda šādu secību, kā bērns apgūst krievu valodas gramatikas formas: lietvārdu skaitu – lietvārdu pamazināmās formas – pavēles kategorijas – locījumi – laika kategorija – darbības vārda persona. Šeit ir acīm redzams ceļš no mazāk abstraktas gramatikas formas uz abstraktāku, no vienkāršākas uz sarežģītāku. (Гвоздев, 2007).

Diplomdarba ietvaros tiek apskatītas bērna valodas problēmas, kas saistītas ar leksiskās un gramatiskās struktūras apguves problēmām.

Jānorāda, ka ir jāatšķir vārda gramatiskās un leksiskās nozīmes. Vārda leksiskā nozīme sniedz priekšstatu par kaut kādu realitātes elementu, par tā īpašībām, pazīmēm, stāvokli. Gramatikas nozīme vai nu pauž attieksmi, kas pastāv starp vārdiem, vai norāda uz runātāja subjektīvo attieksmi pret minamajiem priekšmetiem un parādībām (Арушанова, 2008).

Gramatika palīdz iepīt mūsu domas materiālajā apvalkā, padara mūsu valodu organizētu un saprotamu apkārtējiem. Pareizas gramatikas formas apgūšana ietekmē bērna domāšanu. Bērns domāšana kļūst loģiskāka, secīgāka, bērns sāk apkopot, atrauties no konkrētā un sāk pareizāk un loģiskāk paust savas domas. Ne velti gramatiku nodēvēja par valodas loģiku. Un tā ir taisnība. Gramatika, kas tiek pasniegta loģiski, sāk attīstīt cilvēka pašapziņu, proti, tieši to spēju, kuras rezultātā cilvēks ir cilvēks starp dzīvniekiem.

Valodas leksiskās un gramatikās puses uzbūves likumsakarības atklāj ievērojamais A. Gvozdevs (Гвоздев, 2007). Viņš iedala šādus valodas gramatikas uzbūves veidošanās periodus:

I periods – teikumu periods, kas sastāv no sakņu amorfajiem vārdiem, kas ietver divus posmus:

1. posms vienvārda teikumi (no 1 gada un 3 mēnešiem līdz 1 gadam un 8 mēnešiem);

2. posms teikumi no vairākiem sakņu vārdiem (no 1 gada un 8 mēnešiem līdz 1 gadam un 10 mēnešiem);

II periods – teikumu, kas sastāv no trīs posmiem, gramatiskās struktūras apgūšana:

1. posms vārdu pirmo formu veidošana (no 1 gada un 10 mēnešiem līdz 2 gadiem un 1 mēnesim);

2. posms valodas fleksiskās sistēmas izmantošana vārdu sintaktisko saikņu izpaušanai (no

1 gadiem un 1 mēneša līdz 2 gadiem un 6 mēnešiem);

3. posms dienesta vārdu apgūšana sintaktisko izteikumu izpaušanai (ni 2 gadiem un 6 mēnešiem līdz 3 gadiem);

III periods – turpmākās morfoloģiskās sistēmas apgūšanas periods (3 – 7 gadi). Šajā periodā normā gramatikas kļūdas ir retas, visu skaņu artikulācija ir skaidra un pareiza. Reizēm rodas problēmas ar vārdu saskaņošanu sarežģīti pakārtotos teikumos un līdzdalīgos izteikumos. Parādās izteiksmīgas lasīšanas iemaņas, pilnveidojās prasme attiecīgi īstajam brīdim mainīt balsis intonāciju un skaļumu (A. Гвоздев, 2007). Gvozdevs norādīja, ka krievu valodā trīs galvenās daļas rada dažādas grūtības: saistībā ar lietvārdiem ir visgrūtāk apgūt galotnes, saistībā ar darbības vārdiem – apgūt pamatus, saistībā ar īpašības vārdiem – vārdu veidošana (salīdzināmā pakāpe) Apgūstot gramatikas uzbūvi, tiek novērota zināma secība: sākumā tiek apgūtas tipiskākās, ierindas, produktīvākās formas vārdu veidošanas un vārdu izmaiņu jomās (lietvārdu locījumu galotnes, darbības vārdu galotņu izmaiņas pēc personām, laikiem). Apgūstot runu, valodu, kā uzskata G. Tumakova (Тумакова, 1991), bērns virzās no kaut kā viena uz veselumu: no vārda pie divu vai trīs vārdu savienojuma, pēc tam – pie vienkāršas frāzes, vēl vēlāk – pie sarežģītiem teikumiem. Gramatiskā saikne teikums un teikumu saikne tekstā ir realitātē pastāvošo saikņu un attiecību izpausme. Radot tekstu, bērns ar gramatiskiem līdzekļiem modelē šo īstenību.

Krievu valodas morfoloģiskās sistēmas apgūšana notiek, pamatojoties uz bērna spēju orientēties vārda skaņu formā. Par to rakstīja T. Ladiženskaja (Ладыженская, 1991,70). Jo sevišķi izteiksmīgi tas izpaužas vecāka pirmsskolas vecuma bērniem. Tas, kāpēc ir grūti un pakāpeniski notiek gramatiskās uzbūves apgūšana, izskaidrojams ar vairākiem iemesliem: vecuma īpatnības, valodas morfoloģisko un sintaktisko pušu apgūšanas likumsakarības, gramatiskās sistēmas sarežģītība, morfoloģijas īpatnības (*карандашов, дверёв, ежев, этажов* вместо карандашей, дверей, ежей, этажей; *ночов, куклов, девочков*, вместо ночей, кукол, девочек; *книгов, дверков, пуговицев* вместо книг, дверек, пуговиц; *у кукле, у маме, у сестре, без ложке; в лесе, в носе, в саде; на пальте, кофий, кофию, на пианине, в кине, искай* (ищи), *ехай* (езжай), *спей* (спой), *склады* (сложи); *скакай* (скачи), *искать* – *искаю* (ищу), *плескать* – *плескаю* (плещу), *плакать* – *плакаю* (плачу), *рисовать* – *рисоваю* (рисую); *мочь* – *можу* (могу), *хотеть* – *хотишь* (хочешь), *давать* – *дадишь* (дашь), *есть* – *едишь* (ешь), *спать* – *сплют* (спят).

T. Ladiženska (Ладыженская, 1991, 96) norāda, ka „valodas apmācības praksē ir lietderīgi uztvert runas kļūdu klasifikāciju un trūkumus no mūsdienu valodniecības pozīcijas, kas

atšķir valodas uzbūvi (valodas vienību sistēmu) un valodas līdzekļu izmantošana runā”. Tāpat T.Ladiženska izšķir divas lielas kļūdu grupas:

1. Gramatiskās kļūdas, valodas vienības kļūdas struktūrā (formā).
2. Runas kļūdas, kļūdas valodas līdzekļu izmantošanā (funkcionēšanā).

Pirmsskolas vecuma bērnu gramatiskās kļūdas tiek noteiktas pēc dažādiem faktoriem:

1. bērna attīstības kopējās psihofizioloģiskās likumsakarības (uzmanības, atmiņas, domāšanas, nervu procesu stāvokļa attīstība);
2. valodas gramatiskās uzbūves apgūšanas grūtības un tās apguves līmenis;
3. zināšanas par apkārtējo pasauli un vārdu krājums, kā arī runas aparāta stāvoklis un runas fonemātiskās uztveres attīstības līmenis;
4. nelabvēlīga apkārtējā runas vides ietekme, vispirms jau nepareiza vecāku un audzinātāju runa, valoda (A.Irbe, S. Lindenberga, 2017).
5. pedagoģiskā nolaidība, nepietiekama uzmanība, ko pievērš bērnu runai (Алексеева, Яшина, 2000).

Lai bērnu runas attīstības process notiktu laicīgi un pareizi, ir nepieciešami konkrēti nosacījumi:

- psihiskā un somatiskā veselība;
- normālas prāta spējas;
- saglabāta dzirde un redze;
- normāla psihiskā aktivitāte;
- nepieciešamība runas saziņā;
- pilnvērtīga runas vides.

Bērnām normāli attīstoties (savlaicīgi un pareizi), viņš var visu laiku apgūt jaunus jēdzienus, paplašināt zināšanu krājumu un priekšstatu par apkārtējo.

Runa, valoda nav iedzimta spēja, bet attīstās ontogēzes (attīstības) procesā paralēli ar bērna prāta un fizisko attīstību un kalpo kā rādītājs viņa vispārējais attīstībai (Алексеева, Яшина, 2013). Ir kārtīgi jāpārzina katrs bērna attīstības posms, katrs „kvalitatīvs izrāviens”, lai laikus pamanītu kaut kādas novirzes šajā procesā.

Dzimtās valodas apgūšana, runas, valodas attīstība ir viens no svarīgākajiem bērna ieguvumiem pirmsskolas bērnībā – tas ir laiks, kad bērns aktīvi apgūst sarunvalodu, veidojas un attīstās visas runas puses: fonemātiskā, leksikas, gramatikas. Esot saziņas līdzeklim, domāšanas ierocim,

nostiprinot iegūtās zināšanas par realitātes parādībām, runa kļūst par svarīgāko faktoru cilvēku sabiedrības attīstībā (A.Irbe, S. Lindenberga, 2017).

Brīdī, kad bērniem ir jāuzsāk skolas gaitas, viņiem vērojama pārsvarā gramatiski pareiza runa: viņi pareizi būvē pēc konstrukcijas dažādus teikumus; saskaņo vārdus pēc dzimtes, skaita, locījuma; pareizi loka darbības vārdus, bieži izmanto savā runā. Pareizi izmanto dažādas gramatiskās formas un kategorijas, retus izteicienus. Gandrīz nemaz neizjūt grūtības, veidojot ģenitīva un instrumentāla formas vienskaitlī un daudzskaitlī, uzsvaru mijiedarbība, skaitļa vārdu izmantošana. Pēc vārdu krājuma un kvalitātes bērnu vārdu krājums sasniedz tādu attīstības līmeni, ka viņi brīvi sazinās ar pieaugušajiem un vienaudžiem, var uzturēt sarunu par jebkuru tēmu, kas ir pieejama viņu vecumam. Daudzi vārdi no pasīvās rezerves pāriet aktīvajā. Aktīvā vārdu krājuma apjoms sasniedz 4000-4200 vārdu. Tas kļūst bagātāks, pateicoties īpašību nosaukumiem, priekšmetu pazīmēm, atsevišķu daļu nosaukumiem, detaļu kopumā. Bērni daudz smalkāk izšķir lietvārdus un īpašības vārdus, darbības vārdus un nelokāmos divdabjus. Rādītāji, ka tiek pilnībā izmantots vārdu krājums: bērni spēj piemeklēt antonīmus, sinonīmus, īpašības vārdus pie lietvārdiem, apstākļa vārdus pie darbības vārdiem; aktīvi mēģina izskaidrot vārdu nozīmi (Цейтлин, 2001).

Vecākajā pirmsskolas vecumā bērniem pilnveidojas runas izpratne. D.Elkonins apgalvo, ka bērni pārlicinošāk ieklausās un izpilda pieaugušo norādes, saprot mutisko instrukciju, saprot neliela literatūras daiļdarba sižetu (Д.Эльконин,1998). Šajā vecumā runa bērnam ir ne tikai līdzeklis, ar kura palīdzību viņš sazinās, bet arī svarīgs jaunu zināšanu avots, pateicoties pieaugušo mutiskajiem skaidrojumiem. Jo biežāk bērns sazinās ar pieaugušajiem un vienaudžiem, jo daudzveidīgāka ir viņa runas pieredze, kas rada labvēlīgus nosacījumus saistītas runas attīstībai. Pateicoties saziņai, pilnveidojas jēdzieniskais saturs, paplašinās pirmsskolēna vārdu krājums, kurā līderpozīcijas ieņem lietvārdi un īpašības vārdi. Bērni var izprast lielumu, krāsu, izceļ konkrētas lietu īpašības. Daudzveidīgu rotaļu un darbību procesā, bērns apgūst jaunus vārdus darbības: darbības vārdus, apstākļa vārdus, kas veicina saistītas izteikšanās pilnveidošanu. Tādējādi laikā, kad bērnam jāuzsāk skolas gaitas 1. klasē, pirmsskolēna saistītā runa jau ir ievērojami attīstīta tajā gadījumā, ja viņam nav runas patoloģiju.

2.1. Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības raksturīgākas izpausmes un līmeņi

N. Novotverceva norāda uz tādu autoru kā A. Gvozdevs, N. Žinkins, A. Ļeontjevs, G. Rozengrads – Pupko un citu pētījumiem kuros izšķir vairākus posmus un vecuma robežas, kad sāk veidoties bērna runa, valoda. Tomēr minētie autori nonāk pie vienota kopsaucēja, ka bērnam ar normāli attīstītu valodu ap 4,5 – 5 gadu vecumu ir jāpārzina visa dzimtās valodas sistēma: vajadzētu runāt saistīti, vajadzētu pareizi izpaust savas domas, brīvi izmantot izvērstu frāžu runu, vajadzētu izmantot dažādas sarežģītas teikumu konstrukcijas, spētu atstāstīt stāstus un pasakas. Piecgadīgiem bērniem ir nepieciešams pietiekami liels vārdu krājums, lai realizētos vārdu veidošanas un vārdu izmaiņu iemaņas. Ap šo laiku izveidojas pareiza skaņu izruna, gatavība skaņu analīzei un sintēzei (Новотворцева, Н.В., 1996)

Tomēr ne visos gadījumos šie procesi rit tik veiksmīgi: dažiem bērniem, pat ja viņiem ir normāla dzirde un intelekts, strauji kavējas katras valodas komponentes veidošanās: fonētikas, leksikas, gramatikas. I. Miltiņa skaidro, ka šos traucējumus pirmo reizi atklāja R. Levina (1908 – 1989), un definēja kā *valodas sistēmas nepietiekamu attīstību*. *Valodas sistēmas nepietiekama attīstība - sarežģīti runas attīstības traucējumi, kad skarta valodas sistēmas visu komponentu attīstība* (I. Miltiņa, 2005, 350).

Valodas sistēmas nepietiekamā attīstība var izpausties dažādās pakāpēs: no pilnīgas nespējas izrunāt atsevišķus vārdus vai vārdu nomaiņas uz atsevišķiem skaņu attēlojošiem kompleksiem (*ав-ав, my – my, бу-бу*) līdz izvērstai runai ar fonētiski fonemātisku un leksiskas un gramatikas attīstības nepietiekamības elementiem. Tomēr ikvienā gadījumā traucējumi skar visus valodas sistēmas komponentus. No šejienes arī radies valodas traucējuma nosaukums – *valodas sistēmas nepietiekama attīstība (VSNA)*. *Turpmāk diplomdarbā tiks izmatots Valodas Sistēmas Nepietiekamas Attīstības saīsinājums VSNA.*

Kā jau iepriekš tika norādīts, pirmo reizi jēdzienu VSNA ieviesa pirmsskolas logopēdijas kā pastāvīgas zinātnes pamatlicēja Krievijā R. Levina 20.gadsimta 50. – 60.gados. (Р. Левина, 2007).

L.Volkova un S. Šahovska akcentē R. Lievinas lielāko sasniegumu – valodas sistēmas nepietiekamas attīstības koncepcijas uzbūvi skaidrojot, ka viņa izstrādājusi VSNA vispārējo klasifikāciju un atklājusi šī valodas traucējuma pārvarēšanas ceļus. R. Levina pamatoja jauno pieeju koriģējošā darba organizācijas sistēmai, nosakot valodas traucējumus, pamatojoties uz valodas traucējuma diferencēto pazīmju kopuma izcelšanu. Tāpat L. Volkova un S. Šahovska norāda, ka R. Levina pieskaitāma pie L. Vigotska zinātniskās skolas. Visas savas dzīves garumā

līdztekus ar M. Hvatcevu viņa attīstīja L. Vigotska idejas (Волкова, Шаховская, 1998).

VSNA galvenās kopējās pazīmes pirmsskolas vecumā ir vēla valodas sākšanās, palēnināts temps, savdabīga tās attīstības gaita, ierobežots vārdu krājums, pietiekami stabilas grūtības gramatiski pareizas valodas izveidē, izrunas un skaņas analīzes defekti. Saikni starp valodas traucējumiem un citām psihiskās attīstības pusēm nosaka virkne specifisku īpatnību. Bērniem ar VSNA ir kavēta sensoro un kustības funkciju veidošanās, optiski telpiskie priekšstati, viņiem ir raksturīga pietiekami zema uzmanības pamatīpašību attīstība: nespēj pietiekami ilgi noturēt uzmanību, raksturīga pārslēgšanās, apjoms; traucēti visi atmiņu veidi: dzirdes, redzes, motorā. Ja jēdzieniskā un loģiskā domāšana ir salīdzinoši saglabājusies, tad verbālā atmiņa un produktīvā atcerēšanās, salīdzinot ar normāli runājošiem bērniem, ir ievērojami kavēta. Virknē gadījumu atcerēšanās zemā aktivitāte savienojas ar ierobežotām izzinās darbības attīstības iespējām. Ar pilnvērtīgiem vispārējiem priekšnosacījumiem domāšanas operāciju apgūšanai, kas pieejamas konkrētam vecumam, bērni atpalielā tēlainās domāšanas attīstības ziņā, bez speciālas apmācības ar grūtībām apgūst analīzi, sintēzi, salīdzinājumu, tiek novērota rigidā domāšana (Жукова, Мастюкова, 2010).

Tomēr klīniski pedagoģiskie pētījumi norāda, ka šī bērnu grupa ar VSNA visnotaļ nav vienveidīga ne tikai pēc valodas traucējuma izteiktības pakāpes, bet arī pēc tās struktūras un rašanās mehānismiem, jo nepilnvērtīga runas darbība negatīvi izpaužas uz sensorās, intelektuālās un emocionālās jomas veidošanos. XX gadsimta 50. – 60.gados fenomenoloģiskās pieejas piekritēji (R. Levina, N. Nikašina, L. Spirova u.c.) izstrādāja vienotu pedagoģisko pieeju pēc savas etioloģijas atšķirīgām izpausmēm bērna valodas sistēmas nepietiekamajā attīstībā un atrisināts jautājums par valodas patoloģijas dažādo formu struktūru atkarībā no valodas sistēmas stāvokļa. Pateicoties tam, varēja iedomāties bērna attīstības ainu pēc daudziem parametriem, kas atspoguļo valodas līdzekļu un komunikatīvo procesu stāvokli (Левина, Никашина, 1968).

Neraugoties uz atšķirīgajiem runas traucējumiem, bērniem ar VSNA ir raksturīgas izpausmes, kas norāda uz valodas darbības sistēmas traucējumiem (Филичѐва Т., 1999) :

- vēlāka valodas iesākšanās: pirmie vārdi parādās 3-4 gadu vecumā, bet reizēm arī tikai 5 gados;
- valoda ir gramatiski nepareiza un nav pietiekami labi fonētiski noformēta; nespēj pats pareizi izpaust savas domas;
- ekspresīvā runa atpalielā no impresīvās;
- bērnu ar VSNA valoda ir vāji saproratama.

R. Levina iedalīja trīs valodas attīstības līmeņus, kas atspoguļo tipisku valodas komponentu stāvokli bērniem ar VSNA (Р. Левина, 2007) :

- *Valodas attīstības pirmajā līmenī* raksturīga valodas neesamība (proti, “bezvalodas bērni”).

Tādi bērni izmanto «šļupstošos» vārdus, skaņu atdarināšanā izmanto izteikšanos ar mīmiku un žestiem. Piemēram, “би-би” var nozīmēt lidmašīnu, pašizgāzēju, kuģi.

Bērna rīcībā nav vispārizmantojamo izteikšanās līdzekļu. Lai izteiktu lūgumu, domu, bērni izmanto mīmiku un žestus, atsevišķas šļupstēšanas kombinācijas un skaņu atdarinājumus. Pasīvais vārdu krājums ir plašāks par aktīvo, tomēr logopēdiskajās pārbaudēs tiek atklāti impresīvās runas trūkumi (grūtības orientēties adresētajā vārdu materiālā, tiešo locījumu jautājumu neizpratne, prievārdu nozīmes, vārdu gramatisko formu neizpratne). Izteikti izpaužas uztveres spēju ierobežotība un vārda zilbju struktūras atdarināšana (Бабина Г.В., Шарипова Н. Ю. Слоговая структура слова: обследование и формирование у детей с недоразвитием речи. М., 2014). Runas skanējumam raksturīga fonētiska nenoteiktība. Skaņu izrunai ir difūzs raksturs, ko nosaka nestabilā artikulācija un zemas iespējas pēc dzirdes atpazīt fonēmas. Tā saucamajam “bezvalodas” bērniem vai arī bērniem ar šļupstēšanu uzdevums izcelt atsevišķas skaņas motivācijas un izzinošajā plaknē nav saprotams un izpildāms.

- *Valodas attīstības otrais līmenis.* Līdztekus žestiem un “šļupstiem” parādās. Ai arī izkropļoti, tomēr pietiekami pastāvīgi vispārizmantojami vārdi. Piemēram, “лябока” “яблоко” vietā. Bērna izrunas spējas ievērojami atpaliek no vecuma normas. Traucēta zilbju struktūra. Piemēram, tipiskākie zilbju daudzuma saīsinājumi: “тевики” “снеговики” vietā.

Šo valodas attīstības līmeni vēl dēvē par frāžu runas attīstības sākumu. Aktīvais vārdu krājums sastāv no neprecīzi izteiktiem vārdiem, kas ievērojami atpaliek no vecuma normas, tomēr tajā jau ir vispārizmantojamo vārdu pastāvīga rezerve. Vērojamas grūtības saprast un izmantot piedāvātās konstrukcijas, kā arī rupjas gramatikas kļūdas. Morfoloģiskie elementi pakāpeniski iegūst jēdzieniski atšķirīgo nozīmi. Fonētiskā puse tiek raksturota tādējādi, ka tajā ir daudz nepareizi izrunātu skaņu, tās tiek aizvietotas un jauktas (Г.Чиркина, 2003). Parādās disociācija starp spēju pareizi izrunāt skaņas izolētā stāvoklī un to izmantošana spontānajā runā. Saglabājas traucējumi skaņu izrunas struktūrā: zilbju, skaņu pārlikšana, zilbju nomaiņa un pielīdzināšana, sarežģīti vārdi tiek reducēti. Nepietiekama fonemātiskā uztvere izpaužas kā dažādu kontrastu skaņu diferencēšanas procesu neizveidošanās.

- *Valodas attīstības trešajā līmenī* raksturīgas dažādas izvērstas valodas frāzes, kas satur leksikas un gramatikas un fonētiski fonemātiski neattīstītos elementus. Raksturīgi, ka izpaužas izvērsta ikdienas valoda bez rupjām leksikas un gramatikas novirzēm (Т. Волосовец 2008).

Tomēr brīva sazināšanās ir apgrūtināta. Šāda līmeņa bērni kontaktējas ar apkārtējiem tikai pazīstamu cilvēku klātbūtnē (vecāki, audzinātāji), kas attiecīgi palīdz izskaidrot. Piemēram, “мамой ездила асьпак. а потом ходила де летька, там звяна, потом асьпальки небили. потом посьли пак”, bet vajadzētu būt “С мамой ездила в зоопарк, а потом ходила, где клетка - там обезьяна. Потом в зоопарке не были. Потом пошли в парк”.

Valodas attīstības trešais līmenis ir līmenis, kad izpaužas sadzīves valodas frāzes. Valodas saprašana strauji attīstās un tuvojas vecuma normai. Saglabājas leksikas un gramatikas un fonētikas un fonemātiskie elementi, kas nav līdz galam attīstīti. Vērojams izpratnes trūkums par vārdu nozīmes izmaiņām, kas izpaužas, pievienojot priedēkļus un piedēkļus. Vērojamas grūtības atšķirt morfoloģiskos elementus, kas izsaka skaita un dzimuma nozīmi, loģiskās gramatikas struktūras izpratni, kas izpauž cēloņu un seku, laika un telpisko attiecību. Ņemot vērā salīdzinoši izvērsto valodu, izpaužas neprecizitātes saistībā ar daudzām leksikas nozīmēm, agrantismu, vārdu zilbju struktūru vienkāršošanu, nediferencēti izrunātām skaņām (pārsvarā svelpeņi, šņāceņi, afrikāti un sonori). Bērni neprot izmantot veidus, kā veidot vārdus, ar grūtībām apgūst skaņu un sintēzes analīzi. Brīvajos izteikumos dominē vienkārši izplatīti teikumi, gandrīz nemaz netiek izmantotas sarežģītas konstrukcijas.

1999.gadā bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību raksturojumu papildināja T.

Feļičeva. Tādējādi valodas attīstības līmeņu periodizācija tika papildināta ar 4.līmeni. (Т. Филичева, 1999).

Šobrīd tik sarežģīts valodas traucējuma apraksts kā valodas sistēmas nepietiekama attīstība būtu nepilnīga, neraksturojot valodas attīstības līmeņa papildu ceturto līmeni. Pie šī līmeņa pieskaitāmi bērni, kuriem nav izteikta atpalcība leksikas un gramatikas un fonētikas un fonemātiskās valodas sistēmas nepietiekama attīstības izpausmē. Nelieli traucējumi visu valodu komponentēs izpaužas detalizētas apsekošanas procesā, izpildot speciāli piemeklētus uzdevumus.

Bērnu *valodas ceturtajā līmenī* sastopami atsevišķi zilbju struktūras un skaņu papildījuma traucējumi. Dominē elīzijas, turklāt pārsvarā skaņu saīsināšanā, un tikai atsevišķos gadījumos – zilbju izlaišana. Tāpat novērojamas parafāzijas, biežāk – skaņu pārlikšana, retāk zilbju pārlikšana; neliels procents – skaņu un zilbju perseverācija un pievienošana (Туманова, 2005).

Nepietiekami labs skanējums, izteiksmīgums, vāja artikulācija un neprecīza dīkcija rada iespaidu, ka valoda ir izplūdusi un nesakārtota. Tādiem bērniem tiek atklāti arī valodas jēdzieniskie traucējumi. Piemēram, ja ir pietiekami daudzveidīgs priekšmetu vārdu krājums, trūkst vārdu, kas apzīmē atsevišķus dzīvniekus un putnus (*пингвин, страус*), augus (*кактус, вьюнок*), dažādu profesiju cilvēkus (*фотограф, библиотекарь*), ķermeņu daļas (*подбородок, ладони, пятки*). Sniedzot atbildes, tiek jauktas dzimtes un veidu jēdzieni (*ворона, гусь – птичка, деревья – елочки, лес – березки*).

Apzīmējot darbības un priekšmetu pazīmes, daži bērni izmanto tipveida nosaukumus un aptuvenas nozīmes nosaukumus: ovāls – apaļš, pārrakstīja – rakstīja. Leksikās kļūdas izpaužas tādu vārdu maiņā, kas ir līdzīgi pēc situācijas (*дядя красит щёткой забор – вместо «дядя*

красит кистью забор; *кошка катает мяч* – вместо «клубок»), в смешении признаков (высокий забор – *длинный*; смелый мальчик – *быстрый*; дедушка старый – *взрослый*).

Ja ir zināms vārdu krājums, kas apzīmē dažāda profesijas, tad bērni izjūt lielas grūtības, nosaucot vīriešu un sieviešu dzimtes; ir bērni, kas dēvē tos vienādi (*летчик* – вместо «летчица»), citi piedāvā savu vārdu izveides formu, kas nav raksturīga krievu valodai (*лечика* – вместо «летчица», *дрессир* – дрессировщица, *кладовка* – кладовщица, *барабанческая* – барабанщица) (Л. Халилова, 2014).

Vārdu veidošana ar palielināmo piedēkļu izmantošanu rada zināmas grūtības: bērni vai nu atkārtoti logopēda nosaukto vārdu (*сапог* – *большующий сапог*) vai arī nosauc brīvu formu (*н'оцища, ног'отища* – вместо «ножище», *сапогина* – сапожище, *кул'ащица* – кулачище).

Nemainīgas kļūdas, ja izmanto (Филичева, Чевелева, 1993.):

1. lietvārdus pamazināmā formā, mīļvārdiņā (*пальтовка* – пальтишко; *платенка* – платьице; *скворчик, скворечник* – скворушка; *ременчик* – ремешок utt.);

2. lietvārdus ar vienotiem piedēkļiem (*горошка, гороховка* – горошинка; *пуховка, пушка* – пушинка; *изюм, изюмка* – изюминка; *песок, песочка, песочница* – песчинка utt.);

3. īpašības vārdus, kas veidoti no lietvārdiem ar dažādām attiecību nozīmēm (*пухой* – пуховый; *клюк'овый* – клюквенный; *с'осный* – сосновый);

4. īpašības vārdus ar piedēkļiem, kas raksturo objektu emocionālo un fizisko stāvokli (*хвастовый* – хвастливый; *улыбкиный* – улыбочивый);

5. piederības vietniekvārdus (*волкин* – волчий; *лисовый* – лисий).

Ņemot vērā daudzu sarežģītu vārdu lietošanu, kas bieži sastopami valodas praksē (lapkritis, lidmašīna, helikopters utt.), tiek novērotas stabilas grūtības mazpazīstamu sarežģītu vārdu veidošanā (вместо книголюб – *книжник*; ледокол – *легопад, леготник, далекол*; пчеловод – *пчелы, пчельник, пчеловик*; сталевар – *сталь, столица*).

Vārdu krājuma savdabīvais ierobežojums viziteiksmīgāk izpaužas, ja to salīdzina ar normu.

Ievērojams daudzums kļūdu rodas, veidojot lietvārdus ar emocionālas nokrāsas piedēkļiem. Konstatētas stabilas grūtības, veidojot denominatīvos īpašības vārdus (attiecinot uz pārtikas produktiem, materiāliem), verbālos, attieksmes īpašības vārdus («-чив», «-лив»), kā arī sarežģītus vārdus (Алмазова, Давидович, Антипова, 2016).

Nepietiekams valodas leksisko līdzekļu līmenis īpaši izteikti izpaužas šiem bērniem, izprotot un lietojot vārdus, frāzes, sakāmvārdus pārnestā nozīmē. Piemēram, teicienu “румяный, как яблоко” bērns traktē kā “много съел яблок”; “столкнуться нос к носу” – “ударилась носами”; “горячее сердце” – “обжечься можно”; “не плюй в колодец – пригодиться воды напиться” – “плевать нехорошо, пить нечего будет”; “готовь сани летом” – “летом забрали санки с балкона”.

Bērna valodas gramatiskā noformējuma analīze ļauj atklāt kļūdas, kā tiek lietots lietvārds ģenitīvā un akuzatīvā daudzskaitlī, sarežģīti prievārdi (*в зоопарке кормили белков, лисов, собаков*); в использовании некоторых предлогов (*выглянул из двери* – “выглянул из-за двери”; *упал из стола* – “упал со стола”; *мяч лежит около стола и стула* – вместо “между столом и стулом”). Turklāt atsevišķos gadījumos vērojams, ka nepareizi tiek saskaņoti īpašības vārdi ar lietvārdiem, kad vienā teikumā ir vīriešu un sieviešu dzimte (*я раскрашиваю шарик красным фломастером и красным ручкой*), vienskaitlis un daudzskaitlis (*я раскладываю книги на большом столах и маленьким стулах* – bet jābūt “я раскладываю книги на больших столах и маленьких стульях”), nepareizi tiek saskaņoti skaitļa vārdi ar lietvārdiem (*собачка увидела две кошки и побежала за двумя кошками*). Nepietiekama valodas leksikas un gramatikas formu izveidošanās ir atšķirīga. Daļai bērnu izpaužas neliels daudzums kļūdu, un tiem nav pastāvīgs raksturs, turklāt, ja bērniem piedāvās salīdzināt pareizo un nepareizo atbildes variantu, izvēla tiks izdarīta par labu pareizajam (Т.Филичева, 1999).

Ja runa ir par 4.līmeni, tad parasti nav kļūdas, kas saistītas ar vienkāršu prievārdu izmantošanu, pavisam nedaudz izpaužas grūtības, saskaņojot īpašības vārdus ar lietvārdiem. Tomēr izteiktas ir grūtības, kas saistītas ar sarežģītu prievārdu lietošanu, saskaņojot skaitļa vārdus ar lietvārdiem. Visizteiksmīgāk šīs īpatnības izpaužas, salīdzinot ar normu (Лалаева, Венедиктова, 2004).

Īpašas grūtības šiem bērniem rada teikumu konstrukcijas ar dažādiem palīgteikumiem:

- 1) saikļu izlaišana (*мама предупредила, я не ходил далеко* – «чтобы я не ходил далеко»);
- 2) saikļu aizvietošana (*я побежал, куда сидел щенок* – «где сидел щенок»);
- 3) inversija (*наконец, все увидели долго искали которого котенка* – «увидели котенка, которого долго искали»).

Nākamās 4.līmeņa bērnu raksturīgās atšķirības ir viņu saistītās runas savdabīgums.

1. Sarunā, veidojot stāstījumu par uzdoto tēmu, attēlu, sižeta attēlu sēriju, tiek konstatēti loģiskas secības traucējumi; “aizķeršanās” mazāknozīmīgās detaļās, galveno notikumu izlaišana, atsevišķu epizožu atkārtošana;
2. Stāstot par notikumiem no savas dzīves, sastādot stāstījumu par brīvo tēmu ar radošuma elementiem, viņi pārsvarā izmanto mazinformatīvus teikumus;
3. Saglabājas grūtības, plānojot savus izteikumus un izvēloties attiecīgos valodas līdzekļus.

Logopēda darbā, novēršot VSNA dažādos valodas sistēmas nepietiekamas attīstības līmeņos, tiek iedalīti pamatvirzieni un uzdevumi (Бенилова, Давидович, 2014):

- Darbā ar valodas attīstības pirmo līmeni galvenie uzdevumi ir: valodas izpratnes attīstība, aktīvas atdarināšanas darbības attīstība, izrunājot jebkuru skaņu salikumu, uzmanības un atmiņas attīstība;
- Bērniem attīstības otrajā līmenī māca prasmi atbildēt uz jautājumiem un pašiem uzdot tos citiem.

Dialoga procesā nostiprinās elementāras valodas formas, bērniem pieejami vārdu salikumi. Teikumi, ko bērni izveido pēc jautājumiem, tiek apvienoti īsos stāstījumos un tiek iemācīti.

- Trešā līmeņa bērniem: saistītās runas turpmāka pilnveidošana, praktiska valodas leksiskas un gramatikas līdzekļu praktiskā apguve, pareizas izrunas veidošana, sagatavošana gramatikas apgūšanai un gramatikas elementu apgūšana.
- Ceturtā līmeņa bērniem: prasme attīstīt diferencēt pēc dzirdes valodas pretējās skaņas (svelpeņi – šņāceņi, balsīgie – nebalsīgie, mīkstie – cietie, r – l), pēc tam šo atšķirību atstrādāšana izrunā; sarežģītu vārdu izrunas nostiprināšana ar dažādiem līdzskaņu saplūduma variantiem (*птичница, термометр, заржавелая проволока, нержавеющей кастрюля, баскетболистки играют в баскетбол*); skaņu analīzes un sintēzes iemaņu nostiprināšana, kā arī gramatikas apmācība.

Augstāk apskatīto pieeju VSNA var nosaukt par pedagoģisku, taču bērnu ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību grupu praktiskā apmācība atklāja šīs diagnozes daudzveidīgo klīnisko izpausmi. Nosacīti var iedalīt trīs grupas (Жукова, Мастюкова, 2010)

Visbiežāk, runājot par VSNA, tiek runāts par runas traucējumiem bērniem ar normālu intelektu un dzirdi. Ja ir traucēta dzirde vai intelekts, valodas nepietiekama attīstība, protams, rodas vairumā gadījumu, turklāt VSNA tad jau ir otršķirīgs defekts. Tādēļ ir svarīgi atšķirt VSNA no citiem stāvokļiem kā izteikti vieglāku, piemēram, no pagaidu *runas attīstības aiztures (RAA)*, kas parasti neattiecas uz VSNA (dažādi autori šo jautājumu traktē atšķirīgi), tā arī no daudz smagākām problēmām, piemēram, oligofrēnija vai runas attīstības aizture bērniem ar pazeminātu dzirdi, kad VSNA jau ir kā otršķirīgs defekts. Tam ir nosaukums vispārējās valodas sistēmas nepietiekamas attīstības diferenciāla diagnoze. Ir jāspēj atšķirt ar VSNA līdzīgi valodas attīstības stāvokļi: vārdu krājuma un valodas gramatiskās uzbūves attīstības savdabīgums, ja vērojama valodas sistēmas nepietiekama attīstība, parādīta M. Bogdanova-Berezovska, V. Orfinska, B.Grinšpuna, T. Fiļičevas pētījumos. Jānorāda, ka bērniem ar runas attīstības aizturi runas kļūdu raksturojums ir mazāk specifisks nekā tad, ja ir vērojama vispārēja valodas sistēmas nepietiekama attīstība. (Волкова, Шаховская, 1998). Atsevišķi svarīgi apskatīt VSNA rašanās iemeslus bērniem. Valoda veidojas, ja tai ir konkrēti bioloģiskie priekšnosacījumi, un vispirms jau normāli nobriestoša un funkcionējoša centrālā nervu sistēma (Т.Филичева,1999).

rēzus Starp faktoriem, kas veicina valodas sistēmas nepietiekamu attīstību bērniem, izšķir nelabvēlīgus ārējos (eksogēnos) un iekšējos (endogēnos) faktoros, kā arī apkārtējās vides ārējos nosacījumus. Šie faktori var iedarboties gan mātes grūtniecības laikā, gan dzemdībās, gan bērna dzīves pirmajā gadā. Starp patogēnajiem faktoriem, kas iedarbojas uz nervu sistēmu mātes grūtniecības laikā, iespējama toksikoze, intoksikācija, mammas vielmaiņas traucējumi grūtniecības laikā, atsevišķu ķīmisko vielu, alkohola, nikotīna, narkotisko vielu iedarbība,

radioaktīvais starojums. Tāpat iespējami dažādi bojājumi mammas un augļa asins rēzus faktora nesakritības dēļ (Волосовец, Секачев, 2008).

Īpaša loma, rodoties valodas sistēmas nepietiekamai attīstībai, pieder ģenētiskajiem faktoriem. Ja pastāv tā saucamais valodas vājums vai iedzimtība saistībā ar valodas traucējumiem, valodas sistēmas nepietiekama attīstība var rasties pat nenozīmīgu nelabvēlīgu ārējo faktoru iedarbības rezultātā. Citi nelabvēlīgi faktori, kas veicina valodas funkciju bojājumus, var izpausties kā sarežģījumi dzemdībās, arī kā pēcdzemdību bojājumi.

Atgriezeniskas valodas sistēmas nepietiekamas attīstības formas var rasties, gūstot ietekmi no negatīvas sociālpsiholoģiskas ietekmes: deprivācija valodas intensīvās veidošanās laikā, nepietiekama valodas motivācija no apkārtējo puses, konfliktattiecības ģimenē, nepareizas audzināšanas metodes utt. VSNA pārvarēšana pirmsskolas vecuma bērniem. (И.Власенко, 1990.) Tāpat nepieciešams apskatīt bērnu ar VSNA vispārējā attīstības īpatnības. Izzinošie procesi (sajūtas, uztvere, atmiņa, iztēle, domāšana) ir galvenie ikvienas cilvēku darbības, tostarp arī runas darbības, pamatā, un nodrošina tai nepieciešamo informāciju. Tie ļauj izvirzīt mērķus, veidot plānus, noteikt gaidāmās darbības saturu, izspēlēt prātā darbības gaitu, savas darbības un uzvedību, paredzēt savu darbību rezultātus un vadīt tās to izpildes gaitā. Izzinošo procesu attīstībai bērniem ar VSNA ir virkne īpatnību: nenoturīga un ātri izsīkstoša uzmanība; samazināts dzirdes un redzes atmiņas apjoms, neizveidojusies mutiskā un loģiskā domāšana, grūtības apgūt analīzi un sintēzi, salīdzinājumu un apkopojumu; nepietiekama bāzes dzirdes uztveres attīstība, rezultātā rodoties fonemātiskās dzirdes un fonemātiskās uztveres traucējumiem; redzes priekšstatu trūkums un nestabilitāte; ciešas saiknes trūkums starp vārdu un redzes tēlu (Беякова, Гаркуша, Усанова, 1991).

Bērniem ar VSNA raksturīgas grūtības, orientējoties telpā, atšķirot jēdzienus «labais» un «kreisais», kā arī izjūt grūtības, orientējoties savā ķermenī. Pēdējais ir labi pamanāms, pildot kustību vingrinājumus un tēlotājmākslas laikā. Cilvēka tēla zīmēšanas laikā tādi bērni ir vērsti uz shematisku zīmējumu, neatspoguļo atsevišķas ķermeņa daļas, reti izzīmē detaļas līdz galam.

Manāma atpalcība no kustību jomas attīstības, slikta kustību koordinācija, samazinās ātrums un izpildes veiklība. Turklāt nelielas grūtības izpaužas, kad bērni pilda kustības pēc mutiskas instrukcijas (nerādot priekšā). Tāpat ir vērojamas uzmanības īpatnības bērniem ar valodas traucējumiem.

Bērniem ar valodas traucējumiem uzmanības trūkums izpaužas tādējādi: nav noturīgums, zemāks uzmanības līmenis, grūti plānot savas darbības. Bērni ar grūtībām koncentrē savu uzmanību uz nosacījumu analīzi, meklējot dažādus veidus un līdzekļus uzdevumu risinājumā, izpildījuma ir reproduktīvs raksturs. Bērniem ar valodas patoloģiju ir daudz grūtāk koncentrēties

uz uzpildīšanu mutiskās instrukcijas laikā, nekā tad, ja būtu iespēja izmantot redzi. Kļūdu raksturs un to sadalījums laikā kvalitatīvi atšķiras no normas. Brīvas uzmanības īpatnības bērniem ar VSNA izteikti atšķiras pēc tā, cik viegli bērni spēj novirzīties no tēmas. Piemēram, ja bērni ar normētu valodu skatās uz logopēdu vai skolotāju, mēģina noteikt viņu pēc reakcijas, vai pareizi pilda uzdevumu, tad bērni ar VSNA visbiežāk raugās pa malām. Raksturīgākās novēršanās: “paskatījās pa logu”, “veic darbības, kas nav saistītas ar uzdevuma izpildi”. Domāšanas īpatnības, ja ir valodas traucējumi. T. Fiļičeva un G. Čirkina, raksturojot bērnu ar VSNA intelektuālās darbības īpatnības, norāda: “Ja ir pilnvērtīgi nosacījumi, lai apgūtu domāšanas operācijas, kas ir pieejamas pēc vecuma, bet bērni tomēr atpaliel domāšanas operāciju apgūvē, bez speciālas apmācības ar grūtībām apgūst analīzi, sintēzi, salīdzinājumu, kas ir nepilnvērtīgas valodas darbības līdzeklis” (Филичева, Чиркина, 2008).

Pētījumā divi galvenie grūtību veidi bērniem ar VSNA izzinošās darbības attīstības procesā: grūtības apgūt simboliskās funkcijas un zīmju izmantošana reālo priekšmetu aizvietošanai, un grūtības paturēt atmiņā un aktualizēt iedomu tēlus izzinošo uzdevumu risināšanas procesā. No personības attīstības puses bērniem ar VSNA rodas problēmas sociālajā adaptācijā un saskarē ar sociālo vidi. Valodas traucējumi ietekmē bērna savstarpējo attiecību veidošanos ar apkārtējiem un tā pašvērtējuma veidošanos.

Ja runā par bērna savstarpējām attiecībām ar apkārtējiem, tad, nenoformējoties saziņas līdzekļiem, tiek traucēta arī komunikatīvās funkcijas. Bērni bieži mēdz būt neieinteresēti kontaktā, neprot orientēties saziņas situācijā, vienoties, izrāda negativitāti un atsvešinātību, tādiem bērniem ir maz emociju (Т.Филичева,1999).

Ja runa ir par pašnovērtējumu, tad bērniem ar VSNA tā parasti ir pazemināta. Tādējādi izpaužas bažas un dažāda līmeņa agresivitāte. Atkarībā no komunikatīvo traucējumu līmeņa un bērna pārdzīvošanas pakāpes, valodas defektu bērniem ar VSNA var iedalīt trīs grupās:

1. Bērni, kuri nepārdzīvo par valodas defektu un neizrāda grūtības, kontaktējoties ar apkārtējiem (gan pieaugušajiem, gan vienaudžiem), turklāt plaši izmantojot saziņas neverbālos līdzekļus.

2. Bērni, kas demonstrē mērenu pārdzīvojumu par valodas defektu un kuriem ir zināmas grūtības, veidojot kontaktus ar apkārtējiem. Viņi parasti netiecas uz saziņu, uz jautājumiem cenšas atbildēt vienkārši, izvairās no situācijām, kurās vajadzētu izmantot valodu. Rotaļājoties izmanto neverbālos saziņas līdzekļus.

3. Bērni, kuri izteikti pārdzīvo valodas defektu. Viņiem ir raksturīga valodas negativitāte, kas izpaužas kā atteikums no saziņas ar apkārtējiem, noslēgtība, agresivitāte, pazemināts pašvērtējums. Tādi bērni parasti izvairās no saziņas ar pieaugušajiem un vienaudžiem, nepiedalās kolektīvās rotaļās, nodarbībās valodas kontaktā iesaistās tikai pēc ilgstošas stimulācijas.

2.2. Valodas sistēmas nepietiekamas attīstības korekcijas iespējas, izmantojot logoritmikas vingrinājumus

Darba autore secinā, ka daudzi, kas mūsdienās strādā ar pirmsskolas vecuma bērniem, ievērojuši strauju skaita pieaugumu bērniem ar psihomotorajiem un valodas attīstības traucējumiem. Par šīs parādības iemesliem un pazīmēm tika runāts jau iepriekš. Ir zināms, ka valodas un psihomotorikas nepilnīga attīstība ietekmē bērna personību: viņš kļūst noslēgts, reizēm agresīvs, nespēj nosēdēt, viņam samazinās zinātkāre, var rasties garīga atpalcība, bet pēc tam var parādīties nesekmīga skolā. Tādēļ jautājums par veiksmīgu valodas traucējumu korekciju pirmsskolēniem aktivizējas ar katru gadu arvien vairāk.

No fizioloģijas viedokļa daudzi valodas traucējumi saistīti arī ar motorikas traucējumiem. To var veicināt nepareiza kustību tēla atdarināšana, kustību centru bojājums, nervu sistēmas funkcionālā nepietiekamība vai psihiskā aizture. Nodarbojoties ar šo problēmu, Krievijas zinātnieks N. Bernšteins nāca klajā zinātniskajā literatūrā kā aktivitātes principa aizstāvis. (Н.Бернштейн, 2008).

Turklāt daudzi praktizējoši logopēdi apgalvo, ka tradicionālās vispārpieņemtās psiholoģiski pedagoģiskās metodes vairumā gadījumu pārstājušas sniegt vēlamos rezultātus bez jebkādam iedarbības palīgdarbībām. Rezultāti nereti netiek sasniegti pilnā apjomā, jo mūsdienu bērniem dominē psihofizisko funkciju sistemātiskie traucējumi ar plašiem mozaīkas, ārējiem dažāda virziena defektiem. Pedagoģisko iespēju pārvarēšanas ierobežojumi bērniem ar vispārīgu valodas nepietiekamu attīstību saistīta arī ar valodas traucējumu savienojumu; ar kognitīvās, emocionālās jomas specifiskajām īpatnībām, daudzveidīgu neiroloģisko un psihopatoloģisko simptomātiku. (Гринер, Самойленко, 2005).

Tādēļ efektīvu palīglīdzekļu un korekcijas tehnoloģiju meklēšanas problēma joprojām ir aktuāla gan mūsdienu logopēdiem, gan pirmsskolas iestādēm. Tas jo īpaši svarīgi kļūst tad, kad notiek tik sarežģītas sistēmas kā VSNA korekcija (Васильева, Лисина, 2016).

Šādos gadījumos var palīdzēt logoritmika. Kāpēc tieši logoritmika? Logoritmika tulkojumā no grieķu vārda “logos” - nozīmē vārds, “ritmika” - kustība, proti, tā ir kustību sistēma savienojumā ar mūziku un vārdiem (Анисимова, 2010). Ja paraugās visapkārt, tad var pamanīt, ka teju visi mums apkārtējie dzīvo pēc ritma likumiem. Mainās gadalaiki, nedēļas dienas, naktis un dienas, sirds ritms, elpošanas ritms un daudz kas cits ir pakļauts zināmiem likumiem.

Jebkuru kustību cilvēks veic zināmā ritmā. Ritma izjūta ir raksturīga katram. Darba procesā ritmu nosaka darba procesa loģika. No darba ritma ir attīstījies māksliniecisks ritms:

muzikālais, poētiskais, deju. Ritms ir kā tāda universāla kosmiska kategorija. Jau no pirmajiem dzīves gadiem bērns sastopas ar neskaitāmām ritmiskas darbības formām un pats piedalās tajās (soļo, lec, deju, saista rotaļu kustības ar dzejoļu skaitīšanu un dziedāšanu). Rotaļā bērns neapzināti izmanto pamata ritmiskos lielumus (ceturtdaļas, astotdaļas), bet bērniem ar vispārēju valodas sistēmas nepilnīgu attīstību ir raksturīgas grūtības atspoguļot vārdu, dzejoļu tekstu ritmisko struktūru. Šī uzdevuma izpildi ievērojami atvieglo ritmisko kustību pievienošana, veidojot “ritma shēmas” – grafiskus zīmējumus, kur ilgums nostājas konkrētās kombinācijās vienā rindā un tiek nodotas bērniem, klausot, izplaušķinot metroritmiskās struktūras. Ritma shēmas sniedz konkrētus priekšstatus par konkrētu metroritmisko musturu. Plaušķinot, klausot bērni domās izrunā tekstus, kas palīdz pedagogam kontrolēt pareizu ritmiskā zīmējuma attēlojumu. Vairumam pedagogu un logopēdu strādājot ar bērniem logopēdiskajās grupās ir jāpiedzīvo zināmas grūtības: valodas traucējumi, slikta atmiņa, izkaisīta uzmanība, kustību koordinācijas traucējumi, slikta orientēšanās telpā un, protams, neattīstīta ritma izjūta. Ja ir tik smagi valodas traucējumi kā VSNA, bērniem ir problēmas ar ritmisko dzirdi, kas ietekmē viņu dziedāšanas kvalitāti, mūzikas uztveri un kustību ritmu, nespēja saskaņot personīgās kustības ar mūziku. Rodas iespaids, ka mūzika tikai pavada kustības, kas turklāt bieži vien ir neritmiskas.

Ir zināms, ka jebkuras ritmiskas kustības aktivizē cilvēka smadzeņu darbību. Par to rakstīja arī krievu fiziologs Ivans Sečenovs: “...visas smadzeņu darbības ārējās izpausmes patiešām var būt saistītas ar muskuļu kustību”. (И.Сеченов, 2014, 28) Tādēļ jau no agrīnas bērnības ir ieteicams nodarboties ar ritma izjūtas attīstību pirmsskolēnam saprotamā formā – ritmiski vingrinājumi un rotaļas. Amerikāņu neirobiologs Džons Medina sarakstījis grāmatu par smadzeņu noteikumiem, kas ir jāzina par smadzenēm jums un jūsu bērniem, kurā viņš saprotamā valodā izklāsta par cilvēka smadzeņu darbības 12 likumsakarībām, kuru zināšanas jums palīdzēs efektīvāk mācīties un mācīt. Viens no tādiem noteikumiem ir fiziskā aktivitāte un kustības. Fiziskās kustības mūzikas pavadībā bija zināmas vēl kopš Senās Ēģiptes laikiem. Tur ritmiskā vingrošana tika izmantota, lai fiziski stiprinātu organismu. Grieķi, arābi, romieši izmantoja ritmisko vingrošanu tāpat kā mūzikas ritma izmantošanas metodi organisma atveseļošanā (Боромыкова, 1999). Tam, ka parādījās logoritmika valodas traucējumu kompleksajā korekcijā, ir **sava vēsture**. 20.gadsimta sākumā Eiropā parādījās tā saucamā “ritmiskās audzināšanas” sistēma, kuras pamatlicējs bija slavenais šveiciešu pedagogs un mūziķis Emīls Žaks Dalkrozs (1865-1950). Viņš iedalīja muzikālo ritmiku atsevišķa mūzikas pedagoģijas nozarē un savā praksē kultivēja “ritma izjūtu pašu par sevi” (Жак-Далькроз, 2008).

Par kustību regulatoru Ž. Dalkrozs padarīja mūziku. Skolēniem vajadzēja vingrināties savu kustību koordinācijā, skatot mūzikai, jo tieši mūzika ir tā, kas veido ideālo organizētās

kustības tēlu. Tā sniedz precīzu priekšstatu par laika, telpas un kustības mijiedarbību. Viņa metodes pamatā bija mūzikas izpausme ar kustību palīdzību, proti, cilvēka ķermenis kļuva par savdabīgu instrumentu, kas precīzi nodod muzikālā skaņdarba ritmu, tempu, dinamiskās nokrāsas un māksliniecisko ieceri kopumā. Grāmatā par Ž. Dalkroza sistēmu K. Štoks norāda, ka pats Dalkrozs sacīja: “Mūzika iegūst miesiskas formas, spējot pārveidot mūsu ķermeņus.” (Шток, 1924). Pakāpeniski no muzikālās ritmikas lielās sadaļas tika iedalīta ārstnieciskā ritmika. Pie Ž.Dalkroza mācījās tādi ritmikas pasniedzēji kā N. Aleksandrova, V. Grīners, E. Rumers (Maskava), S. Volkonskis, N. Baženovs, N. Romanova (Pēterburga), P. Paškovska (Kijeva), S. Ploško (Baku). Maskas ritmistu asociācijas pārstāvji (N. Aleksandrova, V. Grīners, J. Dvoskina, N. Zbrujeva, E. Konorova, M. Rūmers, E. Čajanova) jau pagājušā gadsimta 30.gados uzskatīja, ka bērnam, neskatoties uz to, par ko viņš izaugs, ir jāspēj ritmiski attīstīties, lai gūtu virkni iemaņu un priekšstatu, kas labvēlīgi ietekmēs viņa psihofizisko veselību un viņa profesionālās īpašības (Шашкина, 2005). Profesora V.Giļarovska vadībā 1932.gadā Solovjova nervu psihiatriskajā dziednīcā tika izveidota īpaša ārstnieciskās ritmikas sistēma bērniem un pieaugušajiem. Praksē šo sistēmu realizēja V. Grīnere (Гринер,1958). Ārstnieciskā ritmika 30.gados savu vietu atrod arī logopēdiskajās iestādēs. Ritmiskās iedarbības sistēmā uz cilvēkiem ar valodas patoloģiju galveno vietu ieņem vārds. Līdz ar to veidojas īpašs ietekmes virziena rehabilitācijas metodēs – logopēdiskā ritmika. Pēv V. Giļarovska un N.Vlasovas iniciatīvas, logopēdiskā ritmika tika izmantota dabā ar pirmsskolēniem, kas stostās (Власова Н. А., 1955).

Muzikāli ritmiskās kustības ir cieši saistītas ar vispārēko kustību attīstību, kas tiek īstenotas dažādās sporta nodarbībās. Savukārt muzikālā ritma uztvere vienmēr tiek pavadīta ar motorajām reakcijām, kinētiskajām izjūtām. Tās var būt mēles muskuļu, galvas, žokļa, kāju pirkstu muskuļu saraušanās; sasprindzinājums, kas rodas rīklē, galvā, krūšu kurvī un ekstremitātēs; vienlaicīga muskuļu antogonistu stimulācija, kas veicina saspringuma fāžu maiņu un atbrīvošanos, neizmainoties orgānu telpiskajam stāvoklim. Visaktīvāk motorās reakcijas izpaužas, uztverot muzikālo akcentu (В.Н. Холопова, 2014). Turklāt kustības var būt īstas un iedomātas. Īstas kustības izpaužas ārēji: tā var būt kāju piesišana, galvas šūpošana, roku vicināšana, kas reizēm veidojas neapzināti: cilvēks, pašam nemanot, sit ar kāju vai roku takti.

Kustību attīstība savienojumā ar vārdu un mūziku ir vienots audzināšanas un korekcijas process. Lai pārāudzinātu traucētās funkcijas un tālāk attīstītu stabilas funkcijas, bērnam ir jāspēj savākties, jāspēj būt uzmanīgam, ar konkrētiem priekšstatiem, aktīvi jādomā un jāattīsta atmiņa: emocionālā, ja mācību process raisa ieinteresētību un ar to saistīto emocionālo atsauci; tēlaino – uztverot apskatāmu kustību paraugu; vārdiski loģisko – saprotot uzdevumu un atceroties logoritmisko uzdevumu izpildes secību; kustību motoro – saistīts ar praktisku uzdevumu izpildi; brīvo – bez kuras nav iespējama apzināta, patstāvīga vingrinājumu izpilde (Волкова, 1985)

Logopēdiskā ritmika, kā norāda prakse, ir nepieciešama bērna vispusīgai attīstībai, jo sniedz milzīgu ietekmi uz tā prāta, fizisko un psihisko attīstību (Лалаева, Шаховская, 2011).

Pagājušā gadsimta 50. –70. gados parādījās pirmie logopēdiskās ritmikas darbi sistēmā, kas darbojas ar bērnu, pusaudžu un pieaugušo stostīšanās novēršanu. Tā kā galvenā vieta valodas traucējumu korekcijā ir atvēlēta vārdam, logopēdiskā ritmika sāka aktīvi veidoties šajā virzienā. V.Grīnere uzsvēra, ka logopēdiskajā ritmikā īpaša vērība tiek pievērsta vārdam, un tas veido to pamatšķirību no ritmiskās audzināšanas vispār. Darbā "Логопедическая ритмика для дошкольников" V. Grīnere norāda par nepieciešamību izmantot logoritmiskās nodarbības logopēdiskajās grupās, kas ir svarīgākais pamats, lai izlabotu ne tikai bērna motoriku, bet arī viņa valodas trūkumus. "Sasaistīt šīs vingrošanas uzdevumus ar valodas izlabošanas uzdevumiem – tāds ir logopēdiskās ritmikas uzdevums," raksta V.Grīnere (Гринер, 1958, 18).

Minētā autore piedāvā šādu nodarbību struktūru:

1. Dziedāšana.
2. Ievaddvingrinājumi.
3. Vingrinājumi, kas regulē muskuļu tonusu.
4. Valodas vingrinājumi bez muzikālā pavadījuma.
5. Vingrinājumi, kas aktivizē uzmanību.
6. Vingrinājumi, kas izkopj ritma izjūtu.
7. Rotaļa.
8. Noslēdzošais vingrinājums.

Iepazīstoties ar šo metodiku, par vienu no tās pozitīvajiem momentiem var uzskatīt to, ka nodarbībās V. Grīnere īpašu vērību piešķir vingrinājumiem ar valodas materiāla iekļaušanu. Vārds tiek ieviests:

- dziedāšanas formā, ko var izmantot skaņas izstiepšanas un skanīguma izstrādei un elpošanas sakārtošanai;
- uzdevumu formā, kas saista sarunvalodu ar dažiem mūzikas valodas elementiem;
- īpašā vietā atrodas valodas vingrinājumi bez muzikālā pavadījuma (sākot ar jautājumu un atbilžu sarunu un beidzot ar pārstāstījumu, normālu, spontānu runu);
- tāpat kustību uzdevumos tiek iekļauts valodas materiāls.

Visas metodes pamatā ir muzikālais ritms kā organizējošais moments. Nodarbībās V. Grīnere pievērš lielu uzmanību arī augstāko psihisko funkciju attīstībai, kas neapšaubāmi ir ļoti zīmīgs bērnu ar VSNA attīstības procesā (Гринер, 1958).

1960.gadā V. Roždestvenskaja darbā «Воспитание речи у заикающихся дошкольников» tāpat uzsver, cik svarīga nozīme ir vingrinājumiem, kas savieno vārdu ar

kustībām. Kustību radītais ritms veicina valodas normalizēšanos (Рождественская, 1960) E. Šeršņova darbos liela nozīme tiek pievērsta logopēdiskajai ritmikai stostīšanās korekcijā pirmsskolas vecuma bērniem. E. Šeršņova piedāvā konkrētu materiālu 2 – 3 gadus veciem bērniem: dziesmiņu, rotaļu, metodisko paņēmieni izvēli nosaka bērnu vecums un viņu nervu un psihiskā stāvokļa īpatnības. (Шершнева, 1955)

Logopēdiskā ritmika 70.-80.gados joprojām saista pētnieku uzmanību tikai saistībā ar stostīšanos. 1976.gadā G. Volkova nāca klajā ar daudzveidīgu logoritmisko materiālu, kuru var izmantot dažādās rehabilitācijas metodēs, un 1985.gadā grāmatā «Логопедическая ритмика» viņa piedāvāja nodarbību metodiku, kuru var izmantot, ja ir dažādi valodu traucējumi (Волкова, 1985).

G.Volkova piedāvā pakāpenisku logoritmisko līdzekļu izmantošanu:

1. posms: Sagatavošanās.

Mērķi: - radīt apstākļus kontakta izveidei;

-pamatkustību veidošana un koriģēšana (vispārattīstošie un kustību kompleksi kustību rotaļās);

-bērnu ritma izjūtu sensoro un sensomotoro komponentu audzināšana, izmantojot zīmēšanas spējas.

2. posms: Bērna pamatkustību prasmju veidošana.

Mērķis: -pamatkustību trenēšana (skriešana, staigāšana, rāpošana, lēkšana, bumbas mētāšana utt.).

Vingrinājumos un rotaļās tiek ieviesti dažādi priekšmeti, kas atšķiras pēc lieluma, formas un krāsas. Saucot tos kustību laikā, bērni aktivizē savu vārdu krājumu. Tiek īstenoti vingrinājumi un rotaļas saistībā ar kustību izteiksmības, ritma un tempa attīstīšanu.

3. posms: Augstāko psihisko funkciju attīstība.

Mērķi: - atmiņas attīstība;

-taktilikinētisko sajūtu attīstība;

-valodas korekcija.

Nodarbībās aktīvi tiek izmantota dramatisācija. Tiek attīstītas priekšmetu īpašību apgūšanas iemaņas: svars, termiskās īpašības utt. Paralēli bērniem tiek mācīts, kā var izveidot grupas no viendabīgiem priekšmetiem, lai apgūtu jēdzienu “daudz”, “maz”, “vienādi” utt.

4. posms: Valodas darbības pilnveidošana.

Mērķi: - vārdu analīzes attīstība teikumā;

-vārdu krājuma bagātināšana;

-bērnu muzikālās darbības stimulācija.

Tāpat analizējot G. Volkovas piedāvāto metodiku, darba autore akcentē, ka šeit notiek sistemātisks darbs visos virzienos: attīstās motorika, valoda, ritma izjūta, augstākās psihiskās funkcijas, produktīvi darbības veidi, kas piešķir šai metodei vispozitīvāko nokrāsu, jo uzskaitītie

virzieni ir ļoti svarīgi bērna vispusējai attīstībai un viņa valodas traucējumu korekcijai.

Viena no korekcijas darba specifiskām, strādājot ar bērniem, kuriem ir valodas attīstības aizture, ir artikulācijas aparāta, sīkās un vispārējās motorikas, fonētiskā ritma attīstība; šajā metodē tādi virzieni netiek novēroti un var teikt, ka tā nav piemērota korekcijas darbam mūzikas nodarbībās. Tāpat par vēl vienu trūkumu uzskatāms tas, ka netiek strādāts ar elpošanu, balsi.

Tādējādi var teikt, ka šobrīd nepastāv gatavas, pilnvērtīgas logoritmiskās iedarbības metodes bērniem ar valodas attīstības aizturi, kas ņemtu vērā šīs kategorijas bērna vecuma un individuālās īpatnības. Tomēr, analizējot šīs metodikas, var izcelt sev nepieciešamos virzienus, ņemt tos vērā, sastādot rotaļu un vingrinājumu logoritmisko kompleksu.

Izceltie virzieni:

- elpošanas un mīmikas attīstība;
- precīzas izrunas attīstība (fonētiskā ritmika);
- balss attīstība;
- roku pirkstu kustību prasmju un smalko kustību attīstība;
- valodas attīstība, korekcija;
- augstāko psihisko funkciju attīstība;
- ritma un tempa sajūtas attīstība;
- radošuma un iniciatīvas attīstība.

G.Volkova paplašināja logopēdiskās ritmikas izmantošanu, piedāvājot konkrētus metodiskos ieteikumus valodas traucējumu kompleksajai korekcijai. Logopēdiskā ritmika nostājās vienā rindā ar citām logopēdijas sadaļām un koriģējošo pedagoģiju. Tādējādi, pateicoties G. Volkovas ievērojamajam ieguldījumam XX gadsimta 80.gados, logopēdiskā ritmika sāka darboties kā atsevišķa zinātne. (Волкова Г.А., 2002)

Logoritmiskajiem vingrinājumiem ir jābūt sinhronizētiem ar dzejoļu tekstu un tie ir jāpilda, skatot mūzikai (Лопухина, 1997). Logoritmiku logopēds var izmantot kā patstāvīgu logopēdiskā darba metodi vai kā daļu no nodarbības. Nodarbībās ietvertas dažāda veida darbības: dziedāšana, mūzikas klausīšanās, muzikāli ritmiskie vingrinājumi, bērnu mūzikas instrumentu izmantošana (Картушина, 2008).

Kā lai valodu padara skanīgu, skaistu un izteiksmīgu? Ir noteikts, ka apmācība ar diferencētu logoritmiskā darba paņēmieni izmantošanu pozitīvi ietekmē kustību un valodas stāvokli, kas paaugstina visu medicīniski pedagoģiskās ietekmes efektivitāti.

Logopēdiskā ritmika kalpo ar mērķi normalizēt kustību un valodas funkcijas, tostarp arī elpošanas, balss, ritma, ātruma un valodas melodisko intonatīvās puses. Nodarbību pamatā ir vārda, mūzikas un kustību sintēze. Logoritmiskajās nodarbībās noteikti tiek ieviests valodas

materiāls. Vārda ieviešana palīdz veidot veselu virkni vingrinājumu, kas nav būvēti uz mūzikas ritma, bet gan uz dzejoļu ritma, kas veicina kustību ritmiskumu (Тютюнникова, 2003) Dzejoļu rindu izruna ir jāapvieno ar kustībām. *Piemēram*, soļot un teikt vārdus:

Вот поезд наш едет,
Колёса стучат,
А в поезде нашем
Ребята сидят.

Logopēdiskā ritmika ir noderīga visiem bērniem, kuriem ir problēmas ar valodas funkciju veidošanu, tostarp vērojama valodas attīstības aizture, dažādi skaņu izrunas traucējumi, jo īpaši bērniem, kuriem ir stostīšanās problēmas u.c. Ļoti svarīga logoritmika ir bērniem ar tā saucamo valodas negativitāti, jo nodarbības rada pozitīvu, labvēlīgu emocionālo noskaņojumu attiecībā uz valodu, motivē pildīt logopēdiskos un citus vingrinājumus (Cukura, Cukura – Akmeņe, 2016).

Šīs metodes izmantošanas rezultātā (pēc daudzu avotu analīzes) mācu procesa izskaņā bērniem ir vērojama pozitīva valodas attīstības dinamika. Regulāras logoritmiskas nodarbības veicina bērna valodas uzlabošanu neatkarīgi no valodas patoloģijas veida, veido pozitīvu emocionālu noskaņojumu, māca sazināties ar vienaudžiem. Vēl viens pozitīvs nodarbību aspekts ir tas, ka tās notiek grupā, ir manāms, kā bērns iegūst saziņas iemaņas un aktīvi līdzdarbojas bērnu kolektīvā.

Strādājot ar bērniem, kuriem ir valodas funkciju traucējumi, esmu izmantojusi dažādas metodes un paņēmienus. Tagad līdztekus tradicionālajām logopēdiskajām nodarbībām, uzlabojot skaņas izrunu, koriģējot traucējumus valodas izteikumu un citu leksikas un gramatikas noformējumā, es izmantoju tādu efektīvu valodas traucējumu pārvarēšanas metodi kā LOGOPĒDISKĀ RITMIKA.

Lai novadītu logoritmisko nodarbību, tāpat kā jebkuru citu, ir izvirzītas vairākas konkrētas prasības (Новиковская, 2014)

- Logoritmikas nodarbības veic logopēds kopā ar muzikālo audzinātāju 1 reizi nedēļā (vēlams dienas otrajā pusē).
- Nodarbības vēlams vadīt frontāli aptuveni no 20 līdz 35 minūtēm atkarībā no bērnu vecuma.
- Logoritmikas nodarbības tiek veidotas, balstoties uz leksikas tēmām.
- Kustību un valodas materiāla saturs atšķiras atkarībā no motoro un valodas iemaņu izveidošanās līmeņa.
- Katra nodarbība ir kā viens tematiskais un spēles kopums.
- Nodarbību sižetā tiek izmantoti krievu un ārzemju rakstnieku stāsti un pasakas, krievu tautas pasakas, kas tiek piemeklētas saskaņā ar bērnu vecumu un ļauj risināt korekcijas uzdevumus

spēļu formā.

Logoritmiskās nodarbības ietver sevī šādus elementus (Воронова, 2006):

Pirkstiņu vingrošana, dziesmas un dzejoļi, ko pavada roku kustības.		Mazās motorikas, valodas izteiksmības, valodas dzirdes un valodas atmiņas attīstība.
Muzikālās un muzikāli ritmiskās rotaļas ar mūzikas instrumentiem.		Valodas, uzmanības, spējas orientēties telpā attīstība. Ritma sajūtas attīstība.
Logopēdiskā (artikulācijas) vingrošana, vokālās artikulācijas vingrinājumi.		Artikulācijas orgānu muskuļu nostiprināšana, to kustīguma attīstība. Dziedāšanas dotību attīstība.
Skaitāmpantiņu izmantošana skaņu automatizācijai un diferenciacijai, fonopēdiskie vingrinājumi.		Skaņu izrunas korekcija, balsenes nostiprināšana un runas elpošanas iemaņu iemācīšana.
Mīmikas muskuļu attīstības vingrinājumi. Komunikatīvās rotaļas un dejas.		Emocionālās jomas, asociatīvi tēlainās domāšanas, neverbālo saziņas līdzekļu izteiksmīguma, pozitīvās pašsajūtas attīstība.
Vispārējās motorikas attīstības vingrinājumi, kas atbilst vecuma īpatnībām.		Muskuļu un kustību un koordinācijas jomas attīstība.
Vārdu daiļrades attīstības vingrinājumi.		Aktīvā vārdu krājuma paplašināšana bērniem.

Nodarbību struktūrā es ne vienmēr obligāti iekļāju visus uzskaitītos elementus. Korekcijas darba secību variēju atkarībā no valodas traucējumu rakstura, bērnu individuālajām un vecuma īpatnībām (Каргушина, 2008).

Logopēdiskās vingrošanas vingrojumus ieteicams pildīt sēdus: tāds stāvoklis nodrošina taisnu stāju, vispārēju ķermeņa muskuļu atslābināšanos. Artikulācijas vingrošanā es iekļāju statiskos un dinamiskos vingrinājumus mēlei un lūpām. Vienu un to pašu vingrinājumu atkārtotības biežumu nosaku, ņemot vērā valodas traucējumu raksturu un smaguma pakāpi. Bērniem, kuriem neizdodas apgūt artikulācijas iemaņas, sniedzu mērķtiecīgu individuālo palīdzību. Liela nozīme logoritmiskajās nodarbībās ir mūzikai, tādēļ šajā darbā ir svarīga cieša saikne ar muzikālo audzinātāju. Bērni pilda kustības, skatot muzikālajam pavadījumam, ar

precīzi izteiktu ritmu, bet no mūsu puses visu laiku notiek kontrole, cik precīzi viss tiek izpildīts. Vingrinājumu amplitūda un temps tiek saskaņoti ar mūzikas skanējuma dinamiku (Каплунова, Новоскольцева, 2005)

Pirkstiņu rotaļas un valodas kustību vingrinājumus logoritmikas nodarbībās mēs tāpat īstenojam kopā ar muzikālo audzinātāju, skatot mūzikas pavadījumam. Šo rotaļu galvenais uzdevums ir dzejas teksta ritmisks izpildījums, kas saskaņots ar kustībām.

Vingrinājumus apgūstam pakāpeniski: vispirms kustības, pēc tam teksts, pēc tam viss kopā. Kustību iemaņu apgūšanai, dzejoļu un dziesmiņu ar kustībām apgūšanai, pirkstiņu rotaļām ir jānotiek bez liekas didaktikas, neuzbāzīgi, spēļu formā.

Strādājot ar elpošanu, es pievēršu īpašu uzmanību ilgstošas, vienmērīgas izelpas attīstībai bērniem. Rotaļa ar dalībnieka izvēli vai uzaicinājumu ļauj iesaistīt mazāk aktīvus bērnus.

Darba autore uzskata, ka vissvarīgākais ir visu sastāvdaļu koordinēts darbs. Tikai tādā gadījumā valoda var izveidoties skaista, skanīga un izteiksmīga (Okolovska, 1997). Tādēļ logopēdiskajās nodarbībās, logoritmiskos vingrinājumus ieskaitot, es atstrādāju ne tikai elpošanas tehniku, balsi, tempu, bet arī to savstarpējo saistību, to saliedētību. Nodarbībās valodas saistīšana ar mūziku un kustībām līdztekus bērna muskuļu aparāta un balss dotību attīstībai ļauj attīstīt bērnu emocijas un paaugstina bērnu interesi par nodarbībām, veicina viņa domāšanu un fantāziju. Prakse rāda, ka, regulāri nodarbojoties ar logoritmiku, tiek veicināta bērna valodas normalizēšanās neatkarīgi no valodas traucējumu veida, veido pozitīvu emocionālo noskaņojumu, māca kontaktēties ar vienaudžiem un daudz ko citu.

3. Koriģējoši attīstošā darbība vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību leksiski gramatisko traucējumu mazināšanā

3.1. Bērnu leksiski gramatisko traucējumu logopēdiskā izpēte

Rakstot diplomdarbu, tika izmantotas šādas **metodes**:

***Analīzes un literatūras datu apkopošanas metodes** (literatūras apgūšana un analīze). Ar to sākas jebkurš pētījums. Pētnieks iepazīstas ar bibliogrāfiju un izvēlas tos literatūras avotus, kas viņam ir jāizanalizē, sistematizē tās pēc problēmām, saistībā ar katru problēmu daļa materiālu pēc konkrētām sadaļām. Literatūras datu analīze un apkopojums tiek izmantoti gan teorētiskajos, gan eksperimentālajos pētījumos. (Literatūras izpēte un analīze)

***Pedagoģiskās izpētes metodes**. Vispirms tās ietver pedagoģiskos vērojumus logoritmiskajā pētījumā. Tās tiek organizēta speciāli, tām ir noformulēts uzdevums, vērošanas priekšmets, kā arī vērojama faktoru fiksācijas sistēma. Turklāt pētnieks neiejaucas pedagoģiskajā procesā, konstatējošā, formējošā, kontrolējošā eksperimenta procesā.

***Atvērtā vērošana** paredz vairāk iespēju aptvert visas interesējošās parādības puses, bet līdz ar to arī vairāk pakļauta negatīvajai ietekmei, kas saistīta ar teorētiskās analīzes pētnieka klātesamību (saņemto datu apstrāde un apzināšana).

***Slēgtā vērošana** noņem apakškontroles sajūtu un bieži sniedz papildu liecības, testus.

***Diagnostiskā metode**: Eksperiments. Konstatējošais – mācību gada sākumā, kā arī kontrolējošais (noslēdzošais) – mācību gada beigās.

Pētījuma organizācija: Pētījumi tika veikti pirmsskolas izglītības iestādē «XXX» Rīgā. Pētījumi tika veikti no 2017. gada septembra līdz 2018. gada maijam vecākajā logopēdiskajā grupiņā. Tas notika divos posmos – *pirmajā posmā* (no 2017. gada 1. septembra līdz 15. oktobrim) notika literatūras izpēte, konstatējošā eksperimenta veikšana un tā analīze, *otrajā posmā* (no 2017. gada 15. oktobra līdz 2018. gada 15. maijam) notika eksperimentālā apmācība un kontrolējošais (noslēdzošais) eksperiments.

Bērnā, kuram ir normāla valodas attīstība, aptuveni piecu gadu vecumā ir izveidojušās visas dzimtas valodas gramatiskās kategorijas, viņš runā ar izvērstām frāzēm, izmantojot sarežģīti sacerētas un sarežģīti pakļautas konstrukcijas.

Vecākajā pirmsskolas vecumā bērni normā sistematizē gramatiskās formas pēc locījumiem un konjugācijām, apgūst daudz vienkāršu formu, izņēmumus. Šajā laikā ievērojami samazinās brīva

morfoloģisko elementu izmantošana, jo bērni apgūst ne tikai gramatikas vispārējos noteikumus, bet arī biežāk lietotos noteikumus, «filtru» sistēmu, ko piemēro vispārējo noteikumu lietošanai (Левина, 2007). Tiek apgūta īpašības vārda saskaņošana ar lietvārdu netiešajos locījumos, darbību vārdu izmantošana. Tādējādi ap skolas vecumu bērns apgūst pārsvarā visu sarežģīto praktiskās gramatikas sistēmu. Šis valodas praktiskās apguves līmenis normā ir ļoti augsts līmenis, kas ļauj bērnam skolas vecumā pāriet uz gramatisko likumsakarību pārzināšanu, apgūstot krievu valodu.

Citāda aina paveras tāda paša vecuma pirmsskolēniem, kuriem ir vispārējie valodas attīstības traucējumi. Dominē vārdi, kas saistīti ar ikdienas priekšmetu un darbību nosaukumiem, trūkst savienotājevārdu, pazīmju vārdu, vārdu, kas izpauž nozīmes nokrāsas vai abstraktus jēdzienus, raksturīgas leksikas īpatnības šīs kategorijas pirmsskolēnu valodā. Vārdu krājumu trūkums, protams, veicina to, ka bieži viens nosaukums tiek aizvietots ar citu, turklāt aizvietošana notiek gan pēc jēdzieniskām, gan arī pēc skaņas un morfoloģiskajām pazīmēm (Филичева, 2017):

почка – письмо что ли (смешение по звуковому признаку со словом «почта» / sajaukšana pēc skaņas pazīmes);

спальня – это диван (смысловая замена / jēdzieniskā aizvietošana);

мясорубка – когда рубят топором (смешение по морфологическому признаку / sajaukšana pēc morfoloģiskās pazīmes);

скворец – царь там жил (смешение со словом «дворец» / vārdu sajaukšana);

хлебница – там хлеб покупают;

кормни – чтобы птички клевали («корм») и тamlīdzīgi.

Tāda jēdzienaukšana ne vienmēr ir pamanāma, kad notiek dzīva valodas sazināšanās: bērni izmanto ikdienas nosaukumus, apzināti aizvieto vienu vārdu ar citu – zināmiem un saprotamiem. Īpaši izteikti leksisko līdzekļu ierobežotība izpaužas uzdevumos, kas saistīti ar vārdu veidošanu. Raksturīgi, ka visas šīs kļūdas tiek fiksētas bērniem pirms speciālas apmācības sākuma un tā procesā. Tas liecina par leksikas pārnesuma vājumu, samazinātu valodas izjūtu un nespēju izmantot morfoloģiskos elementus, sastādot vārdus (Эльконин, 1998).

No gramatiskā valodas noformējuma viedokļa, šīs kategorijas bērniem var būt zems spēju līmeni teikumu veidošanā. Tādi pirmsskolēni jauc vārdu kārtību vai arī samazina to daudzumu. Protams, patstāvīgā runā viņi izmanto vienkāršus nepaplašinātus teikumus, taču arī šādā gadījumā viņiem nereti veidojas kļūdas, izmantojot locījumu galotnes, prievārdus, saskaņojot dažādas valodas daļas, piemēram: *ухаживал а ёжика* (за ёжиком), *заботились белкой* (о белке), *одна девелё*

(одно дерево), *две колёсы* (два колеса), *три вёдры* (ведра), *подошёл два гуся* (к двум гусям), *играл две котёнки* (с двумя котятami), *нет карандаш*ов (нет карандашей), *нет собак*ов (нет собак), *книга а полка* (книга на полке), *пять лимона* (пять лимонов).

Prievārdu izpratne un aktīva izmantošana ir apgrūtināta visiem bērniem, pirmsskolēni bieži neizprot sarežģītus prievārdus. Daudz vieglāk bērni tika galā ar valodas uzdevumiem, kuros bija prievārds *на* (Громова, 2003).

Vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar VSNA III līmeņa rodas grūtības gan izvēlēties gramatiskos līdzekļus domu izpaušanai, gan arī to kombinēšanai. Ja ir vērojamas problēmas ar gramatisko operāciju veidošanu, bērnu ar valodas attīstības traucējumiem runā veidojas liels skaits morfoloģiskās agramatikas.

Pirmsskolas vecuma bērnu ar VSNA teikumos lietoto vārdu skaitliskais mērogs nav liels. Lielas grūtības bērni ar VSNA izjūt, kad programmē savus izteikumus. Vārdu krājums šādiem bērniem ir zemāks nekā bērniem ar normālu valodas attīstību gan pēc skaitliskajiem, gan pēc kvalitatīvajiem rādītājiem (Алмазова, Давидович, Антипова, 2016).

Piemēram, bērni ar VSNA ir apguvuši vārdu galvenās nozīmes, ko izpauž to saknes daļa, taču viņi nepietiekami labi atšķir nozīmju izmaiņu, ko nosaka dažādu priedēkļu izmantošana. Pirmsskolēni ar VSNA nepietiekami labi apgūst vispārīgos vārdus, nereti aizvieto dzimtu jēdzienus ar sugas jēdzieniem (Жукова, Шаховская, 1998). Bērniem ar vispārējiem valodas attīstības traucējumiem valodas gramatiskā puse ir traucēta un bērniem rodas grūtības sazināties ar pieaugušajiem, ar vienaudžiem. Šādiem bērniem ir ļoti svarīgi palīdzēt veidot saistīto runu. Savukārt saistītā runa nevar būt pilnvērtīga, ja nav pareizi noformētas leksikas un gramatikas konstrukcijas.

Daudzu pētnieku (N. Žukova, V. Kovšikovs, T. Filičeva, S. Šahovska) darbos tiek izceltas šādas nepareizas vārdu salikumu formas teikumos, kad vērojami vispārējie valodas attīstības traucējumi:

- 1.Nepareizi izmanto lietvārdu daudzskaitļa dzimtes, skaitļa, locījumu galotnes netiešajos locījumos.
- 2.Darbības vārdu vienskaitļa un daudzskaitļa lietošana tagadnes un nākotnes laikā.
- 3.Nepareizi lieto teikuma un locījumu konstrukcijas (priedēkļu saskaņošana ar vārdiem jēdzieniskajā un gramatiskajā līmenī).
- 4.Nepareizi saskaņo lietvārdus ar īpašības vārdiem, skaitļa vārdiem, darbības vārdiem daudzskaitlī.
- 5.Kļūdas vienkāršu teikumu uzbūvē.
- 6.Kļūdas saliktu teikumu uzbūvē.

Turklāt bērniem izpaužas gan vispārēja, gan specifiska agramatika. Tā ir raksturīga gan normālai

valodai, gan arī valodai ar runas traucējumiem.

Tādējādi bērniem ar normālu valodas attīstību un ar valodas attīstības traucējumiem valodas gramatiskā uzbūve notiek tādā pašā secībā, turklāt pēdējiem šis process ir ievērojamu apgrūtināts. (Лалаева, Серебрякова, 1999)

Vārdu krājuma un gramatiskās uzbūves veidošana bērniem, kuriem ir vispārēji valodas attīstības traucējumi, speciālā psiholoģiskajā literatūrā un pedagoģiskajā literatūrā tiek izskatīti kā svarīgākie uzdevumi valodas attīstībā. Aprakstot bērnu valodas ar runas traucējumiem raksturīgākās īpašības, daudzi autori izceļ leksikas un gramatikas komponentu traucējumus kā vienu no svarīgākajiem VSNA struktūrā. Kopumā logopēdiskais darbs ar pirmsskolas vecuma bērniem tiek pakļauts vispārējai loģikai, izvēršot koriģējoši izglītojošu procesu.

Pamatīgu darbu šajā jomā veicis A. Gvozdevs, kas veltīta izpētei, kā bērns apgūst krievu valodu; kā veidojas valodas sistēma ar visām raksturīgajām daudzveidīgajām gramatikas parādībām; kā rodas, veidojas atsevišķas gramatikas kategorijas (Gvozdevs, 2007).

A. Gvozdevs noteicis virkni neprecizitāšu un kļūdu, kas raksturīgi bērniem – darbības vārdu locīšana, teikumu veidošana u.c. Šajā virzienā koncentrējušies pedagogu pētnieku un praktiķu (I. Solovjova, L. Peņjevska, T. Markova, A. Borodičs, V. Gerbova, M. Koņina, S. Rubinšteins, D. Eļkoņins) meklējumi. Viņu darbi kļuvuši par pamatu turpmākām teorijas izstrādēm, runājot par bērnu valodas attīstību no psiholoģiski pedagoģiskā un metodiskā aspekta.

Pētījuma organizācija: pētījumi tika veikti pirmsskolas izglītības iestādē «XXX» Rīgā. Pētījumi tika veikti kopš 2017. gada septembra līdz 2018. gada maijam vecākajā logopēdiskajā grupiņā.

Tie notika divos posmos. Pirmajā posmā (no 2017. gada 1. septembra līdz 15. oktobrim) notika literatūras izpēte, konstatējošā eksperimenta veikšana un tā analīze. Otrajā posmā (no 2017. gada 15. oktobra līdz 2018. gada 15. maijam) notika eksperimentālā apmācība un kontrolējošais (noslēdzošais) eksperiments.

Eksperimentālās grupiņas bērnu raksturojums:

Pētījuma metode balstījās uz N. Žukovas, T. Fiļičovas, G. Čirkinas izstrādēm. Tika izmantotas G. Šaškinas rekomendācijas.

Leksiski gramatiskās valodas izpēte paredz atklāt bērniem vārdu veidošanas un vārdu izmaiņu noformulējuma līmeni, kā arī dažādu teikumu veidu un saistītās runas apguves līmeni.

Tika izmantoti O. Inšakovas, T. Besonovas, O. Gribovas valodas un uzskates materiāli.

Izvērtējot bērnu atbildes, tika izmantoti šādi kritēriji, ko izstrādājis šī pētījuma autors:

Darba autors izpētīja 20 bērnus. Eksperimentālajā grupā bija iekļauti seši 5-6 gadus veci bērni (lai padziļinātāk izpētītu šo bērnu valodas leksiski gramatisko pusi).

No tiem - četri zēni un divas meitenes, kuriem ir III līmeņa vispārējie valodas attīstības traucējumi. Visi bērni logopēdisko grupiņu apmeklēja otro gadu.

Izanalizējot bērnu logopēdiskās kartes, kā arī aprunājoties ar galveno grupiņas logopēdi un bērnu vecākiem, varēja izdarīt secinājumus par valodas un psiholoģisko attīstību, kas raksturo šo bērnu īpatnības.

Pēc vecāku teiktā, teju visiem bērniem dzimšanas laikā tika novērota neilga asfiksija jeb attīstības traucējumi vai arī viņi bija līdz galam neiznēsāti. Šo bērnu dzīves pirmajā gadā tika novērotas biežas saaukstēšanās, vispārēja organisma novājinātība, slikta apetīte vai arī nemierīgs miegs, paaugstināts smadzeņu iekšējais spiediens, biežas kaprīzes, paaugstināts vai tieši otrādi pazemināts muskuļu tonuss. Viens bērns no grupiņas dzīves pirmajā gadā bija pārcietis nelielu operāciju vispārējā narkozē. Vēl diviem citiem bērniem viņu dzīves pirmajā gadā tika novērots psihometriskās attīstības tempa kavēšanās. Viens bērns joprojām turpina apmeklēt neirologu.

Vecāki tāpat norādīja, ka viņu bērni atpauzē ne tikai kustību, bet arī valodas plānā. Praktiski visi bērni sāka izrunāt pirmos vārdus aptuveni divu gadu vecumā, bet viens bērns – aptuveni trīs gadu vecumā. Pēc tam bērnu valoda ilgstoši saglabājās neskaidra un maz saprotama apkārtējiem. Visiem bērniem bija vajadzīga nopietna logopēdiskā palīdzība.

Visiem bērniem raksturīgs vispārējs motorās darbības trūkums, kas izpaudās atšķirīgi. Reizēm bija vērojams mazkustīgums, stīvas kustības, ierobežots kustību apjoms un lēnīgums, bet reizēm hiperaktivitāte un straujums, ņemot vērā vispārējo kustību neveiklumu un ātro nogurstamību. Bērni vēlu un ar lielām grūtībām apguva pašapkalpošanās iemaņas: pogu aizpogāšana, apavu auklu sasiešana, šalles sasiešana.

No šo bērnu medicīniskajām kartēm izrietēja, ka intelekts, dzirde un redze bērniem ir atbilstošajā normā.

Veicot grupiņas bērnu **logopēdisko izpēti**, tika atklātas šādas īpatnības:

Bērni pārsvarā pieļāva kļūdas vārdu veidošanā un lietvārdu vārdu izmaiņā netiešajos locījumos, veidojot darbības vārdu daudzskaitli, saskaņojot vārdus pēc dzimtes, skaitļa un locījuma, kā arī veidojot teikumu un locījumu konstrukcijas (Громова, 2003).

Visiem eksperimentālās grupiņas bērniem saistītajā runā bija jaušami situatīvātes iemesli.

Radās grūtības, izmantojot sarežģītus teikumus, īpaši izteikti grūtības izpaudās, sastādot stāstījumus pēc attēla un spontānajos izteikumos. Vienkārši teikumi bērnu patstāvīgajos stāstos nereti sastāvēja tikai no teikuma priekšmeta, izteicēja un papildinājuma, kas norāda, ka bērnu valodas krājumā trūka īpašības vārdu, skaitļa vārdu, apstākļa vārdu, lokāmo divdabju, nelokāmo divdabju. Sastādot stāstījumu pēc attēla, atstāstījuma laikā bērniem vajadzēja palīdzēt ar mutiskajām un tēlainajām priekšā teikšanām. Stāstījuma procesā bija vērojamas ilgstošas pauzes starp sintagmām un īsām frāzēm. Patstāvības līmenis, veidojot brīvus stāstījumus, ir zema.

Atstāstījuma laikā parādījās ilgstošas pauzes starp sintagmām un īsām frāzēm. Patstāvīguma pakāpe, ņemot vērā brīvos izteikumus, ir zema. Nereti bērnu stāstījumiem bija fragmentārs raksturs, tāpēc tiem ik pa laikam vajadzēja jēdzienisku atbalstu un pieaugušo palīdzību.

Šim pētījumam galvenie ir šādi nolikumi:

- Valodnieciskais priekšstats par valodas gramatisko uzbūvi par to, ka vārdu veidošana un vārdu izmaiņa nosaka vārdu izmaiņu no normas un to savienošanas paņēmienus (Филичѐва, Чиркина,)
- Mūsdienīgus zinātniskus datus par vārdu veidošanas attīstības procesu un vārdu izmaiņu ontogēnēzē (A. Gvozdevs un citi). Vārdu izmaiņu iemaņu pētījumu un vārdu veidošanas metode aprēķināta vecākā pirmsskolas vecuma bērniem.

Valodas materiāls piemeklēts, ņemot vērā logopēdiskā bērnodārza programmas leksiskās tēmas (**sk. 4.pielikumu**)

Bērniem tika piedāvāti seši rotaļu uzdevumu bloki. Katrā blokā bija 4 uzdevumi. Visi iegūtie dati tika ierakstīti tabulā. Nepareizās atbildes tika piefiksētas. Tā kā runas materiāls, kas tiek piedāvāts bērnam, ir pietiekami apjomīgs, tad pārbaudes tika veiktas vairākos posmos. Veicot bērnu valodas gramatiskās uzbūves pārbaudi, darba autore pārbaudīja, vai bērni prot:

- 1.Veidot lietvārdu vienskaitli un daudzskaitli netiešajos locījumos.
- 2.Lietot darbības vārdu vienskaitļus un daudzskaitļus tagadnē un pagātnē.
- 3.Saprast un prast lietot teikumu locījumu konstrukcijas.
- 4.Saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem, skaitļa vārdiem un darbības vārdiem daudzskaitlī.
- 5.Veidot vienkāršus teikumus.
- 6.Veidot saliktus teikumus.

Šī darba autors izstrādāja katra uzdevuma vērtējuma sistēmu, kas ļauj pietiekami pilnvērtīgi noteikt valodas leksikas un gramatikas uzbūves attīstības līmeni katram bērnam individuāli.

Piemēram, par katru patstāvīgi pareizi veiktu uzdevumu bērns saņēma 4 balles.

Ja uzdevums tika izpildīts ar pieaugušā palīdzību, tad bērns saņēma 3 balles.

Izpildot uzdevumu ar ievērojamām grūtībām un daudzām kļūdām, bērns saņēma 2 balles.

Bet, ja uzdevumu neizdevās izpildīt, tad bērns saņēma 1 balli.

Tabulas beigās tika saskaitīts kopējai ballu skaits, ko bērns bija ieguvis par visiem uzdevumiem.

Kritereji	Vērtējuma rādītāji			
	1	2	3	4
1 Lietvārds dsk. (netiešajos locījumos)	«Kā nav?» (Lietv. dsk. ģenitīvā)	«Cienasts» (Lietv. dsk. datīvā)	«Kas ko dara?» (Lietv.dsk. instrumentālī)	«Sapņi» (Lietv.dsk. lokatīvā)
2 Nākotnes un pagātnes darb. vārdi vsk. un dsk.	«Sacerēsīm dzejoli»	«Kas ar ko nodarbojas?»	«Ko pavaicāja mamma?»	«Ko daru, ko izdarīju»
3.Prievārdu prepozicionālo locījumu konstrukcija	«Kas un ar ko?»	«Kukulītis»	«Saules zaķītis»	«Regulētājs»
4 Lietv. Saskaņošana ar īpašības v., skaitļa v. un darb.v.	«Uzmini» (Lietv.+ īpašības v.)	«Saskaitīsim!» (skaitļa v. + īpašības v. + lietv.)	«Jautrie skaitļi»	«Kas notiek dabā»
5 Vienkārši teikumi	«Pasaku priekšā vārdiņu»	«Teikumu trepītes»	«Izveido teikumus»	«Ko sajauca Nezinītis»
6 Saliktie teikumi	«Es sāksu, tu turpini!»	«Ja būtu, tad būtu»	«Labi – slikti»	«Padomā un saki»

Vērtējuma līmeņi:

- 4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi ;
- 3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;
- 2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;
- 1 balle – uzdevumu nespēj veikt

Vērtējuma rādītāji:

- 90 – 96 punkti par visiem uzdevumiem – leksiski gramatiskie traucējumi nav konstatēti;
- 70 - 89 punkti – leksiski gramatisko traucējumu viegla pakāpe;
- 49 – 69 punkti – leksiski gramatisko traucējumu vidēji smaga pakāpe;
- 48 punkti – leksiski gramatisko traucējumu smaga pakāpe.

Pirmsskolas vecuma bērnu valodas gramatiskās uzbūves diagnostika

1. Lietvārdu vienskaitļa un daudzskaitļa veidošana netiešajos locījumos.

Uzdevums nr. 1 «Kā tagad nav?»

Mērķis: Noteikt iemaņu līmeni, kā tiek veidoti **lietvārdu daudzskaitļa formas ģenitīvā**.

Bērns apskata dažus priekšmetus zīmējumā. Nosauc lietas: peles, vaboles, krūzītes, bumbas, lāči. Mašīnas, āboli. Pedagoģs lūdz atcerēties šīs lietas. Bērns aizver attēlus, salokot lapu pa punktoto līniju. Pēc tam atbild uz jautājumu: kā tagad nav? (Nav: peļu, vaboļu, krūzīšu, bumbu, lāču, mašīnu, ābolu.) Rotaļu uzdevumu varianti: lietvārdu veidošana, mainot balsīgās skaņas un izkrītot nebalsīgajām skaņām vārda saknē (ухо - уши, ушей; пень - пни, пней; цыплёнок – цыплята, цыпляют; лев – львы, львов)

Uzdevums nr. 2 «Cienasts» (varianti : «Dāvanas», «Kam ko vajag?», «Pasaku varoņu apavi»).

Mērķis: Atklāt prasmi veidot **lietvārdus daudzskaitlī datīvā**:

- virzības nozīmē uz priekšmetu bez prievārda.
- pietuvinātības nozīmē ar prievārdu «к» un diferenciācija datīvā ar prievārdu «от».

Uzdevums nr. 3 «Ko katrs dara?» (varianti: «Par ko katrs strādā?», «Pacienāsim lelli ar tēju (konfektēm, pīrādziņiem, āboliem)»)

Mērķis: Precizēt, kādā līmenī spēj mainīt **lietvārdus daudzskaitļa instrumentālī**:

Darbības nozīmē (gatavojam tēju)

- Uzdevumu varianti: - savienojumā kopā ar prievārdu «с» (с мамой; с булкой).

Rotaļas «Draugi», «Palīdzi zvēriem».

- secības, kārtas nozīmē ar prievārdu «за». Rotaļas «Kurš aiz kura?», «Kur ir rotaļlieta?».
- vietas (kur) nozīmē ar prievārdu «под», «над» un šo prievārdu atšķiršana. Rotaļa «Kur ir klucītis?».

«Uzaicinājums uz tēju».

Lietvārdu instrumentāļa locījuma nostiprināšana, izmantojot prievārdu С.

- Šodien aicinām uz tēju viesus: Lācēnu, lelli Taņu, Viniju Pūku, zaķēnu un lapsēnu. Lai uzklātu galdu un sarūpētu cienastu pie tējas, ir jāzina, ar ko mūsu viesiem patīk dzert tēju. Kā jūs domājat, ar ko?

Bērni atbild:

- Lācēnam garšo tēja ar medu.
- Vinijam Pūkam ar ievārījumu.

Pēc tam logopēds vaicā: «Ar ko jūs parasti dzerat tēju? Kas jums garšo?»

Uzdevums nr. 4 «Sapņi»

Mērķis: Noteikt spējas veidot **lietvārdus daudzskaitļa lokatīvā:**

- ar prievārdu «o». Rotaļa «Sapņi» (sapņoju par tālām valstīm, par ceļojumiem, par suņiem, par svētkiem).

2.Darbības vārdu lietošana vienskaitlī un daudzskaitlī tagadnē un pagātnē.

Uzdevums nr. 1 «Sacerēsim dzejoli»

Mērķis: Precizēt līmeni, kā tiek veidots predikatīvais vārdu krājums (pēc modeļa “priekšmets — darbība”), lietvārdu saskaņošana ar darbības vārdu tagadnē.

Aprīkojums: lietu attēli, uz kuriem redzami dzīvnieki un putni: pīles, vardes, lauvas, govīs, kaķis, sivēns, kazlēns un gailis.

Rotaļu uzdevuma apraksts: Logopēds ierosina bērniem sacerēt dzejoli par to, kādas skaņas rada dzīvnieki (logopēds nosauc un rāda dzīvnieku, bet bērni pievieno vārdu – darbības nosaukumu).

утка – крякает, а утки – крякают, лягушка –квакает, а лягушки -

... квакают, лев ... рычит, а львы рычат,

корова ... мычит, кошка ...

мяукает, поросенок ...

хрюкает, козленок ...

мекает, а петух ... кукарекает

Uzdevums nr. 2 «Kurš ar ko nodarbojas?»

Mērķis: Noteikt prasmes līmeni piemeklēt lietvārda darbību.

Aprīkojums: attēli ar dažādu profesiju cilvēkiem.

Logopēds ierosina bērniem nosaukt darbības, kuras veic konkrētās profesijas pārstāvis.

Никогда мы не забудем,

Что умеют делать люди.

Строители – строят; повара – варят; художники – рисуют ...и т.д.

Ребенок называет действия людей.

Uzdevums nr. 3 «Ko pavaicāja mamma?» (1.-2. persona, vienskaitlis un daudzskaitlis).

Varianti: «Klausīgs bērns», «Pastāstīšu jums par lietām» u.c.

Mērķis: Precizēt prasmi diferencēt 1., 2. un 3.personas vienskaitļa un daudzskaitļa tagadnes laika darbības vārdus.

Logopēds ierosina atbildēt uz mammas jautājumiem par to, ko viņi šodien darījuši

bērnudārzā, pēc tam logopēds spēlē mammas lomu, kura lūdz kaut ko izdarīt. Bērns rāda vajadzīgo attēlu un reaģē uz mammas lūgumu. Pēc tam var samainīties lomām: bērns lūdz, pieaugušais atbild.

Pieaugušais: «Tagad es palūgšu tev kaut ko izdarīt, bet tu būsi klausīgs bērns – saki, ko tu dari, un rādi attēlu.

-Ко tu dari? Parādi attēlu.

-Иди! (я иду); Стой! (я стою); Читай! (я читаю); Неси! (я несу)

Uzdevums nr. 4 «Ko daru, ko izdarīju»

(Pagātnes laika darbības vārdu saskaņošana ar lietvārdiem pēc dzimtes, skaitļa: а) darbības vārds + ar vīriešu dzimtes lietvārdu, б) darbības vārds + sieviešu dzimtes lietvārds, в) darbības vārds + vīriešu dzimtes lietvārds, г) darbības vārds + nekatrās dzimtes lietvārds, в) vīriešu, nekatrās un sieviešu dzimtes darbības vārdu diferenciacija.

Mērķis: Noteikt bērnu prasmi piemeklēt pabeigta un nepabeigta veida darbības vārdus.

Aprīkojums: attēli, uz kuriem redzamas dažādas lietas un darbības.

Logopēds, rādot attēlu ar lampu, saka: Es slēdzu... lampu, — piebilst bērns, logopēds turpina: Es jau ieslēdzu...

Pēc tam bērns tāpat meklē pēc attēliem pabeigta un nepabeigta veida darbības vārdus un sastāda ar tiem teikumus.

3.Prepozicionālu locījumu konstrukciju izpratne un lietošana

Uzdevums nr. 1 «Kas ar ko?»

Mērķis: Precizēt prasmi būvēt vienkāršus prepozicionālu locījumu konstrukcijas (prievārds **c/ar**)

Bērniem tiek piedāvāts turpināt teikumu, ko iesācis logopēds.

Piemēru valodas materiāls:

Я люблю хлеб с... (маслом, сыром, вареньем, медом, колбасой). Ман garšo maize ar...

(sviestu, sieru, ievārījumu, medu, desu).

Я ем кашу с... (молоком, маслом, булкой). Es ēdu biezputru ar... (pienu, sviestu, bulciņu).

Мама испекла пирог с... (капустой, яблоками, грибами, мясом, картошкой). Мamma izcepusi pīrāgu ar... (kāpostiem, āboliem, sēnēm, gaļu, kartupeļiem).

Дети пили чай с... (конфетами, сахаром, лимоном, тортом, печеньем, вафлями). Bērni dzēra tēju ar... (konfektēm, cukuru, citronu, torti, cepumiem, vafelēm).

Лена любит гулять с... (мамой, папой, бабушкой, подругой, сестрой, собакой). Ļenai patīk staigāt ar... (mammu, tēti, vecmāmiņu, draudzeni, māsu, suni).

Uzdevums nr. 2 «Kukulītis»

Mērķis: Noteikt prasmi būvēt prepozicionālu locījumu konstrukcijas ar prievārdiem:

от/но, к/pie.

a. Atgādināt bērnam pasaku par «Kukulīti» un ierosināt viņiem izstāstīt, no kā aizbēga Kukulītis, bet no kā viņš nespēja aiziet.

Колобок ушел: ...от бабушки; Kukulītis aizgāja: ...no vecmāmiņas

...от дедушки; no vecētīņa;

...от зайца; no zaķa;

...от волка; no vilka;

...от медведя. Колобок не ушел ...от лисы. No lāča. Kukulītis neaizbēga no ... lapsas.

б. Bērni stāsta, no kā un pie kā aizbēdzis Kukulītis:

Колобок ушел: от бабушки и дедушки ... к зайцу; Kukulītis aizbēga: no vecmāmiņas un vecētīņa... pie zaķa;

... от зайца ... от волка ... от медведя; no zaķa ... pie vilka ... no lāča;

... к волку ... к медведю ... к лисе; pie vilka... pie lāča... pie lapsas.

Uzdevums nr. 3 «Saules zaķītis»

Mērķis: Atklāt līmeni, kā prot pareizi izmantot prepozicionālu locījumu konstrukciju atbildēs uz jautājumiem (saistītajā runā).

Logopēds skaita bērna dzejolīti par saules zaķīti. Bērnam ir jāatrod saules zaķītis un jāatbild uz jautājumu, kur tas ir:

«Скачет зайчик по стене

Притаился в уголке.

И подмигивает мне.

Вот он спрятался в кроватке.

Перепрыгнул на картинку,

*С нами он играет в прятки.
Задержался на ботинке,
Раз, два, три, четыре, пять.
Поплясал на потолке,
Мы пойдём его искать».*

Uzdevums nr. 4 «Regulētājs»

Mērķis: Noteikt prasmi diferencēt prepozicionālu locījumu konstrukcijas divu un trīs pakāpju mutiskajā instrukcijā. Bērnām tiek rādīts ceļa makets, pa kuru «brauks» mašīna (ceļa vienā pusē atrodas garāža, bet ceļa otrā pusē – veikals; gar ceļu atrodas krāsainu mājiņu maketi, kalniņi, parki un tilts). Logopēds ierosina:

1.variants — «regulēt» mašīnu kustību saskaņā ar paša logopēda instrukciju (tagad mašīnai ir jāpārbrauc pāri tiltam, garām skvēram; mašīna brauc pa ielu, piebrauc pie garāžas un iebrauc garāžā).

2.variants — bērns (regulētājs) regulē mašīnu kustību, bet logopēds nosaka un informē, kur atrodas (brauc) mašīna.

4.Lietvārdu saskaņošana ar īpašības vārdiem, skaitļa vārdiem un darbības vārdiem daudzskaitlī

Uzdevums nr. 1 «Uzmini»

(saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem pēc dzimtes un skaitļa)

Mērķis: Precizēt prasmi saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem pēc dzimtes.

Logopēds saka bērnam: kamēr tu atpūties, pie mums atnāca pasaku varoņi. Mums tie ir jāuzmin.

Atbildi, par kuru mēs varam tā pateikt:

- maziņa, rūpīga, labsirdīga – Īkstīte.
- nezinošs, ziņkārīgs - Nezinītis.
- ar garu degunu, no koka, draiskulīgs – Buratīno.
- skaista, glīti ģērbusies, audzināta - Malvīne.
- pelēks, izsalcis, ļauns – Pelēkais Vilks.
- ruda, viltīga, izveicīga – Lapsa.
- resns, kustīgs, smieklīgs - Karlsons.
- zaļš, liels, labsirdīgs – Krokodils Gena.
- lūtausis, neveikls, brūns – Pekaussis.
- drosmīgs, izveicīgs, dzīvo savvaļā – Mauglis.

Uzdevums nr. 2 «Saskaitīsim ! »

(lietvārdu saskaņošana ar īpašības vārdiem un skaitļa vārdiem)

Mērķis: Atklāt līmeni, kā prot saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem un skaitļa vārdiem.

Materiāls: Attēli, uz kura redzams 1 dzeltens citrons, 2 dzeltenie citroni, 3 trīs dzeltenie citroni, 4 dzeltenie citroni, 5 dzeltenie citroni.

Attēli, uz kura redzams 1 zaļš bumbieris, 2 zaļi bumbieri, 3 zaļi bumbieri, 4 zaļi bumbieri, 5 zaļi bumbieri.

Attēli, uz kura redzams 1 sarkans ābols, 2 sarkani āboli, 3 sarkani āboli, 4 sarkani āboli, 5 sarkani āboli utt.

Logopēds ierosina bērnam pēc kārtas nosaukt priekšmetu skaitu un krāsu attēlos.

Uzdevums nr. 3 «Jautrie skaitļi» (saskaņo lietvārdus ar skaitļa vārdiem)

Mērķis: Noteikt prasmi saskaņot lietvārdu un skaitļa vārdu galotnes.

Logopēds: Tagad klausies šos jautājumus, rādi ar pirkstiņu un nosauc atbildes (*pareizās atbildes iekavās*).

Cik cilvēkam ir degunu? (1 deguns)

Cik cilvēkam ir kāju? (2 kājas)

Cik pirkstu ir plaukstiņā? (5 pirksti)

Cik zaķim ir ausu? (2 ausis)

Cik sunim ir acu? (2 acis)

Cik kaķim ir ķepu? (4 ķepas)

Cik putnam ir spārnu? (2 spārni)

Cik istabā ir logu?

Cik istabā ir skapju?

Cik dzīvoklī ir krēslu?

Cik galdu ir istabā?

Cik krūzīšu ir uz galda?

Uzdevums nr. 4 «Kas notiek dabā» (variants «Kurš dzīvo namiņā?»)

(lietvārdu lietošana ar darbības vārdiem daudzskaitlī).

Mērķis: Atklāt līmeni, kā ir attīstīts darbības vārdu krājums un prasmi lietot lietvārdus ar darbības vārdiem daudzskaitlī.

Aprīkojums: priekšmetu attēli.

Logopēds skaita dzejoli, uzdod jautājumus. Bērns izpilda skolotāja uzdevumu.

Человек легко находит,

Что в природе происходит.

Солнце (что делает?) – светит, греет.

Ручьи (что делают?) – бегут, журчат.

5. Vienkāršu teikumu uzbūve

Uzdevums nr. 1 «Pasaki priekšā vārdiņu»

Mērķis: Precizēt predikatīvo vārdu krājumu un prasmi atbildēt uz izvērstu teikumu jautājumiem.

Aprīkojums: priekšmetu attēli.

Logopēds uzdod bērnam jautājumu, bērns skatās uz attēlu un atbild pilnos teikumos.

Есть всего один ответ.

Кто – то знает, кто – то - нет.

Ворона каркает, а сорока ...? (стрекочет)

Сова летает, а кролик ...? (прыгает)

Uzdevums nr. 2 «Teikumu kāpnītes»

Mērķis: Noteikt prasmi sastādīt teikumus ar atbilstošu vārdu daudzumu. Uz panno redzams sižetisks attēls, uz kura attēlota meitene, kas sēd dīvānā. Uz dēļa ir uzzīmētas trepītes, uz kura augšējā pakāpiena divi dalījumi, uz nākamā – trīs dalījumi, utt., puz pēdējās kāpnītes – pieci dalījumi. Logopēds ierosina izdomāt teikumus, kuros vārdu skaitam ir jāatbilst dalījumu skaitam uz trepītēm.

Девочка сидит./Meitene sēd.

Девочка сидит на диване./Meitene sēd uz dīvāna.

Девочка Даша сидит на диване./Meitene Daša sēd uz dīvāna.

Девочка Даша сидит на деревянном диване./Meitene Daša sēd uz koka dīvāna.

Девочка Даша сидит на красивом деревянном диване./Meitene Daša sēd uz sarkana koka dīvāna.

Uzdevums nr. 3 «Sastādi teikumu»

Mērķis: Noteikt, vai bērns prot sastādīt vienkāršu teikumu no dotajiem atsevišķiem vārdiem.

Logopēds norāda, ka teikumā sastrīdējās un sajaucās vārdi. Šiem vārdiem ir jāpalīdz

sadraudzēties un salikt tos vienā teikumā:

Письменном, на, лежит, столе, мячик. (Мячик лежит **на** письменном столе).

Mācību, uz, atrodas, galda, bumba. (Bumba atrodas uz mācību galda).

Стола, упал, со, мячик. (Мячик упал **со** стола).

Galda, nokrita, no, bumba. (Bumba nokrita no galda).

Под, мячик, стол, закатился. (Мячик закатился **под** стол).

Zem, bumba, galda, parīroja. (Bumba parīroja zem galda).

Достал, стола, из-под, я, мячик. (Я достал мячик **из – под** стола) и т. д.

Dabūju, galda, no apakšas, es, bumbu (Es dabūju bumbu no galda apakšas) utt.

Uzdevums nr. 4 «Ko sajauca Nezinītis?»

(Var izmantot leksikas tēmas «Augļi» nodarbībā).

Mērķis: Noteikt prasmi strādāt ar deformētu tekstu, sastādot trīs vārdu teikumus.

Instrukcija:

Logopēds norāda, ka nolasīs Nezinīša sastādītu teikumu. Taču šajos teikumos ir kļūdas, tās ir jāatrod un jāizlabo:

Apelsīns apēda zēnu.

Ābele nokrita no ābola.

Plūme nokoda gabaliņu no meitenes utt.

6. Saliktu teikumu uzbūve

Uzdevums nr. 1 «Es sāku, bet tu turpini»

Mērķis: Noteikt prasmes līmeni veidot sarežģītus teikumus, kas sastādīti no 2 gramatiskajiem pamatiem (atbilžu un jautājumu forma).

Logopēds izrunā teikuma pirmo daļu, bet bērns pabeidz šī teikuma otro daļu un pēc tam atkārto to pilnībā:

«Таңа nopriecājās...» (jo...)

«Sāka līt...» (un...)

Uzdevums nr. 2 «Kā būtu, ja būtu»

Mērķis: Noteikt prasmi sastādīt sarežģīti pakļautus teikumus, loģiski domāt, pārveidoties, iestāties par cita redzējumu.

Logopēds saka, ka bērnam ir jāpabeidz teikums: «Ja es būtu kāds/a, tad es ..., jo (lai)...».

(«Ja es būtu Ragana, tad es būtu ļoti labsirdīga un skaista, lai visi mani mīlētu»).

Uzdevums nr. 3 «Labi – slikti»

Mērķis: Precizēt bērna spējas izteikt savu viedokli, labu vai sliktu par lietu, tēlu, parādību, rīcību; loģiski būvēt savus izteikumus, pareizi uzdot jautājumus, palikt pie sava redzējuma. Logopēds sāk (balstoties uz visiem zināmu pasaku sižeta): Lācis izjauca namiņu – tas ir slikti, jo... Pelnrušķīte bija darbīga – tas ir labi, jo...

Uzdevums nr. 4 «Padomā un pasaki»

Mērķis: Pārbaudīt prasmi sastādīt saliktus teikumus.

Aprīkojums: priekšmetu attēli.

Logopēds piedāvā bērnam atbildēt uz jautājumiem, balstoties uz priekšmetu attēliem.

Kādā krāsā ir: ogles un krīts, rudzupuķes un neļķes, zaķis ziemā un zaķis vasarā?

Kādi ir pēc taustes: vate un koks, gurķis un tomāts? Kad snieg, un kad līst? Kad zāle kļūst zaļa, bet kad tā kļūst dzeltena?

Bērni ar VSNA nevar spontāni nostāties uz valodas attīstības ontogēnētisko ceļu, kas ir raksturīgi parastiem bērniem. Valodas korekcija viņiem ir ilgstošs process, kas virzīts uz valodas līdzekļu veidošanu, ar ko pietiek patstāvīgai valodas attīstībai saziņas un apmācības procesā. Šie uzdevumi tiek īstenoti dažādi atkarībā no bērnu vecuma, viņu apmācības nosacījumiem un audzināšanas, valodas attīstības līmeņa.

Darba autors piedāvā logoritmiskos vingrinājumus, kas veicina leksikas un gramatikas kļūdu samazināšanos bērniem ar VSNA.

Šīs problēmas risinājums ir īpaši aktuāls sagatavošanās periodā, gatavojoties uzsākt skolas gaitas.

Tabulā darba autore atspoguļo leksiski gramatisko traucējumu pirmās pārbaudes laikā iegūtos rezultātus.

Aleksandrs apmeklēja logopēdisko grupu otro gadu. Logopēdiskais slēdziens bērna valodas kartē – VSNA III līmeņa. Zēns ir mierīgs, jutīgs, centīgs. Uzmanīgi kontaktējas. Pildot logopēda uzdevumu, ir uzmanīgs; pieņem pieaugušā palīdzību. Mācību gada sākumā zēnam bija vērojamas leksiski gramatiskās kļūdas, veidojot ģenitīvu, datīvu un lietvārdu daudzskaitļa lokatīva locījumu.

Vladiks apmeklēja logopēdisko grupiņu otro gadu. Logopēdiskais slēdziens bērna valodas kartē – VSNA III līmeņa.

Zēns ir nemierīgs, kustīgs, izklaidīgs, mēģina izvairīties no grūtībām jebkuros veidos. Nelabprāt kontaktējas. Izpildot logopēda uzdevumus, bieži novēršas, pieaugušā palīdzību pieņem. Pildot

kontroldarbus, bērna intereses uzturēšanai vajadzēja bieži ņemt dinamiskās pauzes.

Maksims apmeklēja logopēdisko grupu otro gadu. Logopēdiskais slēdziens bērna valodas kartē konstatējošā eksperimenta brīdī – VSNA III līmeņa.

Zēns ir noslēgts, grūti uztver mutiskas instrukcijas, taču centīgs. Zēnam ir grūti kontaktēties. Pildot logopēda uzdevumus, neuzmanīgs. Pieaugušā palīdzību pieņēma atkarībā no garastāvokļa.

Jevgenijs apmeklēja logopēdisko grupu otro gadu. Logopēdiskais slēdziens bērna valodas kartē konstatējošā eksperimenta veikšanas laikā – VSNA III līmeņa.

Zēns ir atvērts, labi uztver mutiskās instrukcijas, centīgs, labprāt kontaktējas, tomēr uzmanības noturībai un uzmanības pārslēgšanai ir vāji rādītāji. Pieaugušo palīdzību pieņēma.

Anastasija apmeklēja logopēdisko otro gadu. Logopēdiskais slēdziens meitenes valodas kartē – VSNA III līmeņa.

Nastja ir mierīga, pārslēdz uzmanību no viena darbības veida uz citu pietiekami lēni.

Kontaktējas, taču saziņā piedalās biežāk pēc citu iniciatīvas. Pildot uzdevumus, ir koncentrējusies, taču nedaudz lēnīga. Pieaugušā palīdzību pieņem labprāt. Kreile.

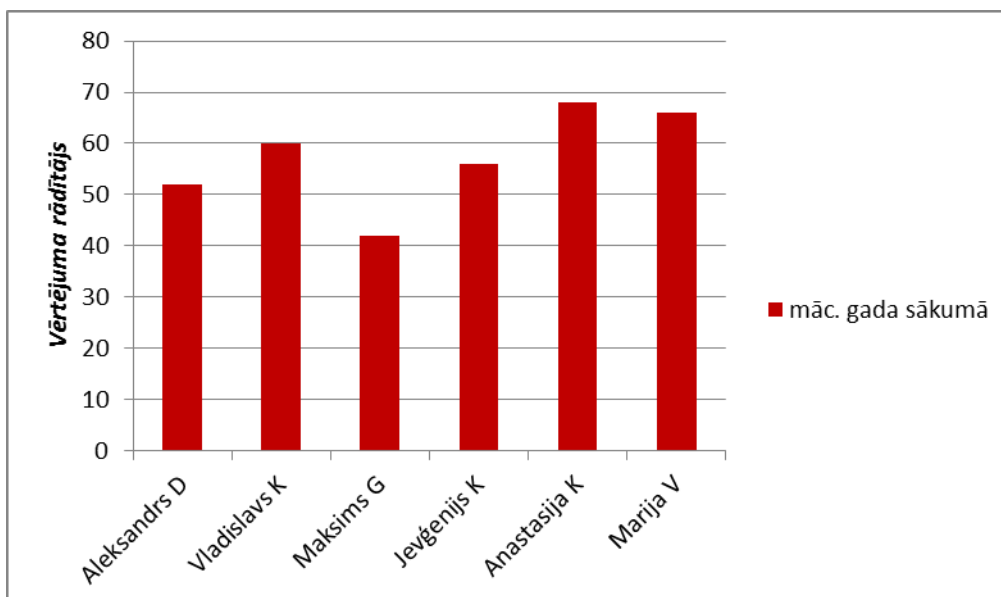
Marija apmeklēja logopēdisko grupu otro gadu. Logopēdiskais slēdziens meitens valodas kartē – VSNA III līmeņa.

Meitene ir ļoti aktīva un artistiska. Aktīva saziņā. Veicot logopēda uzdevumus, ir uzmanīga un ievēro secīgumu. Pieaugušā palīdzību pieņem.

Konstatējošā posmā (pirmās parbaudes laikā), pateicoties diagnostikas izmeklējumiem, varēja atklāt valodas leksiski gramatiskās uzbūves attīstības līmeni piecus sešus gadus veciem bērniem ar VSNA.

Izpētot valodas gramatisko uzbūvi, bērni pieļāva tādas kļūdas kā nepareizi pausta teikumu jēga un struktūra, neievēroja vārdu kārtību teikumos, izlaida vai aizvietoja vārdus, lietojot teikumu konstrukcijas. Uzdevums, kur bija jāveido lietvārdu daudzskaitlis netiešajos locījumos un jāaskaņo lietvārdi ar īpašības vārdiem, skaitļa vārdiem un darbības vārdiem pēc dzimtes, skaita un locījuma, sagādāja grūtības.

Diagrammā darba autore atspoguļo leksiski gramatisko traucējumu pirmās pārbaudes laikā iegūtos rezultātus.

Diagrammā darba autore atspoguļo leksiski gramatisko traucējumu pirmās pārbaudes laikā iegūtos rezultātus.

Kā izriet no izpētes sākumposma rezultātiem, visnopietnākās valodas leksiski gramatiskie traucējumi ir Maksimam. Zēnam ir trūcīgs vārdu krājums un problēmas ar vārdu saskaņošanu frāzēs, teikumos un saistītajā runā.

3. 2. Logoritmikas vingrinājumu atlase un izmantošana dažādu vārdšķirņu (lietvārdi, darbības vārdi, īpašības vārdi) apgūšanā ievērojot bērnu specifiskās vajadzības

Nākamais koriģējošā darba posms tika virzīts uz leksiski gramatisko trūkumu novēršanu pirmsskolēniem. Bija paredzēti vairāki konkrēti uzdevumi, kurus vajadzēja izpildīt:

- attīstīt lietvārdu daudzskaitļa pareizu veidošanu netiešajos locījumos;
- iemācīt pašiem veidot jaunas vārdu formas;
- vingrināties pareizi veidot posesīvos un relatīvos īpašības vārdus;
- veicināt pareizi saskaņot lietvārdus ar īpašības vārdiem, skaitļa vārdiem un darbības vārdiem;
- veidot prasmi pareizi izmantot prievārdu prepozicionālās konstrukcijas;
- iemācīt bērniem gramatiski pareizi būvēt teikumus (vienkāršus, salikti sakārtotus un salikti pakārtotus);
- veidot saistītas runas iemaņas.

Līdztekus uzskaitītajiem uzdevumiem notika arī vārdu krājuma aktivizēšanas process, jo tieši vārdu krājuma veidošanas procesā bērns uzkrāj nepieciešamo vārdu daudzumu, pakāpeniski

apgūst izteiksmes veidus konkrēta satura vārdā un gala rezultātā iegūst prasmi izteikt savas domas maksimāli precīzi un saturīgi. Vienlaikus notika skaņu izrunas korekcija, nostādīto skaņu automatizācija vārdos, vārdu savienojumos, teikumos, balstoties uz piemērotiem logoritmiskajiem vingrinājumiem.

Darbs notiks divos virzienos, proti, - **darbs ar vārdu** un **darbs ar teikumu**.

Izvēloties apmācāmā valodas leksiski gramatiskā līdzekļu eksperimenta metodiku bērniem, kuriem ir valodas attīstības traucējumi, tika ņemti vērā šādi logopēdiskā darba principi:

1. Zinātniskā pieeja, kas balstās uz psiholingvistiskajiem priekšstatiem par valodas rašanās procesiem kā par sarežģītu daudzoperāciju procesu, uz mūsdienīgiem priekšstatiem par vārda semantisko struktūru un par tās attīstību ontogēnēzē.
2. Apgūšanas noturīguma princips, kas balstās uz valodas situācijas izveides, kas stimulētu bērnu valodas aktivitāti.
3. Pieejamības princips, kas izpaužas leksikas un gramatikas materiāla pasniegšanā, ņemot vērā valodas traucējumu struktūru bērniem.
4. Darbīgā pieeja, kas paredz vispirms jau leksisko operāciju veidošanos bērnu valodas darbībā mijiedarbībā ar darbības mācību, rotaļu un darba veidiem.
5. Valodas leksiski gramatisko līdzekļu mijiedarbības princips ar domājošās darbības un visu psihisko procesu attīstību: uzmanību, atmiņu, iztēles, uztveres.
6. Pakāpeniskuma princips. Nosakot logopēdiskā darba posmus, tiek īstenots valodas leksiski gramatisko līdzekļu veidošanās secība ontogēnēzē, vārdu nozīmes dažādu komponentu veidošanās sarežģītības pakāpe, grūtību raksturojums bērniem.

Lai novērstu traucējumus, kas tika atklāti konstatējošajā posmā, balstoties uz jau esošajām metodēm, darba autors izstrādāja logoritmisko vingrinājumu sistēmu, kurā tika ņemti vērā bērnu ar VSNA valodas īpatnības.

Darbā autors balstījās gan uz T. Fiļičevas, G. Čirkinas programmām, gan arī uz Nisčevas, G. Osmanovas, V. Konovalenko, S. Konovalenko metodisko nodrošinājumu.

Tā kā bērnu kļūdās bija sastopami vispārējie leksiskie komponenti, tad arī darbs tika būvēts tieši pēc šiem virzieniem, kas ir kopīgi visu grupu bērniem.

Koriģējošais darbs notika regulāri grupu, apakšgrupu un individuālajās nodarbībās.

Kā jau tika minēts iepriekšējās nodaļās, VSNA gadījumā tiek traucēta valodas fonētiskā, leksiskā un gramatiskā puse. Turklāt bērni ar tādu traucējumu ātrāk nogurst, viņiem ir grūtāk apgūt materiālu, turklāt darbības intelektuālā joma viņiem ir saglabāta. Bet emocionālā joma nereti nospiesta.

Logoritmikas nodarbības ir vērstas uz psiholoģiskās barjeras pārvarēšanu, sociālo adaptāciju un galvenais uz valodas labošanu. Konkrētajā gadījumā – uz valodas leksiski gramatiskās puses

korekciju. Lai bērni nenogurtu, logoritmiskie vingrinājumi parasti ir īsi, ātri mainoties darbībai, toties ar lielu emocionālo slodzi, piemēram:

Вышли мыши как-то раз (iet uz pirkstgaliem, rokas saliektas plaukstās pie krūtīm)

Поглядет который час (rokas liek pie pieres, it kā lūkotos tālumā)

Вдруг раздался страшный гром, (sasiņ plaukstas)

Разбежались мыши вон! (skrien katrs uz savu pusi)

Šajā logoritmiskajā vingrinājumā tiek panākts, ka uzlabo lietvārdu saskaņošanu ar pagātnes laika daudzskaitļa darbības vārdiem.

Tāpat ir jānorāda, ka, strādājot ar bērniem, kuriem ir VSNA, materiāls tiek atkārtots vairākas reizes vairāk, nekā strādājot ar parastiem bērniem. Lielākā daļa rotaļu ir virzīta uz balsīgo skaņu izdziedāšanu, jo tieši tās veido precīzu, saprotamu valodu: ilgstoša izruna stingrā secībā izelpā: иииии-ааааа-ооооо-ууууу. Attiecīgi rotaļās ir jābūt pietiekami lieliem skaitam muzikālu iespraudumu un dziesmu.

Valodas vingrinājumiem ir jābūt izrunātiem precīzi un skaidri. Tie var būt gan grupas, gan individuālie. Logoritmiskajām rotaļām ir jānotiek mērķtiecīgi, 10-15 minūtes dienā.

Lai cik ļoti logopēds necenstos frontālajās nodarbībās ņemt vērā katra bērna individuālās īpatnības, panākt to ir ļoti grūti, jo katrs bērns atšķirīgi saprot jautājumus un pilda uzdevumus savā tempā. Tādēļ, veicot logoritmiskos vingrinājumus apakšgrupās un individuāli, var veikt darbu daudz efektīvāk. Tas ir īpaši svarīgi, veicot uzdevumus, kas saistīti ar patstāvīgu jaunu vārdu un to formu veidošanu, jo tādos vingrinājumos bērns uzkrāj savu prasmju radošās izmantošanas pieredzi, kas ir nepieciešama valodas gramatiskās uzbūves apgūšanai.

Vārdu krājuma bagātināšanas un aktivizācijas programma ietvēra sevī, līdztekus uzdevumiem, kas saistīti ar apkārtējās vides priekšmetu un parādību apgūšanu, zināšanu padziļināšanu par priekšmetiem un parādībām, jēdzienu veidošanu, nākamās uzdevumus:

- 1) atklāt vārda daudznozīmīgumu;
- 2) paplašināt sinonīmu un antonīmu rezervi;
- 3) veidot prasmī pareizi lietot vārdus, kā arī nostādītās skaņas automatizācija vārdos, teikumos, dzejoļos un saistītajā runā.

Lai izveidotu un nostiprinātu vārdu veidošanas modeļus, vispirms tiek precizēta saikne starp morfēmas nozīmi un tās zīmju formu (skanēšanu). Šīs saiknes stiprināšana tiek īstenota, salīdzinot vārdus ar vienādu morfēmu, nosakot kopēju, līdzīgu vārdu nozīmi ar kopējo morfēmu, šīs kopējās morfēmas izcelšana, tās nozīmes precizēšana, piemēram, daudzskaitļa lietvārdi ģenitīvā:

*Это – город. Как высок он!
Сколько **крыш** и сколько **окон** !
Смотрит голубь сверху вниз,
Он уселся на карниз.*

Turpinot darbu pie vārda, izceļot un nosaucot īpašības, priekšmeta pazīmes, saucot darbības, ko var veikt konkrētais priekšmets, tiek stimulēta dažādu leksiski gramatisko kategoriju vārdu lietošana (un veidošana): īpašības vārdi, apstākļa vārdi, darbības vārdi. Šie vārdi, kas iegūti no viena materiāla, automātiski tiek pārcelti uz citu materiālu. Ja ir tāds pārneseums, tiek veidots vārdu salikums un īsi teikumi, piemēram, strādājot pie darbības vārdu praktiskās apgūšanas, apakšgrupu nodarbībās, izmantojot tādus logoritmisko vingrinājumus:

*Ехали мы, ехали, в лес **за**ехали,
Лес **про**ехали, дальше **по**ехали.
Ехали мы, ехали, к речке **подъ**ехали,
Речку **пере**ехали и дальше **по**ехали.
Ехали мы, ехали, к горе **подъ**ехали,
Гору мы **объ**ехали и дальше **по**ехали.
Ехали мы, ехали, в город **въ**ехали,
По городу **про**ехали, из города уехали.*

*Влас с корзинкой в лес **по**шёл,
Всю полянку **обо**шёл,
К старой ёлке **подо**шёл,
И огромный гриб **на**шёл.*

Пример упражнения на согласование прилагательных и прилагательных:

*Птицы могут летать высоко,
Пролетать над озёрами синими,
Улетать из гнезда далеко,
Ввысь взлетать над горами красивыми.
Облетать они могут лес,*

*Залетать за башни высокие,
Подлетать под низкий навес
И слетать с крыши в ямы глубокие.*

Visi šie logoritmiskie vingrinājumi māca bērniem operēt ar vārdu savienojumu nozīmi, pareizi un elastīgi savienot vārdu nozīmes, kas apzīmē darbību un priekšmetu. Var tāpat izmantot logoritmiskās spēles ar bumbu, tās ne tikai iemāca bērniem pareizi izmantot runā darbības vārdus, bet arī audzina bērniem ātru reakciju, dzirdes uzmanību, veido atsevišķu instrukciju izpratni, prasmi paturēt tās prātā un pareizi izpildīt.

Tāpat grupas un apakšgrupas nodarbībās tiek nostiprināti sākotnējie priekšstati par vārdu veidošanu un skaitļa vārdu izmaiņu, «viens» un «viena» priekšstatu, piemēram:

Мама у меня одна

И одна у нас страна.

Нос один и рот один,

Я – один у мамы сын.

Šie vingrinājumi palīdz bērniem izmantot runā kvantitatīvos skaitļa vārdus, māca pareizi saskaņot kvantitatīvos skaitļa vārdus skaitļa 10 robežās ar lietvārdiem.

Līdzīgā veidā tiek atstrādāta vietniekvārdu un lietvārdu saskaņošana, piemēram:

Глеб к игрушкам побежал,

Всех их в кучу он собрал:

-Мой медведь, моя машина,

Мячик мой, мой Буратино!

Никому я их не дам!

- Ну сиди, играй в них сам!

Bērni ar valodas traucējumiem, kā tapa skaidrs izpētes procesā, izlaiž prievārdus vai arī uztver tos kā daļu no vārda. Tādēļ ir tik ļoti svarīgi atrast piemērotus logoritmiskos vingrinājumus, lai izteikuma jēdzieniskais centrs būtu vērsts uz prievārdu. Strādājot pie prievārdiem teikumos, galvenais uzdevums ir: iemācīt bērniem dzirdēt apkārtējo valodā prievārdus, pareizi saprast to nozīmi un izmantot tos savā runā. Prievārdi, kā zināms, palīdz izpaust daudzveidīgo saistību starp apkārtējiem priekšmetiem un ir ierocis, ar kura palīdzību tiek panākta vārdu savienojamība, un būvēti izteikumi. Bērnam ir svarīgi saprast, ka prievārds, lai arī mazs, taču tam ir patstāvīga

vārda nozīme un, nomainot vienu prievārdu pret citu, mainās izteikuma jēga, bet tas savukārt izmaina darbību ar priekšmetu (bērna uzdevums – izcelt dzejoli «mazo vārdu» - prievārdu «на» un atkārtot dzejoli ar kustībām):

*Воробей сидел **на** ветке у окна,*

*Ну а я – **на** табуретке у окна.*

Посидели, посмотрели, покачались, полетели:

*Воробей **на** крышу с ветки,*

*А я **на** пол с табуретки.*

Strādājot ar vienkāršiem teikumiem, galvenais uzsvars tiek likts uz teikumu sastādīšanu un vārdu skaita noteikšanu, piemēram:

Падают.

Падают листья.

В нашем саду листопад.

Жёлтые, красные листья

В воздухе вьются, летят.

Šie vingrinājumi māca bērniem izmantot vienkārši izplatītus teikumus ar tiešo papildinātāju.

Nodarbību laikā tiek atkārtoti un nostiprināti vienojošie jēdzieni, kā arī tiek papildināts bērnu aktīvais vārdu krājumu. Šie vingrinājumi tiek iekļauti frontālajās nodarbībās, kur vecais materiāls mijiedarbojas ar jauno.

Strādājot pie saliktajiem teikumiem, galvenais uzdevums ir apmācīt bērniem pareizi sastādīt saliktus teikumus. Apakšgrupu nodarbībās bērni mācās patstāvīgi sastādīt teikumus par konkrētu tēmu, balstoties uz uzskates materiālu vai darbību. Pirms tam var notikt logoritmisks vingrinājums, piemēram:

Мы с дедом красили сарай,

Мы встали с ним чуть свет.

- Сначала стену вытирай, -

Учил меня мой дед.

Tādējādi logorēdiskās nodarbības, kuru laikā tiek izmantoti logoritmiskie vingrinājumi, bērnos raisa milzīgu interesi, atdzīvošanos, prieku, kas uztur nemītīgu pozitīvu emocionālo noskaņojumu. Grāmatā «Логопедические игры и задания» autori katrā nodarbībā iesaka veidot augstu prāta un valodas slodzi veiksmīgākai virzībai gramatikas korekcija. Tāpat tādu logoritmisko paņēmieni izmantošana arī citās nodarbībās ilgstošu laiku ļauj noturēt darbaspējas

augstā līmenī pat bērniem ar nenoturīgu uzmanību. Logoritmiskie vingrinājumi nodarbībās nodrošina vieglu un ātru programmas materiāla apguvi, veiksmīgi nostiprina to pašu materiālu. Žestu simbolu izmantošana padara nodarbības par ļoti interesantām, iesaistot redzes un kustības analizatorus, kā arī ar emocionālajiem faktoriem simboli atvieglo bērniem līdzskaņu diferenciaciju.

Valodas leksikas materiāls logoritmisko vingrinājumu sistēmai tiek piemeklēts no bērniem zināmiem vārdiem, kuru skaņas sastāvā bija labotas vai precizētas skaņas pēc izrunas to nostiprināšanas stadijā. Savā korekcijas darbā autors saistīja visu izmantojamo valodas materiālu ne tikai ar konkrētu leksiski gramatisko kategoriju atstrādi, bet arī ar leksiskajām tēmām (**sk. 4.pielikumu**), turklāt tika patstāvīgi izgatavots stimulējošs materiāls logoritmisko vingrinājumu veikšanai.

Pilnīgākam ieskatam, kā tikla īstenota koriģēkoši attīstošā darbība, darba autore ievietojusi divus saīsinātus nodarbību aprakstus –

1. Nodarbība

Nodarbības tēma: Доктор Пилюлькин в гостях у ребят (Pēc leksiskas tēmas “ Cilvēks. Veselība”)

Nodarbības adresāts: Vecākā grupa bērniem ar VSNA

Nodarbības mērķis: Vingrināt skaitļa vārdu un lietvārdu saskaņošanu

Nodarbības uzdevumi: Korekcijas

- Vingrināt skaitļa vārdu un lietvārdu saskaņošanu; iesaistīt tos teikumos
- Pilnveidot vārdu veidošanas iemaņas
- Vingrināt īpašības vārdu saskaņošanu ar lietvārdiem pēc dzimtes un skaitļa
- Bagātināt, paplašināt un aktivizēt leksisko vārdnīcu “Человек. Здоровье.”

Izglītojošie

- Stiprināt prasmi orientēties telpā un uz sava ķermeņa (augšā – lejā, pa labi – pa kreisi)-
- Pilnveidot vārdu veidošanas iemaņas
- Pilnveidot prasmi dalīt vārdus zilbēs
- Precizēt zilbju struktūru
- Veidot vārdu loģisko domāšanu caur mīklu minēšanu

Attīstošie

- Attīstīt dzirdes un redzes uzmanību
- Attīstīt spējas ātri pārslēgt uzmanību
- Attīstīt radošo aktivitāti, iztēli, runas saziņas iemaņas, ilgstošu tekošas runas izlpu, redzes uzmanību un uztveri, mīmiku, runas koordināciju ar kustībām, skanot mūzikai.

Audzinošie

- Audzināt patstāvību un mērķtiecību.
- Paaugstināt pašvērtējumu

2. Nodarbība

Nodarbības tēma: Kā atnāca pavasaris (Pēc leksiskas tēmas “ Pavasaris”)

Nodarbības adresāts: Vecākā grupa bērniem ar VSNA

Nodarbības mērķis: Bērnu valodas uzlabošana ar runas, ritma kustību un mūzikas palīdzību

Nodarbības uzdevumi:

Korekcijas

- iemācīt uztvert un pildīt logopēda 2-3-pakāpju instrukciju
- pilnveidot prasmi uzsākt kustību vienlaikus ar mūzikas sākumu, orientēties uz sākumu, saskaņā ar mūzikas izmaiņām mainīt kustības raksturu un tempu
- pilnveidot telpisko orientēšanos

Izglītojošie

- attīstīt loģisko domāšanu; fonemātisko dzirdi
- attīstīt runas elpošanu, artikulācijas un sīko motoriku
- pilnveidot prasmi dalīt vārdus zilbēs
- precizēt zilbju struktūru
- paplašināt un precizēt vārdu krājumu par tēmu «Pavasaris»
- priekšstatu nostiprināšana un diferencēšana, klausoties mūziku (ātra un lēna, klusa un skaļa)
- apmācīt relaksācijas un pašmasāžas elementus

Attīstošie

- Attīstīt radošo aktivitāti, iztēli, runas saziņas iemaņas, ilgstošu tekošas runas izelpu, redzes uzmanību un uztveri, mīmiku, runas koordināciju ar kustībām, skatot mūzikai.

Audzinošie

- Veidot prasmi rīkoties saskaņoti
 - turpināt audzināšanas darbu bērniem, veicinot interesi par nodarbībām, mūzikas un runas darbības veidiem, tieksme piedalīties kolektīvās dziesmās, dejās, vingrinājumos;
 - audzināt emocionālo atsauci uz mūziku, prasmi ieklausīties dziesmu skanēšanā un instrumentālajās lugās, koncentrēties skanēšanas laikā, noklausīties līdz galam.
- (Pilnu nodarbību aprakstus **skat. 1. un 2. pielik.**).

Veicot koriģējošos logoritmikas vingrinājumus, autors pamanīja, ka pilnīgi visi bērni uzdevumus pildīja ar interesi un prieku. Dzejoļu, atskaņu teksta ritms piesaista bērnu uzmanību. Turklāt bērns sāk viegli atcerēties vārdu gramatisko formu, izmantojot dzejoļu blokus, vajadzīgā vārda forma it kā «pielīp», «grozās uz mēles».

Logoritmikas vingrinājumus izmanto gan lielās logoritmikas nodarbībās, gan arī kā jebkuru citu darbības veidu elementus.

3.3. Logopēdiskā korekcijas darba rezultātu apkopošana un vertēšana

Lai izvērtētu koriģējošās apmācības efektivitāti, tika veikta bērnu kontroldiagnostika. Tā kā koriģējošās apmācības pamatuzdevums sastāvēja no leksikas un gramatikas uzbūves veidošanas, konstatējošajā un kontroles posmā tika izmantotas tieši valodas dotās puses izpētes metodikas. Šī darba autors izvēlējās 6 leksikas un gramatikas uzdevumu blokus, katrā blokā bija 4 uzdevumi. Uzdevumi tika pielāgoti bērnu vecumam, valodas īpatnībām, raksturīgākajām kļūdām un visbiežāk valodā sastopamajiem vārdu izmaiņas un vārdu veidošanas paņēmieniem. Kontrolējošais posms notika 2018. gada maijā. Pēc datu, kas tika iegūti diagnostikas metodikas sākotnējās un atkārtotās veikšanas rezultātā, apstrādes tika atklāts: mācību gada izskaņā valodas gramatiskās uzbūves izveides stāvoklis paaugstinājās visiem bērniem (sk.5.pielikumu). Jānorāda, ka pozitīvajai dinamikai visiem bērniem ir savs temps un savs, individuālais līmenis. Tāpat tika norādītas raksturīgākās leksiski gramatiskās kļūdas, ko bija pieļāvuši bērni.

Piemēram, **Aleksandrs** labprāt veica logoritmiskos vingrinājumus. Bija redzams, ka bērnam patīk radošie elementi. Viņš izrādīja artistiskumu.

Pēc tabulā redzamajiem rezultātiem var novērot pozitīvu dinamiku valodas gramatiskās uzbūves izveidošanā. Mācību gada sākumā zēna valodā bija vērojamas leksiski gramatiskās kļūdas, veidojot ģenitīvu, datīvu un lietvārdu daudzskaitļa lokatīva locījumu (kļūdas: *мышов, карандашов, чашков, яблоков; котятъм, мышатъм, рыбатъм; о конфетам, о школы*), bet mācību gada beigās tika novērota pozitīva dinamika visos leksiski gramatiskās attīstības virzienos. Īpaši labi rādītāji zēnam bija darbības vārdu krājuma attīstībā un vienkāršu teikumu sastādīšanā.

Vladislavs logoritmiskos vingrinājumus mācību gada laikā arī veica labprāt.

Pēc tabulā redzamajiem rezultātiem vērojama pozitīva dinamika valodas gramatiskās uzbūves izveidē. Mācību gada sākumā Vladikam bija leksiski gramatiskās kļūdas lietvārdu daudzskaitļa veidošanā, prievārdu prepozicionālajās konstrukcijās, lietvārdu un darbības vārdu saskaņošanā daudzskaitlī (kļūdas: *поросяттов, вёдров, нет блюдцов; пошли вамагазин, пойду на школу; дети бежат, мальчики набились*).

Mācību gada beigās tika novērota pozitīva dinamika visos leksiski gramatiskajos virzienos. Leksiski gramatiskie traucējumi bija pilnībā pārvarēti.

Maksims, šķiet, bija grupiņas visneparastākais bērns. Uzvedības īpatnības koriģējošo darbību padarīja pietiekami grūtu. Veicot koriģējošos pasākumus, varēja redzēt, ka valodas attīstības

dinamika bija lēcienveidīga.

Tomēr dalību logoritmiskajos vingrinājumos zēns uztvēra ar interesi. Bija redzams, ka bērnu saista dinamiski un ritmiski elementi. Pēc tabulā redzamajiem rezultātiem ir redzama pozitīva dinamika valodas gramatiskās uzbūves izveidē. Mācību gada sākumā Maksimam bija nopietnas leksiski gramatiskās kļūdas visos līmeņos (*мама приишл, пойдю с Настем, крутить пружина, нет сапоги, красивый шорты, новый куртка* utt.). Tomēr mācību gada beigās tiek novērota pozitīva dinamika visos leksiski gramatiskajos attīstības virzienos, izņemot salikto teikumu veidošanā. Šis gramatisko konstrukciju veids pagaidām nav pieejams, lai bērns pats varētu veidot vārdu salikumus. Īpaši labi rādītāji bija darbības vārdu krājuma attīstībā.

Veicot koriģējošos pasākumus, varēja redzēt, ka valodas attīstības dinamika **Jevgeņijam** virzījies labā tempā. Logoritmiskajos vingrinājumos zēns piedalījās ar interesi. Bija redzams, ka bērnu aktivizē ritms un kustība.

Pēc tabulā redzamajiem rezultātiem vērojama pozitīva dinamika valodas gramatiskās uzbūves izveidē. Mācību gada sākumā Žeņam tika novērotas leksiski gramatiskās kļūdas visos līmeņos (*сегодня нет Настей, сыр с хлебами, дам Лены, мы поездим; потому он, что не хочет..*). Tomēr mācību gada beigās tika novērota pozitīva dinamika visos leksiski gramatiskās attīstības virzienos. Saliktu teikumu veidošana reizēm rada grūtības, taču zēns spēj skaidri un secīgi izteikt savas domas.

Nastja, veicot kontroldarba uzdevumus, pēc koriģējošā darba veikšanas, jutās ievērojami labāk, kas arī apstiprināja kontroldarba uzdevumu izpildes veiksmīgu un ātrumu. Logoritmiskos vingrinājumus mācību gada laikā meitene veica labprāt, tas ļāva viņai atbrīvoties.

Mācību gada sākumā meitenei bija vērojamas leksiski gramatiskās kļūdas lietvārdu daudzskaitļa veidošanā un prievārdu prepozicionālajos locījumos, ko daudzējādi var izskaidrot ar telpiskās orientācijas traucējumiem kreilības dēļ (kļūdas: *нет бусов, колготка; горохи рассыпались; играть на пианине*). Pēc tabulā redzamajiem rezultātiem vērojama ļoti laba dinamika valodas uzbūves gramatiskajā noformējumā. Leksiski gramatiskie traucējumi tika pilnībā pārvarēti mācību gada izskaņā.

Marija arī labprāt veica logoritmiskos vingrinājumus. Varēja novērot, ka tas viņai ir radošuma brīdis. Labi un uzreiz atcerējās visus vārdus un vingrinājumu kustību.

Pēc tabulā redzamajiem rezultātiem vērojama teicama dinamika valodas gramatiskās uzbūves izveidē. Leksiski gramatiskie traucējumi tika pilnībā pārvarēti. Mācību gada sākumā Mašai bija vērojami leksiski gramatiskie traucējumi, veidojot lietvārdu ģenitīvu, datīvu un instrumentāli un saskaņojot (kļūdas: *посолите солем, дай кубика; посплют, искай*).

Mācību gada beigās meitene sāka ļoti labi un loģiski izteikt savas domas, būvēt sarežģītas valodas konstrukcijas. Marija sāka aktīvi piedalīties pasākumos.

Pēc tabulā redzamajiem rezultātiem var konstatēt, ka mācību gada sākumā smagi leksiski gramatiskie traucējumi bija vienam bērnam no sešiem grupiņas bērniem. Pārējiem bērniem bija vidēja leksiski gramatisko traucējumu pakāpe.

Mācību gada beigās trīs bērniem no sešiem tika novērota nelieli leksiski gramatiskie traucējumi, vēl trīs bērniem šie traucējumi netika konstatēti.

Iegūto rezultātu analīze palīdz nonākt pie secinājuma, ka logoritmisko rotaļu vingrinājumu izmantošana regulāru koriģējošo valodas leksikas un gramatikas uzbūves nodarbību laikā pozitīvi ietekmē šo uzdevumu izpildīšanu.

Pēc veiktajiem korekcijas darbiem visiem bērniem tika novērota valodas leksiki gramatiskās uzbūves zināšanu līmeņa paaugstināšanās. Darba rezultātu dinamika ir redzama tabulās, analizējot divus izpētes posmus. Bērnu vārdu krājuma stāvoklis un valodas gramatiskās uzbūves stāvoklis, salīdzinot ar konstatējošo posmu, uzlabojās. Piemēram, diviem bērniem mācību gada beigās ir leksiski gramatisko traucējumu viegla pakāpe, viens bērns ar leksiski gramatisko traucējumu vidēji smago pakāpi

un trīn bērniem leksiskās gramatikas traucējumi gada beigās netika konstatēti. Ņemot vērā vārdu krājuma un vārdu veidošanās iemaņas pārbaudi bērniem pēc koriģējošā darba veikšanas, izmantojot logoritmisko vingrinājumu sistēmu, kļuva skaidrs, ka testa uzdevumi bērniem vairs neradīja nekādas grūtības, viņi pieļāva mazāk kļūdu, tos veicot. Pēc veiktās apmācības zems līmenis netika konstatēts nevienam bērnam. Tomēr bērnu valodā joprojām sastopami leksiski gramatiskās attīstības traucējumu elementi. Bērni pieļāva pārsvarā kļūdas, kas saistītas ar locījumu galotnēm, laiku jaukšanu, darbības vārdu formu jaukšanu, ar saskaņošanu un vadīšanu. No tabulā norādītajiem datiem ir redzams, ka bērni mācību gada izskaņā pārzina izvērstu frāžu runu (prot sastādīt vienkāršus paplašinātus teikumus, ar pedagoga palīdzību veido arī saliktus teikumus). Taču ir jānorāda, ka aktīvajā runā bērni pārsvarā izmanto vienkāršus teikumus. Salīdzinoši neredzams daudz kļūdu bērni pieļauj vienkāršu prievārdu izmantošanā (*в, на, под, с*). Bērni labi saprot ikdienas valodu, taču joprojām tiek atklāts, ka bērni nezina atsevišķus vārdus un izteikumus, tādu vārdu jēdzienisko nozīmes sajaukumu, kas ir tuvi pēc nozīmes.

Pēc veiktajiem korekcijas darbiem visiem bērniem tika novērota valodas leksiki gramatiskās uzbūves zināšanu līmeņa paaugstināšanās. Pēc valodas gramatiskās uzbūves stāvokļa izpētes datiem vecākās grupas pirmsskolēniem, katram bērnam tika izveidota rezultātu salīdzinošā tabula, kas atspoguļo gramatiskās uzbūves dinamisko izaugsmi.

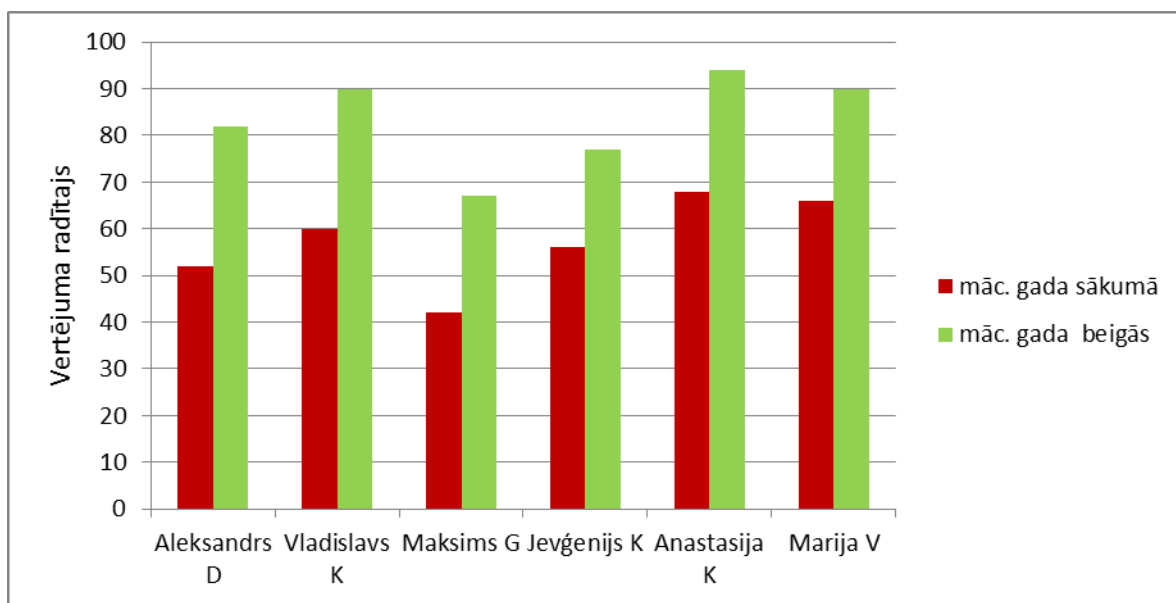
Tabulas beigās tika saskaitīts kopējais ballu skaits, ko bērns bija ieguvis par visiem uzdevumiem mācību gada sākumā un mācību gada beigās. Pateicoties tam, varēja veikt leksikas un gramatikas kategoriju individuālās attīstības dinamikas salīdzinošo analīzi katram no grupas apskatāmajiem

bērniem.

Iegūto rezultātu analīze palīdz nonākt pie secinājuma, ka logoritmisko rotaļu vingrinājumu izmantošana regulāru koriģējošo valodas leksikas un gramatikas uzbūves nodarbību laikā pozitīvi ietekmē šo uzdevumu izpildīšanu.

Bērni labi saprot ikdienas valodu, taču joprojām tiek atklāts, ka bērni nezina atsevišķus vārdus un izteikumus, tādu vārdu jēdzienisko nozīmes sajaukumu, kas ir tuvi pēc nozīmes.

Diagrammā uzskatāmi redzama leksiski gramatisko traucējumu pārvarēšanas dinamika un leksiski gramatisko konstrukciju apgūšana katram no grupas bērniem.

Darba rezultātu dinamika ir redzama, analizējot divus izpētes posmus. Bērnu vārdu krājuma stāvoklis un valodas gramatiskās uzbūves stāvoklis, salīdzinot ar konstatējošo posmu, uzlabojās. Piemēram, diviem bērniem, viens bērns ar vidēju līmeni un trīs bērniem leksiskās gramatikas traucējumi gada beigās netika konstatēti. Ņemot vērā vārdu krājuma un vārdu veidošanās iemaņas pārbaudi bērniem pēc koriģējošā darba veikšanas, izmantojot logoritmisko vingrinājumu sistēmu, kļuva skaidrs, ka testa uzdevumi bērniem vairs neradīja nekādas grūtības, viņi pieļāva mazāk kļūdu, tos veicot. Pēc veiktās apmācības zems līmenis netika konstatēts nevienam bērnam. Tomēr bērnu valodā joprojām sastopami leksiski gramatiskās attīstības traucējumu elementi. Bērni pieļāva pārsvarā kļūdas, kas saistītas ar locījumu galotnēm, laiku jaukšanu, darbības vārdu formu jaukšanu, ar saskaņošanu un vadīšanu.

Bērniem – 5-6 gadus veciem pirmsskolēniem, kuriem ir VSNA III līmenis, – svarīga nozīme ir logoritmiskajai darbībai kā nepieciešams nosacījums viņu personības un intelekta vispārējai attīstībai.

Tajā pašā laikā šīs problēmas daži aspekti liek veikt papildu izpēti, jo leksiski gramatiskie

traucējumi, ja ir vispārēji valodas attīstības traucējumi, parasti ir vadošie. Var secināt arī to, ka, lai novērstu šos traucējumus, ir nepieciešams pietiekami ilgs laiks. Tādēļ logopēdiskajam darbam ir vajadzīga pastāvīga un jaunu, daudzveidīgu logoritmisko korekcijas paņēmienu meklēšana, ņemot vērā bērnu ar vispārējiem valodas attīstības traucējumiem individuālās īpatnības.

Koriģējošajā pedagoģijā kopumā, jo īpaši logopēdijā, gatavu recepšu nav. Koriģējošais process liek gan logopēdam, gan arī bērnam pilnībā koncentrēties uz atdevi. Zināmā mērā to veicina pieaugušā, kas darbojas ar bērnu, emocionālais noskaņojums, kā arī ir jāņem vērā paša bērna emocionālais noskaņojums. Tādu pozitīvu emocionālo noskaņojumu veicina logoritmika.

Kā izriet no raksturojumiem, grupas bērni bija ļoti atšķirīgi gan pēc savām psiholoģiskajām spējām, gan pēc sava temperamenta, gan pēc leksiskās gramatikas rādītājiem. Pats svarīgākais ir tas, ka pilnīgi visi bērni, lai arī ļoti atšķirīgi, pildīja logoritmiskos vingrinājumus ar lielu prieku, un pozitīva dinamika bija vērojama visiem audzēkņiem.

Logoritmisko vingrinājumu kā logopēdiskā darba palīgmetodes izmantošana apakšgrupu un individuālo nodarbību procesā ar bērniem, kuriem ir leksiski gramatiskie traucējumi, izgāja praktisko pārbaudi, kas apstiprināja to efektivitāti. Šī pētījuma hipotēze tika apstiprināta, mērķi un uzdevumi sasniegti.

Darba autors pieļauj, ka piedāvātie logoritmiskie vingrinājumi, kas novērš leksiski gramatiskos traucējumus bērniem ar VSNA III līmeni, palīdzēs gan logopēdu, gan bērnodārzu audzinātāju koriģējošajā darbā.

Secinājumi

Apkopojot pētījuma teorētiskās daļas datus, kā arī apstrādājot un izanalizējot praktiskās daļas datus, diplomdarba autore nonākusi pie šādiem secinājumiem:

1. Izpētot leksiski gramatisko kategoriju veidošanās likumsakarības un īpatnības bērniem vecākajā pirmsskolēnu vecumā ar VSNA III līmeni, autore secinājusi, ka ļoti svarīgi veiksmīgai apmācībai skolā tādiem bērniem ir novērst leksiski gramatiskos traucējumus pirms skolas gaitu uzsākšanas. Neesot leksiski gramatiskajiem traucējumiem, bērni ne tikai skaidri un saprotami varēs paust savas domas, saistīti un loģiski veidot izteikumus, bet arī līdz galam saprast, atcerēties dzirdēto un izlasīto, nonākt pie vienkāršiem prāta slēdzieniem, risināt teksta uzdevumus, brīvi sazināties ar vienaudžiem. Turklāt pareizi noformēta valodas gramatiskā uzbūve palīdz izvairīties no daudzām problēmām disgrāfijas un disleksijas jomā.
2. Autore pārliecinājās, ka bērni ar VSNA atšķiras ar to, ka nespēj noturēt ilgstoši savu uzmanību un nav nobrieduši pamata psihiskajiem procesiem, kā arī ir emocionāli labili. Līdz ar to, lai logopēdiskās nodarbības būtu efektīvas, ir jāatrod tie iedarbības līdzekļi, kas palīdz noturēt uzmanību, radītu pozitīvu emocionālu noskaņojumu, ko viegli uztvertu bērni.
3. Autore pārliecinājās praksē, ka, katru dienu iekļaujot logoritmikas vingrinājumus kompleksās logopēdiskās iedarbības sistēmā uz bērniem ar VSNA III līmeni, var ne tikai ievērojami uzlabot leksiski gramatisko uzbūvi, bet arī novērst tādiem bērniem daudzas runas «aiztures», normalizēt viņu runāšanas tempu, palīdzēt viņiem kļūt pārliecinotākiem par sevi. Logoritmikas vingrinājumi, kas vērsti uz leksikas un gramatikas traucējumu novēršanu, bērniem pieejamā rotaļu, ritmiskā formā nostiprina galvenos vārdu veidošanas un dažādu valodas daļu vārdu izmaiņu principus dzimtajā valodā un palīdz samazināt bērnu psiholoģiski emocionālo slodzi nodarbībās.
4. Lai veiksmīgi un efektīvi noritētu logoritmikas vingrinājumi, nepieciešams rūpīgi atlasīt un izvēlēties leksikas materiālu. Tādi leksikas materiāla vingrinājumi tiek meklēti par bērniem zināmām tēmām, ņemot vērā skaņu izrunu (bērniem nevajag «nostiprināt» un daudzkārt izrunāt tās skaņas, kas viņiem nav nostādītas). Tāpat ir «jāieraksta» visi logoritmikas vingrinājumi konkrētās nedēļas leksikas tēmas ietvaros.
5. Ņemot vērā praktisko darbību, autore pamanīja, ka, lai uzturētu bērnu interesi nodarbībās, vajadzēja izmantot stimulējošus līdzekļus (metronomu, marakasu, zvaniņus, kastaņetes utt.), no kuriem daudzus autore izgatavoja pati.

6. Šī diplomdarba autores galvenais secinājums ir tāds, ka galvenie panākumi, saistībā ar leksiski gramatisko traucējumu novēršanu vecākā pirmsskolas vecuma bērniem ar VSNA, ir atkarīga no secīga, regulāra un vienota profesionālas komandas saliedēta darba: no logopēda, audzinātāja un muzikālā audzinātāja. Kā arī no vecāku sniegtā atbalsta un izpratnes.

Apkopojot iepriekšminētos secinājumus, darba autore ar apgalvot, ka izvirzītais mērķis ir sasniegts, uzdevumi ir izpildīti, bet izvirzītā hipotēze pēc praktiskās pārbaudes veikšanas ir guvusi apstiprinājumu.

Izmantotā literatūra

1. Cukura, A., Cukura – Akmene, D. (2016). *Vispārējie vingrinājumi logoritmikā*. Rīga: izdevniecība Pētergailis.
2. Okolovska, D. (1997). *Vārdu pa vārdiem. Metodiskais līdzeklis pirmsskolas skolotājiem*. Rīga: izdevniecība RaKa.
3. Miltiņa, I. (2005). *Skaņu izrunas traucējumi*. Rīga: izdevniecība RaKa.
4. Irbe, A., Lindenberga S. (2017). *Bērns runāt mācās ģimenē*. Rīga: izdevniecība RaKa.
5. Lūse J., Miltiņa I., Tūbele S. (2016). *Logopēdijas terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: izdevniecība Pētergailis.
6. Алексеева, М., Яшина, Б. (2000). *Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников*. Москва: Академия.
7. Алмазова, А., Давидович Л., Антипова, Ж. (2016). *Логопедия. Системное недоразвитие речи у детей школьного возраста: изучение, развитие лингвистических способностей, реабилитация*. Москва: Просвещение.
8. Анисимова, Г. (2010). *Коррекционная ритмика: учебно-методическое пособие*.
9. Арушанова, А. (2008). *Формирование грамматического строя речи*. Москва: Мозаика-Синтез.
10. Бабина, Г., Шарипова, Н. (2014). *Слоговая структура слова: обследование и формирование у детей с недоразвитием речиречи*. Москва: Просвещение.
11. Безрукова, О. *Слова родного языка*. (2015). Москва: ВЛАДОС.
12. Белякова, Л., Гаркуша, Ю., Усанова, О., Фигередо, Э. (1991). *Сравнительное психолого-педагогическое исследование дошкольников с общим недоразвитием речи и нормально развитой речью: Теория и практика коррекционного обучения дошкольников с речевыми нарушениями*. Москва: Просвещение.
13. Бенилова, С., Давидович Л. (2014). *Системные нарушения речи у детей речи*. Москва: Просвещение.
14. Бернштейн, Н. (2008). *Биомеханика и физиология движений: Избранные психологические труды / Н. А. Бернштейн; Под ред. В. П. Зинченко*. Воронеж: МПСИ.
15. Боромыкова, О. (1999). *Коррекция речи и движения*: Москва: Детство-Пресс.
16. Брюс Гуд . *Мозг прирученный. Что делает нас людьми?* М., 2015
17. Холопова, В. (2014). *Феномен музыки*. Москва: Директ – Медиа.

18. Васильева, В., Лисина, А (2016). *Применение инновационных технологий в преодолении нарушений лексико – грамматического строя речи у детей старшего дошкольного возраста*. Челябинский государственный педагогический университет.
19. Власенко, И. (1990). *Особенности словесного мышления взрослых и детей с нарушениями речи*. Москва: Просвещение.
20. Власова, Н. (1955). *Логопедическая работа с заикающимися дошкольниками*. Москва, Учпедгиз.
21. Волкова, Г. (1985). *Логопедическая ритмика* Москва : Просвещение.
22. Волкова, Г (2002) *Логопедическая ритмика: Учебник для студентов высших учебных заведений*. Москва: ВЛАДОС.
23. Воронова, А.(2006). *Логоритмика в речевых группах ДООУ для детей 5-7 лет*. Москва: Сфера.
24. Выготский, Л. (2006). *Мышление и речь*. Москва: Педагогика.
25. Шашкина, Г. (2005) *Логопедическая ритмика. Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений*. Москва: Академия.
26. Гвоздев, А. (2007). *Вопросы изучения детской речи*. Москва: Детство – Пресс.
27. Глухов, В. (2005). *Основы психолингвистики: учебное пособие для студентов педвузов*. Москва: Астрель.
28. Гринер, В. (1958). *Логопедическая ритмика для дошкольников: Пособие для работников логопедических учреждений*. Москва, Учпедгиз.
29. Гринер, В., Самойленко, Н. (1941). *Логопедическая ритмика*. Москва: Учпедгиз.
30. Громова, О. (2003) *Методика формирования начального детского лексикона*. Москва
31. Дарвин, Ч. (2016), *Происхождение видов*. Москва: Академия.
32. Дерягина, М. (2003). *Эволюционная антропология: биологические и культурные аспекты*. Москва: УРАО.
33. Эльконин, Д.(1998). *Развитие устной и письменной речи*. Москва: Интор.
34. Жак-Далькроз, Э.(2008). *Ритм*. Москва: Сфера.
35. Жукова, Н., Мастюкова, Е. (2010). *Логопедия. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников*. Екатеринбург: АРТ ЛТД.
36. Каплунова, И., Новоскольцева (2005). *Этот удивительный ритм*. Санкт-Петербург: Композитор.
36. Сеченов, И. (2014). *Рефлексы головного мозга*. Москва: АСТ.
37. Шторк, К. (1924). *Система Далькроза*, <http://ocherk.org/shtork-k-sistema-dalekroza--perev-s-nemeck-r-varshavskoj-i-n-l/index.html> Шторк К. Система Далькроза Перев с

- немецк. Р. Варшавской и Н. Левинской, под ред и с предисл. П. П. Гайдебурова. Л. Москва: Петроград.
38. Картушина, М.(2008). *Конспекты логоритмических занятий с детьми 5–6 лет* Москва: Ювента.
 39. Ковшиков, В., Глухов, В.(2007). *Психоллингвистика*. Москва: Астрель.
 40. Колесникова, Е.(2016). *Развитие речи у детей 2-3 лет*.Москва: Ювента.
 41. Коломинский, Я. (1988). *Детская психология*. Минск.
 42. Кольцова, М. (1973). *Ребенок учится говорить* .Москва.: Россия.
 43. Крайнин, В., Крайнина, З. (1987). *Человек не слышит*. Москва: Знание.
 44. Лалаева, Р., Шаховская Н. (2011). *Логопатопсихология*. Москва: ВЛАДОС.
 45. Лалаева, Р., Серебрякова Н.В.(1999). *Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников*. Санкт- Петербурге.
 46. Лалаева, Р., Венедиктова Л.(2004). *Нарушение чтения и письма у младших школьников. Диагностика и коррекция*. Ростов – на Дону; СПб., 2004).
 47. Левина, Р. (1968) *Общее недоразвитие речи* / Р.Е. Левина, Н.А. Никашина, Л.Ф. Спирина // *Основы теории и практики логопедии*. – Москва: Знание.
 48. Леонтьев, А (1982). *Деятельность, сознание, личность*. // *Психология личности. Тексты* /Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря. Москва: МГУ.
 49. Леонтьев, А.(1997) . *Основы психоллингвистики*. Москва: Смысл.
 50. Волкова, Л., Шаховская, С. (1999). *Логопедия: Учеб. для студ. дефектол. фак. педвузов*. Москва: ВЛАДОС..
 51. Лопухина, И.(1997). *Логопедия. Ритм-Движение-Речь*. Санкт – Петербург: Дельта.
 52. Лурия, А. (1979). *Язык и сознание*. Москва: Просвещение.
 53. Львов, М. (2000). *Основы теории речи: Учебное пособие для студентов высших педагогических учебных заведений*. Академия.
 54. Маклаков, А. (2001). *Общая психология*. Санкт- Петербур: Питер.
 55. Ладыженская, Т. (1991). *Методика развития речи на уроках русского языка: Книга для учителя* .Москва: Просвещение.
 56. Нищева, Н.(2007). *Система коррекционной работы в логопедической группе детей с общим недоразвитием речи*. Москва: ВЛАДОС.
 57. Новоторцева, Н. (1996). *Развитие речи детей*. Ярославль: Академия развития, 1996.

58. Новиковская, О. (2014). *Логопедическая грамматика для детей*. Москва: Корона Принт.
59. Тумакова , Г. (1991). *Ознакомление дошкольника со звучащим словом : пособие для воспитателя детского сада*. Москва : Просвещение.
60. *Основы теории и практики логопедии / Под ред. Левиной, Р.(2007)*.Москва: Академия.
61. Павлов, И. (2011). *Рефлекс свободы*. Москва: Северо – запад.
62. Петрухин, А. (2012). *Детская неврология. Учебник в 2 томах. Том I*. Москва: ГЭОТАР – Медиа.
63. Пиаже, Ж. (1997). *Речь и мышление ребенка*. Санкт- Петербург: Союз.
64. Пинкер, С.(2004). *Язык как инстинкт*. Москва: Едиториал
65. Поваляева, М. (2017). *Настольная книга логопеда*. Москва: Литрес.
66. *Пособие по диагностике речевых нарушений/ (2003)*. Под общ. ред. проф. Г. Чиркиной. - 3-е изд., доп. - М.: АРКТИ, 2003.
67. Преодоление ОНР у дошкольников. учебно-метод. пособие/Под общ. ред. Т.В. Волосовец. - М.: В. Секачев, НИИ Школьных технологий, 2008
68. Реформатский, А. (2004). *Введение в языковедение: Учебник для вузов*. Москва.: Аспект Пресс.
69. Рождественская, В. (1960). *Воспитание речи у заикающихся дошкольников*, Москва: Учпедгиз.
70. Рубинштейн, С.(2009). *Основы общей психологии*. Санкт – Петербург: Питер.
71. Солнцева О., Акулова, О., Сомкова, О., Гурович, Н.(2009).*Теории и технологии развития речи детей дошкольного возраста*. Москва: Центр.
72. Спрингер, С., Дейч Г.(1983). *Левый мозг, правый мозг*. Москва: Мир.
73. Стерликова, В. (2014). *Теория и методика развития речи детей (структурно-логические схемы): учебно-методическое пособие*. Москва: Флинт.
74. Тютюнникова, Т. (2003). *Видеть музыку и танцевать стихи... Творческое музицирование, импровизация и законы бытия*. Москва: Педагогика.
75. Туманова, В. (2005). *Нарушение процессов словообразования устной и письменной речи*. Москва.: Сфера.
76. Ушакова, Т. (2004). *Речь: истоки и принципы развития*. Москва: ПЕРСЭС.
77. Филичева, Т. (1999). *Особенности формирования речи у детей дошкольного возраста*. Москва: Просвещение.
78. *Филичева, Т., Чевелева, Н. (1993). Нарушения речи у детей*. Москва: Педагогика.

79. Филичева, Т., Чиркина, Г. (2008). *Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста*. Москва: Эксмо.
80. Филичёва, Т. (2017). *Логопедия*. Москва: Эксмо.
81. Филичева, Т., Чиркина, Г. (1993). *Программа обучения и воспитания детей с фонетико-фонематическим недоразвитием (старшая группа детского сада)*. Москва: МГОПИ.
82. Фролов, Ю. (1966). *Пение и речь в свете учения И.П. Павлова*. Москва: Музыка
83. Халилова, Л. (2014). *Механизмы декодирования речи: норма и речевая патология*. Москва: Эксмо.
84. Хомский, Н. (1999). *Язык и мышление*. Москва: МГУ.
85. Юртайкин, В., Ефименкова Л. (1981). *Пути повышения эффективности коррекционно-воспитательной работы в группах дошкольников с общим недоразвитием речи // Дефектология*. - 1981. - № 1. - С. 74 - 80.
86. Якушин, Б. (1984). *Гипотезы о происхождении языка*. Ярославль: ЯГПУ.

1. Pielikums

Individuālās logopēdiskās nodarbības konspekts saistībā ar leksikas un gramatikas kategoriju veidošanu bērnudārza vecākajā grupā ar Nastju K. (5 gadi), izmantojot logoritmikas vingrinājumus.

Tēma: “Доктор Пилюлькин в гостях у ребят “ (Leksiska tēma “Человек”/ “ Cilvēks. Veselība”)

Mērķis: Vingrināt skaitļa vārdu un lietvārdu saskaņošanu

Uzdevumi:

Korekcijas

- Vingrināt skaitļa vārdu un lietvārdu saskaņošanu; iesaistīt tos teikumos
- Pilnveidot vārdu veidošanas iemaņas
- Vingrināt īpašības vārdu saskaņošanu ar lietvārdiem pēc dzimtes un skaitļa
- Bagātināt, paplašināt un aktivizēt leksisko vārdnīcu “Человек. Здоровье.”

Izglītojošie

- Stiprināt prasmi orientēties telpā un uz sava ķermeņa (augšā – lejā, pa labi – pa kreisi)
- Pilnveidot prasmi dalīt vārdus zilbēs
- Precizēt zilbju struktūru
- Veidot vārdu loģisko domāšanu caur mīklu minēšanu

Attīstošie

- Attīstīt dzirdes un redzes uzmanību
- Attīstīt spējas ātri pārslēgt uzmanību
- Attīstīt radošo aktivitāti, iztēli, runas saziņas iemaņas, ilgstošu tekošas runas izelpu, redzes uzmanību un uztveri, mīmiku, runas koordināciju ar kustībām, skanot mūzikai.

Audzinošie

- Audzināt patstāvību un mērķtiecību.
- Paaugstināt pašvērtējumu

Izmantojamā uzskate:

- Spogulis
- Marakasi
- Kartiņu komplekts par leksisko tēmu
- Rotaļlieta «Доктор Пилюлькин»
- Aploksne ar mīklām
- Krāsu zīmuļi, attēli ar pasakas «Золотой ключик» varoņiem, kuriem mākslinieks aizmirsis piezīmēt kaut kādas ķermeņa daļas

Nodarbības gaita:

Ievads

Logopēds sasveicinās ar bērnu, aicina pasmaidīt viens otram un paskatīties spoguļī.

-Давай посмотрим на себя в зеркало. Видишь, мы с тобой очень разные.

Ты – ребёнок, я – взрослая. Ты – девочка, я – женщина. Но есть у нас что – то общее. Мы с тобой, и я и ты, - люди. У всех людей есть голова, руки, ноги, спина, живот, глаза, уши, нос, рот. Тело напоминает мудрый механизм, который способен выполнять множество различных действий. Мы можем смеяться, плакать, говорить, бегать, думать, работать, играть, двигаться.

Ну, например, мы можем потренировать наш язычок.

Artikulejošā vingrošana spoguļa priekšā (vingrinājumi “позевай-ка”, ”непослушный язычок”, ”улыбочка”, ”дудочка” un ”болтун”).

-А теперь давай правильно подышим.

Elpošanas vingrinājums “Нос-рот”

Logopēds kopā ar bērnu lēnām ieelpo caur degunu. Bet izelpo caur muti. Ieelpa ir divas trīs reizes garāka nekā izelpa.

Pēc vingrinājuma logopēds uzdod jautājumus:

-Чем мы вдыхаем ? (носом)

-Чем мы выдыхаем ?(ртом)

Pareizi, ka elpot vajag visu laiku, jo tas ir veselīgi.

Pamatdala

Logopēds ierosina noklausīties joku dzejolīti.

Одна дана нам голова,

Но глаза два и уха два.

Зато один и нос и рот.

А будь у нас наоборот:

Одна нога, одна рука,

Зато два рта и языка...

Мы только бы и знали,

Что ели и болтали!

После стихотворения раздаётся стук в дверь. «Входит» доктор Пилюлькин (игрушка).

Доктор Пилюлькин : ”Здравствуйте, здравствуйте! Слышу, тут кто-то хотел очень много болтать! Но я люблю, когда говорят только по делу и не люблю пустой болтовни!”

Логопед: Доктор Пилюлькин, а мы разговариваем именно по делу. Обсуждаем тему ”Человек. Спорт”.

Доктор Пилюлькин: Вот это правильно, это очень кстати. Я как раз принёс вам много разных заданий, чтобы проверить, что вы знаете о человеке, чего не знаете.

Rotaļu uzdevums “Чего у нас по 1, по 2, по 5, по 10?”

Доктор Пилюлькин предлагает ребёнку рассмотреть картинку, на которой изображён человек, и просит назвать, чего у нас по 1 (голова, шея, нос, рот); по 2 (2 руки, 2 ноги, 2 глаза, 2 уха, 2 плеча и т.д); по 5 (по 5 пальцев на каждой руке); по 10 (10 пальцев на руках и 10 пальцев на ногах).

-Молодец, Настя, ты всё правильно назвала. А теперь отгадай мои загадки:

Tiek minēta mīkla par ķermeņa daļām.

(Пилюлькин достаёт конверт с загадками)

1) -У двух матерей по 5 сыновей. (2 руки и пальцы на них)

2) -Всегда во рту, а не проглотишь . (язык)

3) -Ходят наперегонки, а обогнать друг друга не могут .(ноги)

О чём говорю? Что это ?

4) –Ходят, бегают, топают...(ноги)

5)- Берут, кладут, несут... (руки)

6)- Закрываются, подмигивают, жмурятся... (глаза)

7)- Сжимаются, разжимаются, растопыриваются ... (пальцы)

-Доктор Пилюлькин, ты же видишь ,что Настя всё отгадала, всё назвала. А последняя отгадка – пальцы. Вот я и предлагаю немножко подвигаться, поиграть в мяч. Наши пальцы нам как раз помогут. Надо будет посчитать до 5 и одновременно отбивать мяч от пола, например, называю слово “голова”, а Настя считает: 1 голова, 2 головы, 3 головы, 4 головы, 5 голов .

Logoritmikas vingrinājums « Посчитай до пяти!» (ar marakasiem)

(слова: 1голова 5 голов

1 нос 5 носов

1 лоб 5 лбов

1 рот 5 ртов

1 глаз5 глаз

1 спина5 спин

1 рука 5 рук

1 нога5 ног

1 плечо5 плеч

1 ухо - 5 ушей

1 шея – 5 шей

1 локоть - 5локтей

1 колено-5коленей)

Доктор Пилюлькин хвалит ребёнка.

Логопед: Как хорошо мы поиграли в мяч. Только вот наш доктор Пилюлькин что-то заскучал. Наверное, он думал, что мы ничего не знаем и сам хотел нас всему научить. Пилюлькин, мы тебя очень любим. Давай, Настя, поговорим с нашим гостем ласково, поднимем ему настроение!

Logoritmikas vingrinājums “Назови ласково” (ar marakasiem):

У тебя голова, а у Пилюлькина –головушка.

У тебя лоб, а у Пилюлькина –лобик.

(Брови-бровки

Глаза-глазки

Нос-носик

Рот-ротик

Уши-ушки

Шея-шейка

Плечо-плечико

Рука-ручка и т.д.)

Dinamiskā pauze, orientējoties uz telpu un uz savu ķermeni.

(Dzejoļa teksts izskan kopā ar kustībām):

Левой ручкой – по плечу,

Правой ручкой покручу.

Правой ручкой- по плечу,

Левой ручкой покручу.

На носочки и на пятки,

Вот и кончилась зарядка!

- Пилюлькин заметно повеселел. Всем приятно, когда называют ласково. И вообще, Пилюлькин молодец ведь он доктор, а, значит, вылечил много людей, не один нос или рот, а много.

Logoritmikas vingrinājumsaz «Один – много» (ar marakasiem, sitot un sadalot vārdus pa zilbēm):

Пилюлькин вылечил

не один живот, а много (жи-во-тов)

не один рот, а много (но-сов)

не один нос, а много (ртов)

не одну голову, а много (го-лов)

не одно ухо, а много (у-шей)

не одну шею, а много (шей)

не одну руку, а много (рук)

не одну ногу, а много (ног)

не одну спину, а много (спин)

Пилюлькин: Спасибо, что вы так хорошо обо мне говорите!

А давайте вместе потанцуем! Ведь нашему телу полезно двигаться.

Pirkstiņu vingrināšana

Logorēds lasa dzejojīti un līdz ar vārdiem rāda kustības:

Мы играем на гармошке,

Громко хлопаем в ладошки,

Головой слегка качаем,

Руки кверху поднимаем.

Наши ручки хлоп-хлоп,

Наши ножки топ-топ,

Вниз ладошки опускаем,

Крепко пальчики сжимаем,

А потом их разжимаем,

Вниз ладошки опускаем,

Отдыхаем, отдыхаем...

Пилюлькин: Как хорошо мы потанцевали! Но всё- таки у меня есть последнее испытание. Здесь картинка, на которой изображены герои сказки. Какая это сказка, надо догадаться, а ещё художник забыл дорисовать героям сказки какие-то части тела. Надо исправить ошибку художника.

Rotaļu uzdevums ”Что забыл нарисовать художник?” (pēc pasakas ”Золотой ключик” motīviem)

Bērnš min pasakas nosaukumu, pabeidz ar zīmuli zīmēt varoņiem trūkstošās ķermeņa daļas un saka:

У Буратино не было носа,

У Мальвины не было глаза,

У Пьеро не хватало одного уха,

У Карабаса Барабаса не было рта!

Noslēdzošā daļa

Доктор Пилюлькин говорит, что рад такому хорошему знакомству. Настя-очень умная и красивая девочка. Пилюлькин прощается, уходит к другим детям, чтобы проверить их знания и дарит на прощание бутылочку чистой и полезной для организма минеральной воды

2. Pielikums

Logoritmikas nodarbības konspekts vecākā grupā bērniem ar VSNA

Nodarbības tēma: Kā atnāca pavasaris (Pēc leksiskas temas “ Pavasaris”)

Nodarbības adresāts: Vecākā grupa bērniem ar VSNA

Nodarbības mērķis: Bērnu valodas uzlabošana ar runas, ritma kustību un mūzikas palīdzību.

Nodarbības uzdevumi:

Korekcijas

- iemācīt uztvert un pildīt logopēda 2-3-pakāpju instrukciju
- pilnveidot prasmi uzsākt kustību vienlaikus ar mūzikas sākumu, orientēties uz sākumu, saskaņā ar mūzikas izmaiņām mainīt kustības raksturu un tempu
- pilnveidot telpisko orientēšanos

Izglītojošie

- attīstīt loģisko domāšanu; fonemātisko dzirdi
- attīstīt runas elpošanu, artikulācijas un sīko motoriku
- pilnveidot prasmi dalīt vārdus zilbēs
- precizēt zilbju struktūru
- paplašināt un precizēt vārdu krājumu par tēmu «Pavasaris»
- priekšstatu nostiprināšana un diferencēšana, klausoties mūziku (ātra un lēna, klusa un skaļa)
- apmācīt relaksācijas un pašmasāžas elementus

Attīstošie

- Attīstīt radošo aktivitāti, iztēli, runas saziņas iemaņas, ilgstošu tekošas runas izelpu, redzes uzmanību un uztveri, mīmiku, runas koordināciju ar kustībām, skanot mūzikai.

Audzinošie

- Veidot prasmi rīkoties saskaņoti

- turpināt audzināšanas darbu bērniem, veicinot interesi par nodarbībām, mūzikas un runas darbības veidiem, tieksme piedalīties kolektīvās dziesmās, dejās, vingrinājumos;

- audzināt emocionālo atsauci uz mūziku, prasmi ieklausīties dziesmu skanēšanā un instrumentālajās lugās, koncentrēties skanēšanas laikā, noklausīties līdz galam.

Izmantojamā uzskate:

Manžetes ar zvārgulīšiem
Pašdarināti marakasi
Kociņi logoritmikai
Iecamaukla
rotaļlietas rūķīši «Brāļi mēneši»
kartona putniņi

Izmantojamie literatūras avoti:

1. Журнал «Колокольчик», №9, 1998.
2. Журнал «Колокольчик» № 36, 2006.
3. Журнал «Музыкальная палитра №3, 2008.
4. Катрушина М. Конспекты логоритмических занятий с детьми 6-7 лет. М., Сфера, 2008.
5. Кириллова Ю., Лебедева М., Жидкова Н. Интегрированные физкультурно-речевые занятия для дошкольников с ОНР 4-7 лет. С-Пб, ДЕТСТВО – ПРЕСС, 2005.
6. Кузнецова Е. Логопедическая ритмика в играх и упражнениях для детей с тяжёлыми нарушениями речи. М., Сфера, 2002.
7. Пожиленко Е. Волшебный мир звуков и слов. М., Владос, 1999.
8. Тютюнникова Т. Весёлая шарманка. Шумовой оркестр для детей. М., 2007.

Izmantojamie mūzikas ieraksti:

«Lietus troksnis», «Putnu dziedāšana», «Pilienu» fonogrammas

P. Čaikovska «Cīruļa dziesma»
L. Delība «Picikkato» (fragments)
J. Žeļeznovas skandinājumi – «Головами покиваем»

Nodarbības gaita

Ievaddaļa

Bērni ienāk zālē, skatot mierīgai mūzikai, nostājas puslokā.

Skat (ierakstā) J. Žeļeznovas skandinājumi «**Головами покиваем**».

Bērni atdarina logopēda kustības, skatot mūzikai.

Logopēds piedāvā visiem sasveicināties un mīļi nosaukt citu vārdus (Oļa – Oļeņka, Sveta – Svetočka, Saša – Sašeņka utt.), dalot ar plaukšķināšanu vārdus zilbēs.

Rotaļu uzdevums ar plaukšķināšanu «Nosauc mīļi».

Motivācijas veidošana

Pēc rotaļu uzdevuma klusumā atskan zvaniņa skaņa (piliena skaņa).

Pie bērniem ciemos atnāk trīs rotaļu rūķīši («Brāļi mēneši»).

Logopēds ierosina bērniem uzminēt, kas pie viņiem atnācis ciemos. Tie ir pavasara mēneši. Taču bērni saka, ka pavasaris vēl nav pienācis un piedāvā viesiem palūkoties pa logu. Laukā redzams sniegs.

Bērni kopā ar logopēdu izpilda **rotaļu vingrinājumus ar kustībām « Как на горке снег, снег...»**

Brāļi mēneši piekrīt, ka pavasaris vēl nav pienācis un vēlas precizēt, kurus ziemas mēnešus bērni zina (decembris, janvāris un februāris). Ziemeņa ilgst trīs mēnešus. Bet pēc kura mēneša nāk pavasaris? Pareizi, pēc februāra. Pavasaris arī ilgst trīs mēnešus.

Bērni min «brāļu mēnešu» vārdus (marts, aprīlis, maijs).

Rotaļu vingrinājums «Pasaki līdz galam vārdu» (ar marakasiem, sitot un sadalot vārdus pa zilbēm):

*Уш-ла зи-ма
И каж-дый рад.
Спе-шит вес-на ,
И ме-сяц(март) !*

*За ним дру -гой сту-чит-ся в дверь,
Он на-зы-ва-ет-ся (апрель)!*

*И тре-тий ме-сяц вспо-ми-най
Как на-зы-ва-ет-ся он ?(май) !*

«Brāļi mēneši» piedāvā bērniem doties ceļojumā, lai atrastu pavasara pazīmes. Tad pavasaris atnāks ātrāk (motivācija!)

Mūzikas klausīšanās

P. Čaikovska «Cīruļa dziesma» (fragments)

Ritma vingrinājumi

Rotaļa « В марте тает рыхлый снег»

В марте тает рыхлый снег,

Скользкая дорога.

Приготовились к весне

Мы с тобой задолго:

(Bērni kustas ar skaldītu soli pa apli)

Сняли валенки вчера, сапоги надели,

(Kāja tiek nolikta uz pēdas)

Потому, что со двора слышатся капли. *(Rokas paceltas. Kustība ar atbrīvotā plaukstām rokām augšā, pakāpeniski rokas nolaižot lejā, it kā nopurinot pilienus).*

Logorēds: Lūk, arī pirmās pavasara pazīmes – kūst sniegs, pil no jumtiem.

Kustīgs muzikāli ritmisks vingrinājums

(«Pilienu deja» - A. Jaranovas mūzika un vārdi)

1. *С неба капельки летели, (bērni pietupušies)
skrien «čūskiņā»)*

В ручейки попасть хотели,

И захватывая дух,

Капельки упали - бух!

Привев:

Капельки - прыг-прыг, (lec)

Капельки - хлоп-хлоп, (plaukšķina)

Капельки - топ-топ-топ-топ-топ. (maršē)

(2 reizes)

2. *С неба капельки упали, (skrien «čūskiņā»)*

Ручейками побежали.

Побежали ручейки

И прозрачны, и легки.

Logorēds: Lūk, pavasara pazīmes – atkusa strautiņi.

Pamatdaļa

Elpošanas vingrinājumi

Logopēds: nodziedāsim, kā skan pilieni un tek strautiņi. Dziedāšana – J. Žeļeznovas «A-O-Y-Э» elpošanas vingrinājumi.

Elpošanas rotaļu vingrinājumi «Strautiņš»

Bērni sastājas vienā līnijā. Noliek platu lenti vai lecamauklu. Logopēds skaita dzejoli, kurā uz visiem vārdiem bērni ritmiski plaukšķina, bet, izskanot vārdam «Uh!», ir jāpārlec lente (lecamaukla).

*Разлился ручеёк,
Золотой рожок.... Ух!
Разлился водой,
Холодной, снеговой.... Ух!
Разлился водой,
Прозрачной, ключевой.... Ух!
По лесам по болотам,
По лесным колодам... Ух!*

Artikulācijas vingrinājumi

Artikulācijas vingrošana «Pavasaris»:

1. «Saulīte pamodusies» (plati pasmaidīt un nožāvāties).
2. «Saulīte –mākonītis» (pasmaidīt, pēc tam sabozties).
3. «Kūst sniegs, atmosfāstas strautiņi» («Pulkstenītis» - mute smaidā, mēlīte «skrien» pa aplīti uz vienu vai otru pusi).
4. «Laiviņa» (salikt mēlīti kā «tasīti»).
5. «Pacelt virs laivas buru» («pielīmēt» plato mēlīti pie aukslējas).
6. «Papūtīsim uz mūsu laiviņu» (gaisa plūsma virzās pa platās mēles vidu).

Pirkstiņvingrinājumi

Logopēds stāsta, ka laikapstākļi pavasarī bieži mainās: tad spīd saulīte, tad līst lietus. Bērni ar logopēdu, sēžot uz krēsliņiem, pilda ritmiskas kustības ar pirkstiņiem, skanot mūzikas skaņdarbu fragmentam.

Leo Delība «Picikato» (pirkstiņvingrinājums «Солнышко и дождик»)

Dzejolis ar kustībām

Ierakstā skan putnu balsis. Bērni nosauc vēl vienu pavasara pazīmi: atgriežas putni no siltām zemēm, tie vij ligzdas.

Logopēds: Mēs varam palīdzēt putniem izgatavot putnubūrīšus. Lai mums būtu jautrāk, es piedāvāju uzvilkt tādas manšetes ar zvārgulīšiem (logopēds ar bērniem uzvelk manšetes ar zvārgulīšiem).

« Putnubūris» (M. Kartušina).

Bērni nostājas «vilcieniņā» viens aiz otra.
Izrunā vārdus ar kustībām:

Мы без дела не сидим,
Домик птичкам мастерим (viens otram noglāsta muguriņas).

Трим- там - том
Трим- там – том (plaukšķina viens otram pa muguriņu).
Мы построим птичкам дом!

Тук- тук –тук
Тук – тук –тук (piesit viens otram pa muguriņām ar dūrītēm)
Молоток - наш верный друг!

Быстро – быстро застучали,
Ловко гвозди забивали (klauvē ar pirkstiņiem).

Трим – там – том
Трим – там – том (noglāsta muguriņas)
Вот готов для птичек дом!

Rotaļa

Logopēds paslavē bērnus par to, ka viņi ir uzmeistarējuši putnubūrīti putniem un tagad ierosina bērniem izspēlēt rotaļu «**Nokļūsti savā putnubūrītī**».

Rotaļai kā putnubūrītīšus var izmantot krēslus, var arī ar krītu uzzīmēt nelielus apļus, kas pildīs būrītīšu funkcijas.

Rotaļas gaita:

«Putnubūrītīši» izvietoti pa perimetru rotaļu laukumā. Tiem ir jābūt par vienu mazāk nekā spēļu dalībnieku. Viens no spēlētājiem uzņemas vadītāja lomu. Visi spēles dalībnieki, vadītāju ieskaitot, brīvi pārvietojas pa rotaļu laukumu mūzikas pavadījumā. Tiklīdz mūzika pārstāj skanēt, visi rotaļas dalībnieki mēģina iekļūt jebkurā «putnubūrītī». Tas bērns, kurš palicis bez putnubūrītīša, kļūst par rotaļas vadītāju.

Noslēguma daļa

Pēc rotaļas logopēds paslavē bērnus un piedāvā atpūsties, paņemot rokā koka kociņus.

Noslēdzošā darbība

Ritmiska rotaļa ar koka kociņiem (sēžot uz grīdas) «Kājiņas»

Bērni sēd uz grīdas pusaplī. Katram rokās ir divi koka kociņi.

Ножки, ножки, вы шагали?

- Мы шагали, мы шагали.

(bērni ritmiski sit ar kociņiem pa grīdu)

Ножки, ножки, вы бежали ?

- Мы бежали, мы бежали.

(bērni ātri sit pa grīdu)

Ножки, ножки, вы стучали?

- Мы стучали, мы стучали.

(bērni lēnām sit)

Ножки, ножки, вы плясали?

- Мы плясали, мы плясали.

(bērni ritmiski sit)

Ножки, ножки, вы устали?

- Мы устали, мы устали.

(bērni sit pa grīdu ar kociņiem palēlinātā ritmā)

Ножки, ножки, отдыхали?

- Отдыхали, отдыхали!

(glauda kociņus ar rokām)

Nodarbības apkopojums.

Logopēds saka bērniem, ka viņi ir malači, daudz padarījuši, piekusuši, pienācis laiks atpūsties. Mūsu viesi brāļi mēneši ir pārliccinājās, ka bērni zina viņu vārdus (pavasara mēnešu nosaukumi), zina pavasara pazīmes (bērni tās uzskaita) un pa īstam gaida pavasara atnākšanu. Brāļi mēneši sagatavojuši visiem pārsteigumus. Tie ir kartona putniņi, ar kuriem ir jāizrotā grupiņa. Tikai šie putniņi līdz pavasara atnākšanai ir jāuzpucē (jāaptin ar krāsainiem diedziņiem). Visi atvadās, un, mūzikai skanot, ar putniņiem rokās iziet no zāles.

3. Pielikums

Leksiski gramatiskās struktūras pārbaudes rezultātu protokoli

Vērtējuma līmeņi:

- 4 balles – uzdevumu veic patstāvīgi;
- 3 balles – uzdevumu veic ar palīdzību;
- 2 balles – uzdevumu veic ar grūtībām;
- 1 balle – uzdevumu nespēj veikt.

Vērtējuma rādītāji:

- 90– 96** punkti par visiem uzdevumiem – leksiski gramatiskie traucējumi nav konstatēti;
- 70 – 89** punkti – leksiski gramatisko traucējumu viegla pakāpe;
- 49– 69** punkti – leksiski gramatisko traucējumu vidēji smaga pakāpe
- 48** punkti – leksiski gramatisko traucējumu smaga pakāpe.

Leksiski gramatiskās struktūras pārbaudes rezultātu protokols

Vārds, uzvārds: Aleksandrs D.

Dzimšanas dati: 12.02.2012.

Izglītības iestāde: XXX

Pārbaudes datums: (sāk. / beig.)

	Uzdevums	Instrukcijas, piezīmes	Sāk.	Bei - gās
I	Lietvārds dsk. (netiešajos locījumos)			
1	«Kā nav?» (Lietv. dsk. ģenitīvā.)	Запомни эти картинки. Я закрою какие - то из них, а ты назови, чего не стало.	1	3
2	«Cienasts» (Lietv. dsk. datīvā.)	Давай подумаем, кому из игрушек мы дадим эти угощения.	2	3
3	«Kas ko dara?» (Lietv. dsk. instrumentālī.)	Посмотри и назови, какими инструментами (чем) работают люди на картинках.	1	3
4	« Sapņi» (Dsk. lokatīvs)	Угадаем, о чём мечтают дети на этой картине.	2	3
I I	Nākotnes un pagātnes darb. vārdi vsk. un dsk.			
1	«Saceram dzejoli»	Давай сочиним стихотворение о том, как разные животные подают голос (<i>квакают, хрюкают</i>)	1	3
2	«Kas ar ko nodarbojas?»	Давай назовём, что делают люди этих профессий.	2	3
3	«Ko ravaicāja mamma?»	Расскажем маме, что мы сегодня сделали и ещё сделаем.	3	4
4	«Ko daru, ko izdarīju»	Давай покажем и скажем, что ты делаешь сейчас и что сделаешь потом.	3	4
I I I	Prievārdu prepozicionālo locījumu konstrukcija			
1	«Kas un ar ko?»	Продолжи предложение: « Я люблю хлеб с.. » (маслом); « Я ем кашу с.. » (<i>вареньем</i>).	2	3
2	«Kukulītis»	Давай расскажем от кого и к кому ушёл колобок.	2	4
3	«Saules zaķēns»	Ответь мне, где сейчас солнечный зайчик. (<i>ползёт по стене; оказался на потолке; в уголке</i>).	2	4
4	«Regulētājs»	Расскажи (покажи) мне, как проехать на машине к дому, магазину и т. д.	2	3
I V	Lietv. saskaņošana ar īpašības v., skaitļa v. un darb.v.			

1	«Uzmini» (lietv.+ īpašības v.)	Про кого мы можем сказать: добрая (Золушка), серый (Волк).	3	4
2	«Saskaitīsim!» (skaitļa v. + īpašības v. +lietvārds.)	Давай посчитаем, сколько на картинке жёлтых лимонов, красных яблок, зелёных груш, спелых ягод и т.д.	2	4
3	«Jautrie skaitļi»	Послушай вопросы назови ответы! (Сколько у человека носов? Голов? Ушей ? Глаз? и т.д.)	2	3
4	«Kas notiek dabā»	Ответь на вопросы по стихотворению. Что делает солнце?(светит) Что делают ручьи ? (бегут) и т.д.	3	4
V	Vienkārši teikumi			
1	«Pasaki priekšā vārdiņu»	Попробуй ответить полным предложением!	3	4
2	«Teikumu trepītes»	Придумай предложение, чтобы в нём было столько слов, сколько ступенек в лесенке!	3	4
3	«Izveido teikumu»	Все слова из предложения разбежались в разные стороны. Давай соберём слова в предложение!	3	4
4	«Ko sajauca Nezinītis? »	Надо помочь Незнайке исправить ошибки! (Работа с деформированным текстом).	2	3
V I	Salikti teikumi			
1	« Es sākušu, tu turpini!»	Я скажу первую часть предложения, а ты продолжи и скажи вторую часть!	2	3
2	«Ja būtu, tad būtu»	Закончи предложение со словами « потому что (чтобы) ».	2	3
3	«Labi – slikti»	Объясни мне, пожалуйста, хорошо или плохо поступил .. (Мишка, когда раздавил Теремок).	2	3
4	«Padomā un saki»	Подумай и скажи, когда идёт снег, и когда идёт дождь? (Сложносочинённое предложение)	2	3
		Корā	52	82

Leksiski gramatiskās struktūras pārbaudes rezultātu protokols

Vārds, uzvārds: Vladislavs K.

Dzimšanas dati: 21.04.2012.

Izglītības iestāde: XXX

Pārbaudes datums: (sāk. / beig.)

	Uzdevums	Instrukcijas, piezīmes	Sāk.	Beigās
I	Lietvārds dsk. (netiešajos locījumos)			
1.	«Kā nav?» (Lietv. dsk. ģenitīvā)	Запомни эти картинки. Я закрою какие - то из них, а ты назови, чего не стало .	2	3
2.	«Cienasts» (Lietv. dsk. datīvā.)	Давай подумаем, кому из игрушек мы дадим эти угощения.	2	3
3.	«Kas ko dara?» (Lietv. dsk. instrumentālī)	Посмотри и назови, какими инструментами (чем) работают люди на картинках.	2	3
4.	«Sapņi» (Dsk. lokatīvs)	Угадаем, о чём мечтают дети на этой картине.	2	3
I I I	Nākotnes un pagātnes darb. vārdi vsk. un dsk.			
1.	«Saceram dzejoli»	Давай сочиним стихотворение о том, как разные животные подают голос.	2	4
2.	«Kas ar ko nodarbojas?»	Давай назовём, что делают люди этих профессий.	3	4
3.	«Ko pavaicāja mamma?»	Расскажем маме, что мы сегодня делали и ещё сделаем .	3	4
4.	«Ko daru, ko izdarīju»	Давай покажем и скажем, что ты делаешь сейчас и что сделаешь потом.	3	4
I I I	Prievārdu prepozicionālo locījumu konstrukcija			
1.	«Kas un ar ko?»	Продолжи предложение: « Я люблю хлеб с... » (маслом); « Я ем кашу с... » (<i>вареньем</i>).	2	4
2.	«Kukulītis»	Давай расскажем от кого и к кому ушёл колобок.	2	4
3.	«Saules zaķītis»	Ответь мне, где сейчас солнечный зайчик. (<i>ползёт по стене; оказался на потолке; в уголке</i>).	2	4
4.	«Regulētājs»	Расскажи (покажи) мне, как проехать на машине к дому, магазину и т. д.	2	3
I V	Lietv. Saskaņošana ar īpašības v., skaitļa v. Un darb.v.			
1.	«Uzmini» (lietv.+ īpašības v.)	Про кого мы можем сказать: добрая (Золушка), серый (Волк).	3	4
2.	«Saskaitīsim!» (skaitļa v. + īpašības v. + lietv.)	Давай посчитаем, сколько на картинке жёлтых лимонов, зелёных груш, красных яблок, спелых ягод и т.д.	3	4
3.	«Jautrie skaitļi»	Послушай вопросы назови ответы! (Сколько у человека носов? Голов? Ушей? Глаз? и т.д.)	3	4
4.	«Kas notiek dabā»	Ответь на вопросы по стихотворению. Что делает солнце?(светит) Что делают ручьи ? (3	4

		бегут) и т.д.		
V	Vienkārši teikumi			
1	«Pasaku priekšā vārdiņu»	Попробуй ответить полным предложением!	3	4
2	«Teikumu trepītes»	Придумай предложение, чтобы в нём было столько слов, сколько ступенек в лесенке!	3	4
3	«Izveido teikumus»	Все слова из предложения разбежались в разные стороны. Давай соберём слова в предложение!	3	4
4	«Ko sajaucas Nezinītis»	Надо помочь Незнайке исправить ошибки! (Работа с деформированным текстом).	3	4
V	Saliktie teikumi			
I				
1	«Es sākšu, tu turpini!»	Я скажу первую часть предложения, а ты продолжи и скажи вторую часть!	3	4
2	«Ja būtu, tad būtu»	Закончи предложение со словами « потому что (чтобы) ».	3	4
3	«Labi – slikti»	Объясни мне, пожалуйста, хорошо или плохо поступил .. (Мишка, когда раздавил Теремок).	2	3
4	«Padomā un saki»	Подумай и скажи, когда идёт снег, и когда идёт дождь? (Сложносочинённое предложение)	2	3
		Корā	60	90

Leksiski gramatiskās struktūras pārbaudes rezultātu protokols

Vārds, uzvārds: Maksims G.

Dzimšanas dati: 18.07. 2012

Izglītības iestāde: XXX

Pārbaudes datums: (sāk. / beig.)

	Uzdevums	Instrukcijas, piezīmes	Sak.	Beigās
I	Lietvārds dsk. (netiešajos locījumos)			
1	«Kā nav?» (Lietv. dsk. ģenitīvā)	Запомни эти картинки. Я закрою какие - то из них, а ты назови, чего не стало.	1	2
2	«Cienasts» (Lietv. dsk. datīvā.)	Давай подумаем, кому из игрушек мы дадим эти угощения.	2	3
3	«Kas ko dara?» (Lietv. dsk. instrumentāļi)	Посмотри и назови, какими инструментами (чем) работают люди на картинках.	1	2
4	«Sapņi» (Dsk. lokatīvs)	Угадаем, о чём мечтают дети на этой картине.	2	3
I	Nākotnes un pagātnes darb. vārdi vsk. un dsk.			
1	«Saceram dzejoli»	Давай сочиним стихотворение о том, как разные животные подают голос.	1	2
2	«Kas ar ko nodarbojas?»	Давай назовём, что делают люди этих профессий.	2	3
3	«Ko pavaicāja mamma?»	Расскажем маме, что мы сегодня делали и что ещё сделаем.	2	4
4	«Ko daru, ko izdarīju»	Давай покажем и скажем, что ты делаешь сейчас и что сделаешь потом.	2	4
I	Prievārdu prepozicionālo locījumu konstrukcija			
1	«Kas un ar ko?»	Продолжи предложение: « Я люблю хлеб с.. » (маслом); « Я ем кашу с.. » (вареньем).	2	3
2	«Kukulītis»	Давай расскажем от кого и к кому ушёл колобок.	2	4
3	«Saules zaķītis»	Ответь мне, где сейчас солнечный зайчик. (<i>ползёт по стене; оказался на потолке; в уголке</i>).	2	3
4	«Regulētājs»	Расскажи (покажи) мне, как проехать на машине к дому, магазину и т. д.	1	2
I	Lietv. Saskaņošana ar īpašības v., skaitļa v. Un darb.v.			
1	«Uzmini» (lietv.+ īpašības v.)	Про кого мы можем сказать: добрая (Золушка), серый (Волк).	2	3
2	«Saskaitīsim!» (skaitļa v. + īpašības v. + lietv.)	Давай посчитаем, сколько на картинке жёлтых лимонов, зелёных груш, красных яблок, спелых ягод и т.д.	2	3
3	«Jautrie skaitļi»	Послушай вопросы назови ответы! (Сколько у человека носов? Голов? Ушей? Глаз? и т.д.)	2	3
4	«Kas notiek dabā»	Ответь на вопросы по стихотворению. Что	3	3

.		делает солнце?(светит) Что делают ручки ? (бегут) и т.д.		
V	Vienkārši teikumi			
1	«Pasaku priekšā vārdiņu»	Попробуй ответить полным предложением!	2	3
2	«Teikumu trepītes»	Придумай предложение, чтобы в нём было столько слов, сколько ступенек в лесенке!	2	3
3	«Izveido teikumus»	Все слова из предложения разбежались в разные стороны. Давай соберём их в предложение!	2	3
4	«Ko sajaucas Nezinītis»	Надо помочь Незнайке исправить ошибки! (Работа с деформированным текстом).	2	4
V	Saliktie teikumi			
I				
1	«Es sākšu, tu turpini!»	Я скажу первую часть предложения, а ты продолжи и скажи вторую часть!	1	2
2	«Ja būtu, tad būtu»	Закончи предложение со словами « потому что (чтобы) ».	1	2
3	«Labi – slikti»	Объясни мне, пожалуйста, хорошо или плохо поступил .. (Мишка, когда раздавил Теремок).	2	2
4	«Padomā un saki»	Подумай и скажи, когда идёт снег, и когда идёт дождь? (Сложносочинённое предложение)	1	2
		Корā	42	67

Leksiski gramatiskās struktūras pārbaudes rezultātu protokols

Vārds, uzvārds: Jevgeņijs K.

Dzimšanas dati: 05.03.2012.

Izglītības iestāde: XXX

Pārbaudes datums: (sāk. / beig.)

	Uzdevums	Instrukcijas, piezīmes	Sāk.	Beigās
I	Lietvārds dsk. (netiešajos locījumos)			
1.	«Kā nav?» (Lietv. dsk. ģenitīvā)	Запомни эти картинки. Я закрою какие - то из них, а ты назови, чего не стало.	2	3
2.	«Cienasts» (Lietv. dsk. datīvā.)	Давай подумаем, кому из игрушек мы дадим эти угощения.	2	3
3.	«Kas ko dara?» (Lietv. dsk. instrumentālī)	Посмотри и назови, какими инструментами (чем) работают люди на картинках.	2	3
4.	«Sapņi» (Dsk. lokatīvs)	Угадаем, о чём мечтают дети на этой картине.	2	3
I I I	Nākotnes un pagātnes darb. vārdi vsk. un dsk.			
1.	«Saceram dzejoli»	Давай сочиним стихотворение о том, как разные животные подают голос.	1	2
2.	«Kas ar ko nodarbojas?»	Давай назовём, что делают люди этих профессий.	2	3
3.	«Ko pavaicāja mamma?»	Расскажем маме, что мы сегодня делали и что ещё сделаем.	3	3
4.	«Ko daru, ko izdarīju»	Давай покажем и скажем, что ты делаешь сейчас и что сделаешь потом.	3	4
I I I	Prievārdu prepozicionālo locījumu konstrukcija			
1.	«Kas un ar ko?»	Продолжи предложение: « Я люблю хлеб с.. » (маслом); « Я ем кашу с.. » (<i>вареньем</i>).	2	3
2.	«Kukulītis»	Давай расскажем от кого и к кому ушёл колобок.	3	4
3.	«Saules zaķītis»	Ответь мне, где сейчас солнечный зайчик. (<i>ползёт по стене; оказался на потолке; в уголке</i>).	2	3
4.	«Regulētājs»	Расскажи (покажи) мне, как проехать на машине к дому, магазину и т. д.	1	3
I V	Lietv. Saskaņošana ar īpašības v., skaitļa v. Un darb.v.			
1.	«Uzmini» (lietv.+ īpašības v.)	Про кого мы можем сказать: добрая (Золушка), серый (Волк).	3	4
2.	«Saskaitīsim!» (skaitļa v. + īpašības v. + lietv.)	Давай посчитаем, сколько на картинке жёлтых лимонов, зелёных груш, красных яблок, спелых ягод и т.д.	2	4
3.	«Jautrie skaitļi»	Послушай вопросы назови ответы! (Сколько у человека носов? Голов? Ушей ? Глаз? и т.д.)	2	3

4	«Kas notiek dabā»	Ответ на вопросы по стихотворению. Что делает солнце?(светит) Что делают ручки ? (бегут) и т.д.	3	4
V	Vienkārši teikumi			
1	«Pasaku priekšā vārdiņu»	Попробуй ответить полным предложением!	3	4
2	«Teikumu trepītes»	Придумай предложение, чтобы в нём было столько слов, сколько ступенек в лесенке!	2	3
3	«Izveido teikumus»	Все слова из предложения разбежались в разные стороны. Давай соберём их в предложение!	3	4
4	«Ko sajauc Nezinītis»	Надо помочь Незнайке исправить ошибки! (Работа с деформированным текстом).	3	4
V	Saliktie teikumi			
I				
1	«Es sākšu, tu turpini!»	Я скажу первую часть предложения, а ты продолжи и скажи вторую часть!	3	3
2	«Ja būtu, tad būtu»	Закончи предложение со словами « потому что (чтобы) ».	3	4
3	«Labi – slikti»	Объясни мне, пожалуйста, хорошо или плохо поступил .. (Мишка, когда раздавил Теремок).	2	3
4	«Padomā un saki»	Подумай и скажи, когда идёт снег, и когда идёт дождь? (Сложносочинённое предложение)	2	3
		Корā	56	77

Leksiski gramatiskās struktūras pārbaudes rezultātu protokols

Vārds, uzvārds: Anastasija K.

Dzimšanas dati: 03.01.2012.

Izglītības iestāde: XXX

Pārbaudes datums: (sāk. / beig.)

	Uzdevums	Instrukcijas, piezīmes	Sāk.	Beigās
I	Lietvārds dsk. (netiešajos locījumos)			
1	«Kā nav?» (Lietv. dsk. ģenitīvā)	Запомни эти картинки. Я закрою какие - то из них, а ты назови, чего не стало .	3	4
2	«Cienasts» (Lietv. dsk. datīvā.)	Давай подумаем, кому из игрушек мы дадим эти угощения.	3	4
3	«Kas ko dara?» (Lietv. dsk. instrumentālī)	Посмотри и назови, какими инструментами (чем) работают люди на картинках.	3	4
4	«Sapņi» (Dsk. lokatīvs)	Угадаем, о чѐм мечтают дети на этой картине.	2	4
I I I	Nākotnes un pagātnes darb. vārdi vsk. un dsk.			
1	«Saceram dzejoli»	Давай сочиним стихотворение о том, как разные животные подают голос.	2	4
2	«Kas ar ko nodarbojas?»	Давай назовѐм, что делают люди этих профессий.	3	4
3	«Ko pavaicāja mamma?»	Расскажем маме, что мы сегодня делали и что ещѐ сделаем.	3	4
4	«Ko daru, ko izdarīju»	Давай покажем и скажем, что ты делаешь сейчас и что сделаешь потом.	3	4
I I I	Prievārdu prepozicionālo locījumu konstrukcija			
1	«Kas un ar ko?»	Продолжи предложение: « Я люблю хлеб с.. » (маслом); « Я ем кашу с.. » (<i>вареньем</i>).	3	4
2	«Kukulītis»	Давай расскажем от кого и к кому ушѐл колобок.	3	4
3	«Saules zaķītis»	Ответь мне, где сейчас солнечный зайчик. (<i> ползѐт по стене; оказался на потолке; в уголке</i>).	3	4
4	«Regulētājs»	Расскажи (покажи) мне, как проехать на машине к дому, магазину и т. д.	2	3
I V	Lietv. Saskaņošana ar īpašības v., skaitļa v. Un darb.v.			
1	«Uzmini» (lietv.+ īpašības v.)	Про кого мы можем сказать: добрая (Золушка), серый (Волк).	3	4
2	«Saskaitīsim!» (skaitļa v. + īpašības v. + lietv.)	Давай посчитаем, сколько на картинке жѐлтых лимонов, зелѐных груш, красных яблок, спелых ягод и т.д.	3	4
3	«Jautrie skaitļi»	Послушай вопросы назови ответы! (Сколько у человека носов? Голов? Ушей? Глаз? и т.д.)	3	4

4 .	«Kas notiek dabā»	Ответ на вопросы по стихотворению. Что делает солнце?(светит) Что делают ручки ? (бегут) и т.д.	3	4
V	Vienkārši teikumi			
1 .	«Pasaku priekšā vārdu»	Попробуй ответить полным предложением!	3	4
2 .	«Teikumu trepītes»	Придумай предложение, чтобы в нём было столько слов, сколько ступенек в лесенке!	3	4
3 .	«Izveido teikumus»	Все слова из предложения разбежались в разные стороны. Давай соберём их в предложение!	3	4
4 .	«Ko sajaucas Nezinītis»	Надо помочь Незнайке исправить ошибки! (Работа с деформированным текстом).	3	4
V I	Saliktie teikumi			
1 .	«Es sākšu, tu turpini!»	Я скажу первую часть предложения, а ты продолжи и скажи вторую часть!	3	4
2 .	«Ja būtu, tad būtu»	Закончи предложение со словами « потому что (чтобы) ».	3	4
3 .	«Labi – slikti»	Объясни мне, пожалуйста, хорошо или плохо поступил .. (Мишка, когда раздавил Теремок).	3	4
4 .	«Padomā un saki»	Подумай и скажи, когда идёт снег, и когда идёт дождь? (Сложносочинённое предложение)	2	3
		Корā	68	94

Leksiski gramatiskās struktūras pārbaudes rezultātu protokols

Vārds, uzvārds: Marija V.

Dzimšanas dati: 07.08.2012.

Izglītības iestāde: XXX

Pārbaudes datums: (sāk. / beig.)

	Uzdevums	Instrukcijas, piezīmes	Sāk.	Beigās
I	Lietvārds dsk. (netiešajos locījumos)			
1.	«Kā nav?» (Lietv. dsk. ģenitīvā)	Запомни эти картинки. Я закрою какие - то из них, а ты назови, чего не стало.	3	4
2.	«Cienasts» (Lietv. dsk. datīvā.)	Давай подумаем, кому из игрушек мы дадим эти угощения.	2	3
3.	«Kas ko dara?» (Lietv. dsk. instrumentālī)	Посмотри и назови, какими инструментами (чем) работают люди на картинках.	2	3
4.	«Sapņi» (Dsk. lokatīvs)	Угадаем, о чём мечтают дети на этой картине.	3	4
I I I	Nākotnes un pagātnes darb. vārdi vsk. un dsk.			
1.	«Saceram dzejoli»	Давай сочиним стихотворение о том, как разные животные подают голос.	3	4
2.	«Kas ar ko nodarbojas?»	Давай назовём, что делают люди этих профессий.	3	4
3.	«Ko pavaicāja mamma?»	Расскажем маме, что мы сегодня делали и что ещё сделаем .	3	4
4.	«Ko daru, ko izdarīju»	Давай покажем и скажем, что ты делаешь сейчас и что сделаешь потом .	3	4
I I I	Prievārdu prepozicionālo locījumu konstrukcija			
1.	«Kas un ar ko?»	Продолжи предложение: « Я люблю хлеб с... » (маслом); « Я ем кашу с... » (<i>вареньем</i>).	3	4
2.	«Kukulītis»	Давай расскажем от кого и к кому ушёл колобок.	3	4
3.	«Saules zaķītis»	Ответь мне, где сейчас солнечный зайчик . (<i>ползёт по стене; оказался на потолке; в уголке</i>).	2	3
4.	«Regulētājs»	Расскажи (покажи) мне, как проехать на машине к дому, магазину и т. д.	2	3
I V	Lietv. Saskaņošana ar īpašības v., skaitļa v. Un darb.v.			
1.	«Uzmini» (lietv.+ īpašības v.)	Про кого мы можем сказать: добрая (Золушка), серый (Волк).	3	4
2.	«Saskaitīsim!» (skaitļa v. + īpašības v. + lietv.)	Давай посчитаем, сколько на картинке жёлтых лимонов, зелёных груш, красных яблок, спелых ягод и т.д.	3	4
3.	«Jautrie skaitļi»	Послушай вопросы назови ответы! (Сколько у человека носов? Голов? Ушей? Глаз? и т.д.)	3	3
4.	«Kas notiek dabā»	Ответь на вопросы по стихотворению. Что делает солнце? (светит) Что делают ручьи? (бегут) и т.д.	3	4

V	Vienkārši teikumi			
1	«Pasaku priekšā vārdiņu»	Попробуй ответить полным предложением!	3	4
2	«Teikumu trepītes»	Придумай предложение, чтобы в нём было столько слов, сколько ступенек в лесенке!	2	3
3	«Izveido teikumus»	Все слова из предложения разбежались в разные стороны. Давай соберём их в предложение!	3	4
4	«Ko sajaucas Nezinītis»	Надо помочь Незнайке исправить ошибки! (Работа с деформированным текстом).	3	4
V	Saliktie teikumi			
I				
1	«Es sākšu, tu turpini!»	Я скажу первую часть предложения, а ты продолжи и скажи вторую часть!	3	4
2	«Ja būtu, tad būtu»	Закончи предложение со словами « потому что (чтобы) ».	3	4
3	«Labi – slikti»	Объясни мне, пожалуйста, хорошо или плохо поступил .. (Мишка, когда раздавил Теремок).	3	4
4	«Padomā un saki»	Подумай и скажи, когда идёт снег, и когда идёт дождь? (Сложносочинённое предложение)	3	4
		Корā	66	90

4.Pielikums

Logoritmikas vingrinājumu tabula pēc leksiskam tēmam (Septembris, Oktobris).

Mēnesis	Leksiskā tēma	Logoritmikas vingrinājumi	Leksiski gramātiska kategorija	Datumi
Сентябрь	Воспоминания о лете.	«Хороший день» До чего хорош денёк: Веет лёгкий ветерок, Солнца летнего лучи Так приятно горячи! И не надо Ни сапог, Ни рубахи, Ни чулок, Ни тужурки, Ни калош... До чего денёк хорош! (А. Шибеев)	Сущ. мн. ч., Р. п.; Обогащение словаря.	04.09.17.- 08.09.17.
	Игрушки.	«На дворе» Какие у Андрюшки Хорошие игрушки! Как много <i>формочек, совков,</i> Для песочных <i>пирожков.</i> Мы подошли – и тут Андрей Их спрятал в сеточку скорей: Не хочется Андрюшке Другим давать игрушки. (М. Моисеева)	Сущ. мн. ч., Р. п.	11.09.17.- 15.09.17.

	<p>Времена года. Осень.</p>	<p>«Дуб»</p> <p><i>Дуб дождя и ветра Вовсе не боится. Кто сказал, что дубу Страшно простудиться? Ведь до поздней осени Он стоит зелёный. Значит, дуб выносливый, Значит, закалённый.</i></p> <p><i>(И. Токмакова)</i></p>	<p>Сущ. в Р.п.</p>	<p>18.09.17. – 22.09.17</p>
	<p>Овощи. Фрукты.</p>	<p>«Ешьте овощи и фрукты!»</p> <p>Ешьте овощи и фрукты- Это лучшие продукты. Вас спасут от всех болезней. Нет вкусней их и полезней.</p> <p>Подружитесь с овощами, И с салатами и щами. Витаминов в них не счесть. Значит, нужно это есть!</p> <p>(М. Моисеева)</p>	<p>Сущ. мн.ч., Р.п. и Т.п.</p>	<p>25.09.17.- 29.09.17.</p>
<p>Октябрь</p>	<p>Лес. Ягоды.</p>	<p>«Вы на болоте клюкву найдёте»</p> <p>В лесу на болоте Вы <i>клюкву</i> найдёте. В плетёной <i>корзине</i> Домой принесёте. Потом очень тщательно переберёте, И, сахар добавив, её перетрёте. Когда вы <i>вкуснятину</i> Эту лизнёте – С любовью подумаете О болоте.</p>	<p>Сущ. в Д.п. и В.п.</p>	<p>02.10.- 06.10.</p>

	Лес. Грибы.	<p>«Я с грибами»</p> <p>Шел <i>грибник</i> издалека, А в корзинке ни <i>грибка!</i> Ни единого <i>грибочка</i> – Только травка и листочки. Утомился <i>грибничок</i> и уселся на пенёк. - Ты скажи мне, лес, Ты <i>с грибами</i> или без? Поглядел на <i>грибника</i> Лес дремучий высока. Покачался – скрип да скрип! – Показал под <i>ёлкой</i> гриб. - <i>Я с грибами</i>, - молвил лес, - А ты <i>с глазами</i> или без?</p>	Сущ. в Р.п. и Т.п.; Словообразование (уменьшительно – ласкательная форма сущ.; образование сущ. с суфф.- <i>ник</i>	09.10.- 13.10.
	Золотая осень.	<p>Я хожу, грущу один, <i>Осень</i> рядом где-то. <i>Жёлтым листиком</i> в реке Утонуло лето. Я ему бросаю круг — Свой <i>венок</i> <i>последний</i>. Только лето не спасти. Если <i>день</i> — <i>осенний</i>. (Г. Новицкая)</p>	Словообразование. (Образование прилагат. от сущ.) Согласование прилагат. и сущ. в роде, числе и падеже.	16.10.- 20.10.
	Животные и птицы осенью.	<p>«Белка»</p> <p>У белки ушки на макушке, Как кисточки художницы. Хвост пушистый, серебристый, Как шарфик стройной модницы.</p>		23.10.- 27.10.

5.Pielikums

Leksiski gramātisko traucējumu novērsanas dinamikas tabula

N	Bērna vārds, uzvārds	Ballu skaits mācību gada sākumā	Leksiski gramātisko traucējumu līmenis m.g. sākumā	Ballu skaits mācību gada beigās	Leksiski gramātisko traucējumu līmenis m.g. beigās
1	Aleksandrs D.	52	leksiski gramātisko traucējumu vidēji smaga pakāpe	82	leksiski gramātisko traucējumu viegla pakāpe
2	Vladislavs K.	60	leksiski gramātisko traucējumu vidēji smaga pakāpe	90	leksiski gramātiskie traucējumi nav konstatēti;
3	Maksims G.	42	leksiski gramātisko traucējumu smaga pakāpe	67	leksiski gramātisko traucējumu vidēji smaga pakāpe
4	Jevgeņijs K.	56	leksiski gramātisko traucējumu vidēji smaga pakāpe	77	leksiski gramātisko traucējumu viegla pakāpe
5	Anastasija K.	68	– leksiski gramātisko traucējumu vidēji smaga pakāpe	94	leksiski gramātiskie traucējumi nav konstatēti
6	Marija V.	66	leksiski gramātisko traucējumu vidēji smaga pakāpe	90	leksiski gramātiskie traucējumi nav konstatēti

Diplomdarbs Logoritmikas vingrinājumi leksiski gramatisko traucējumu mazināšanā 5 – 6 gadīgiem bērniem ar valodas sistēmas nepietiekamu attīstību
izstrādāts LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātē.

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi, izmantoti tikai tajā norādītie informācijas avoti un iesniegtā darba elektroniskā kopija atbilst izdrukai. Atļauju / neatļauju savu darbu publicēt kopumā un/vai pa daļām.

Autore: Jūlija Medvedeva /vārds, uzvārds/ _____ /paraksts un datums/

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Vadītāja/s: _____ /vārds, uzvārds, zinātniskais grāds, paraksts un datums/

Darbs iesniegts Skolotāju nodaļā

Metodiķe: _____ /vārds, uzvārds, paraksts un datums/

Diplomdarbs aizstāvēts pārbaudījumu komisijas sēdē

_____. _____. 20____. prot. Nr. _____, vērtējums _____ (_____)

Komisijas sekretāre: _____ /vārds, uzvārds, paraksts/